МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ШНАЙДЕР КАТЕРИНА БОГДАНІВНА

УДК 343.985.7:343.983:351.7:338.242

ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

08 – Право
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **К. Б. Шнайдер**

Науковий керівник **Атаманчук Володимир Миколайович,**
кандидат юридичних наук, доцент

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Шнайдер К.Б. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації розроблено теоретичні положення та науково обґрунтовані рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Встановлено, що наукові дослідження використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель охоплюють декілька ключових аспектів. Серед них виокремлюються: загальнотеоретичні засади поняття, завдань та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; вивчення їх ролі у розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень; використання конкретних видів спеціальних знань у кримінальних провадженнях; розробки методичних положень застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері економіки, зокрема у сфері публічних закупівель. Водночас, значна частина наукових напрацювань була здійснена до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року, що обумовлює потребу в оновленні підходів відповідно до сучасних вимог процесуального права.

Окрему увагу у вітчизняній юридичній літературі приділено класифікації форм використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, учинених у сфері публічних закупівель. До основних форм відносять: процесуальну – участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, проведення судових експертиз, допит експерта чи спеціаліста в суді; непроцесуальну – проведення ревізій, службових перевірок, попереднє дослідження слідів та речових доказів; в) змішану – консультаційно-методичну допомогу слідчому чи прокурору з боку фахівця. Така диференціація форм використання спеціальних знань забезпечує більшу гнучкість та

ефективність їх інтеграції у практику доказування, дозволяє своєчасно отримувати релевантну інформацію, необхідну для встановлення об’єктивної істини у кримінальному провадженні.

Визначено, що коло суб’єктів, які залучаються до використання спеціальних знань під час досудового розслідування, охоплює як представників правоохоронних органів, що ініціюють їх застосування (слідчі, прокурори, судді, адвокати), так і осіб, які безпосередньо здійснюють відповідні дії на підставі власної фахової підготовки (експерти, спеціалісти, аудитори, аналітики, фахівці з питань будівництва, закупівель, оцінки, економіки, бухгалтерії тощо). Це дає підстави виокремити подвійний розподіл: суб’єкти використання спеціальних знань і суб’єкти їх застосування, що має вирішальне значення для належного процесуального оформлення результатів їх діяльності.

Уточнено, що особливої значущості набуває належне документування участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, зокрема у випадках, коли йдеться про розслідування складних правопорушень із прихованими механізмами правопорушення, типовими для сфери публічних закупівель. У цьому контексті спеціаліст надає слідчому допомогу у виявленні, фіксації та попередньому дослідженні доказів, консультує щодо використання криміналістичних засобів і тактичних прийомів, сприяє створенню належних умов для проведення процесуальної дії, веде технічну фіксацію її перебігу, а за потреби – здійснює попередній аналіз виявлених предметів і документів.

Обґрунтовано, що судові експертизи є найбільш ефективною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, а тому потребують особливої уваги щодо дотримання етапності процедури: підготовчого (визначення об’єкта експертизи, формулювання запитань, добір зразків), робочого (проведення дослідження) і завершального (оцінка та процесуальне оформлення висновку). Визначено, що експертизи у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, охоплюють переважно економічні, почеркознавчі, технічні, товарознавчі, будівельно-технічні, комп’ютерно-технічні, автотоварознавчі, оціночні експертизи, тощо. Кожна з них має потенціал для

вирішення ідентифікаційних, діагностичних, класифікаційних питань, що дозволяє органу досудового розслідування та суду встановити ключові обставини, пов'язані з обсягом шкоди, способом вчинення злочину, участю конкретних осіб у неправомірних діях при здійсненні публічних закупівель.

Встановлено, що кримінальним провадженням, пов'язаним з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, характерна специфічна доказова база, у якій домінують документи, відомості про проведені процедури закупівель, звітність щодо розподілу коштів, дані з автоматизованих систем. У цьому контексті спеціаліст у галузі економіки, бухгалтерії, закупівель чи оцінки стає критично важливим суб'єктом, залучення якого дає можливість здійснити належний аналіз господарсько-фінансових операцій, виявити аномальні транзакції, встановити відповідність між первинними документами й фактичним виконанням договорів закупівель. Спеціаліст бере участь у відборі та перевірці документації, розрахунках вартості робіт, оцінці адекватності цінової політики, що застосовувалася під час публічних торгів.

Окремим напрямом використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель є проведення ревізій та службових перевірок. Установлено, що такі форми мають значний доказовий потенціал, оскільки дозволяють виявити системні порушення бюджетної дисципліни, приховування слідів фінансових махінацій, фальсифікацію документів або дублювання витрат. За результатами ревізій спеціалістами складаються довідки, акти та висновки. Результати таких заходів також враховуються під час формулювання підозри та обґрунтування клопотань до суду.

Деталізовано участь спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Доведено, що технічна та методична допомога фахівця, зокрема в оглядах, обшуках, є ключовою умовою якісного збору доказової інформації. Спеціаліст застосовує технічні засоби для виявлення електронних слідів, прихованих носіїв інформації, програмного забезпечення, яке може містити сліди підготовки чи реалізації правопорушення. Також спеціаліст надає допомогу в ідентифікації предметів і документів, що мають значення для встановлення істини у справі. Його участь

забезпечує правильність фіксації та збереження речових доказів, що є суттєвим для дотримання вимог допустимості доказів.

Проаналізовано зміст судово-експертних досліджень, які призначаються у відповідній категорії проваджень. Особливе місце посідають економічні експертизи, у межах яких вирішуються питання щодо законності витрачання бюджетних коштів, обґрунтованості застосованих розцінок, повноти та реальності виконання умов договорів. Товарознавчі та будівельно-технічні експертизи дають змогу встановити відповідність поставленого товару або виконаних робіт задекларованим характеристикам. Почеркознавчі експертизи використовуються для підтвердження справжності підписів, виявлення підробок і фальсифікацій в офіційній документації. Комп'ютерно-технічні експертизи охоплюють вивчення електронних слідів правопорушення, зокрема електронних закупівельних систем, службових листувань, метаданих електронних документів, доступів до електронних кабінетів тощо.

З'ясовано, що типовим об'єктом експертного дослідження у справах щодо зловживань у публічних закупівлях є документи про проведення тендерних процедур, звіти про укладені договори, платіжні доручення, банківські виписки, акти виконаних робіт, технічні завдання, специфікації товарів. Такі документи аналізуються з метою виявлення невідповідностей між фактично здійсненими операціями та передбаченими у проєктно-кошторисній або тендерній документації. З'ясовано, що результати відповідних експертиз набувають ключового значення при доведенні розміру шкоди, встановленні суб'єктивної сторони злочину (наявність умислу, усвідомлення наслідків), а також ідентифікації конкретних дій посадових осіб при здійсненні публічних закупівель.

Наголошено на важливості правильної побудови запитань до експерта. Визначено, що слідчий, прокурор або суд повинні чітко формулювати питання, пов'язані з обставинами, які потребують спеціального дослідження. Це забезпечує релевантність і правову значущість висновку експерта, дозволяє уникнути неоднозначностей і сприяє точному розумінню меж експертного дослідження.

Обґрунтовано, що використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо порушень у сфері публічних закупівель не є допоміжною чи

факультативною складовою, а виступає центральним елементом забезпечення доказової діяльності, який прямо впливає на якість встановлення істини у справі. В умовах ускладненої структури правопорушень, що поєднують елементи зловживання посадовими повноваженнями, підробки офіційних документів, махінацій із фінансовими ресурсами та використання електронних платформ, саме спеціальні знання дозволяють об'єктивно встановити, які саме порушення мали місце, хто їх вчинив, у який спосіб і які наслідки вони спричинили.

Доведено, що ефективне використання спеціальних знань вимагає чіткого розмежування понять «використання» та «застосування». Якщо перше охоплює процесуальне залучення знань сторін кримінального провадження для розв'язання завдань доказування, то друге стосується безпосередньої діяльності суб'єктів, які є фахівцями з відповідних галузей знань, зокрема експертів, спеціалістів, ревізорів. Запропоновано концептуальний підхід до розуміння обізнаних осіб як спеціально підготовлених фахівців, які залучаються до провадження з метою трансформації спеціальних знань у доказову або допоміжну інформацію. Удосконалено класифікацію таких суб'єктів, з урахуванням галузі їх професійної діяльності, процесуального статусу та функціональної ролі у конкретному етапі досудового розслідування чи судового розгляду.

Загалом запропоновано класифікацію форм використання спеціальних знань, яка охоплює: процесуальну: залучення спеціалістів до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, залучення експертів у проведенні судових експертиз, допит експерта в суді; непроцесуальну – проведення ревізій та перевірок, попередні дослідження слідів кримінального правопорушення та речових доказів. А консультаційно-довідкова діяльність обізнаної особи може бути як процесуальною так і непроцесуальною формою (змішаною) використання спеціальних знань – залежно від наявності процесуального оформлення наданої консультації. Обґрунтовано, що така типологізація дозволяє оптимізувати процес залучення фахівців відповідно до специфіки злочину, очікуваного результату та допустимих меж доказування у кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері закупівель.

Наголошено на важливості розвитку кадрового потенціалу у сфері публічних закупівель. Йдеться, насамперед, про необхідність міждисциплінарної підготовки експертів, здатних поєднувати знання з права, економіки, цифрових технологій, аналізу документів і технічних характеристик товарів. Пропонується активізувати розвиток навчальних програм для фахівців судово-експертної спеціалізації та працівників антикорупційних інституцій, створення інтегрованих методичних матеріалів, стандартизованих підходів до формування переліку запитань для експертів у провадженнях з питань публічних закупівель.

У контексті перспектив подальших наукових пошуків обґрунтовано доцільність створення інформаційно-аналітичних платформ для підтримки процесів доказування, які б інтегрували можливості автоматизованого аналізу документів, системного виявлення аномалій у закупівельній діяльності, інноваційних технологій для моделювання типових схем правопорушень.

Ключові слова: спеціальні знання, публічні закупівлі, кримінальне провадження, судова експертиза, спеціаліст, ревізія, доказування, корупційні правопорушення, експерт, обізнані особи, тендерна документація, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Shnaider K. Using specialist knowledge in the investigation of criminal offences in the field of public procurement. – Qualification research paper in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation develops theoretical provisions and scientifically based recommendations on the use of special knowledge during the investigation of criminal offenses in the field of public procurement.

It has been established that scientific research on the use of special knowledge during the investigation of criminal offenses in the field of public procurement covers several key aspects. Among them are: general theoretical principles of the concept, tasks and forms of using special knowledge in criminal proceedings; studying their role in the investigation of

certain types of criminal offenses; using specific types of special knowledge in criminal proceedings; developing methodological provisions for the use of special knowledge during the investigation of crimes in the economic sphere, in particular in the field of public procurement. At the same time, a significant part of the scientific work was carried out before the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, which necessitates the need to update approaches in accordance with modern requirements of procedural law.

Special attention in the domestic legal literature is paid to the classification of forms of using special knowledge in the investigation of crimes committed in the field of public procurement. The main forms include: procedural - participation of a specialist in investigative (detective) actions, conduct of forensic examinations, interrogation of an expert or specialist in court; non-procedural - conducting audits, official inspections, preliminary examination of traces and material evidence; c) mixed - consulting and methodological assistance to an investigator or prosecutor by a specialist. Such differentiation of forms of using special knowledge provides greater flexibility and efficiency of their integration into the practice of evidence, allows for timely receipt of relevant information necessary to establish the objective truth in criminal proceedings.

It was determined that the range of subjects involved in the use of special knowledge during pre-trial investigation includes both representatives of law enforcement agencies who initiate their use (investigators, prosecutors, judges, lawyers), and persons who directly carry out relevant actions based on their own professional training (experts, specialists, auditors, analysts, specialists in construction, procurement, evaluation, economics, accounting, etc.). This gives grounds to distinguish a double division: subjects of use of special knowledge and subjects of their application, which is of crucial importance for the proper procedural registration of the results of their activities. It was specified that proper documentation of the participation of a specialist in investigative (search) actions is of particular importance, in particular in cases where it is a question of investigating complex offenses with hidden mechanisms of offense, typical for the sphere of public procurement. In this context, the specialist assists the investigator in identifying, recording and preliminary examination of evidence, advises on the use of forensic tools and tactical techniques, contributes to the

creation of appropriate conditions for conducting a procedural action, conducts technical recording of its progress, and, if necessary, carries out a preliminary analysis of the detected objects and documents. It is substantiated that forensic examinations are the most effective form of using special knowledge in criminal proceedings, and therefore require special attention to observing the stages of the procedure: preparatory (determining the object of the examination, formulating questions, selecting samples), working (conducting the study) and final (evaluation and procedural registration of the conclusion). It has been determined that examinations in criminal proceedings related to offenses in the field of public procurement mainly cover economic, handwriting, technical, commodity, construction and technical, document, computer and technical, automotive commodity, valuation examinations, etc. Each of them has the potential to resolve identification, diagnostic, classification issues, which allows the pre-trial investigation body and the court to establish key circumstances related to the amount of damage, the method of committing the crime, and the participation of specific individuals in illegal actions in the implementation of public procurement.

It has been established that criminal proceedings related to public procurement offenses are characterized by a specific evidentiary base dominated by documents, information on procurement procedures, reporting on the distribution of funds, data from automated systems. In this context, a specialist in the field of economics, accounting, procurement or evaluation becomes a critically important entity, the involvement of which makes it possible to carry out a proper analysis of economic and financial operations, identify anomalous transactions, establish correspondence between primary documents and the actual execution of procurement contracts. The specialist participates in the selection and verification of documentation, calculations of the cost of works, and assessment of the adequacy of the pricing policy applied during public bidding.

A separate area of use of special knowledge in criminal proceedings regarding public procurement offenses is conducting audits and official inspections. It has been established that such forms have significant evidentiary potential, as they allow to identify systemic violations of budget discipline, concealment of traces of financial fraud, falsification of documents or duplication of expenses. Based on the results of audits, specialists draw up

certificates, acts and conclusions. The results of such measures are also taken into account when formulating suspicions and substantiating petitions to the court.

The participation of specialists in conducting investigative (detective) actions is detailed. It is proven that the technical and methodological assistance of a specialist, in particular in inspections and searches, is a key condition for the high-quality collection of evidentiary information. The specialist uses technical means to detect electronic traces, hidden data carriers, software that may contain traces of the preparation or implementation of an offense. The specialist also provides assistance in identifying objects and documents that are important for establishing the truth in the case. His participation ensures the correct recording and preservation of material evidence, which is essential for compliance with the requirements for the admissibility of evidence. The content of forensic expert studies assigned in the relevant category of proceedings is analyzed. A special place is occupied by economic examinations, within which issues regarding the legality of spending budget funds, the validity of the applied prices, the completeness and reality of the fulfillment of the terms of contracts are resolved. Commodity and construction-technical examinations make it possible to establish the compliance of the delivered goods or performed works with the declared characteristics. Handwriting examinations are used to confirm the authenticity of signatures, detect forgeries and falsifications in official documentation. Computer-technical examinations cover the study of electronic traces of the offense, in particular electronic procurement systems, official correspondence, metadata of electronic documents, access to electronic offices, etc.

It was found that a typical object of expert research in cases of abuse in public procurement are documents on tender procedures, reports on concluded contracts, payment orders, bank statements, acts of work performed, technical tasks, product specifications. Such documents are analyzed in order to identify discrepancies between the actually performed operations and those provided for in the design and estimate or tender documentation. It was found that the results of relevant examinations are of key importance in proving the amount of damage, establishing the subjective side of the crime (presence of intent, awareness of the consequences), as well as identifying specific actions of officials when carrying out public procurement.

The importance of correctly constructing questions to the expert is emphasized. It is determined that the investigator, prosecutor or court must clearly formulate questions related to the circumstances that require special research. This ensures the relevance and legal significance of the expert's conclusion, avoids ambiguities and contributes to a precise understanding of the boundaries of the expert research.

It is substantiated that the use of special knowledge in criminal proceedings regarding violations in the field of public procurement is not an auxiliary or optional component, but acts as a central element of ensuring evidentiary activity, which directly affects the quality of establishing the truth in the case. In the conditions of a complicated structure of offenses that combine elements of abuse of office, forgery of official documents, fraud with financial resources and the use of electronic platforms, it is special knowledge that allows us to objectively establish what violations took place, who committed them, in what way and what consequences they caused.

It is proven that the effective use of specialized knowledge requires a clear distinction between the concepts of “use” and “application”. If the first covers the procedural involvement of the knowledge of the parties to criminal proceedings to solve evidentiary tasks, the second concerns the direct activities of subjects who possess the relevant knowledge - experts, specialists ect. A conceptual approach to understanding knowledgeable persons as specially trained specialists who are involved in the proceedings in order to transform specialized knowledge into evidentiary or supporting information is proposed. The classification of such subjects is improved, taking into account the field of their professional activity, procedural status and functional role at a specific stage of pre-trial investigation or trial.

In general, a classification of forms of using special knowledge is proposed, which includes: procedural: involving specialists in participating in investigative (detective) actions, involving experts of forensic examinations, questioning an expert in court; non-procedural – conducting audits and inspections, preliminary studies of traces of a criminal offense and material evidence. And the consulting and reference activities of a knowledgeable person can be both a procedural and non-procedural form (mixed) of using special knowledge – depending on the availability of procedural registration of the provided

consultation. It is substantiated that such a typology allows optimizing the process of involving specialists in accordance with the specifics of the crime, the expected result and the permissible limits of proof in criminal proceedings related to offenses in the field of procurement. The importance of developing HR potential in the field of public procurement is emphasized. This is primarily about the need for interdisciplinary training of experts who are able to combine knowledge of law, economics, digital technologies, document analysis and technical characteristics of goods. It is proposed to intensify the development of training programs for forensic and anti-corruption specialists, the creation of integrated methodological materials, standardized approaches to forming a list of questions for experts in public procurement cases.

In the context of the prospects for further scientific research, the feasibility of creating information and analytical platforms to support evidence processes is substantiated, which would integrate the capabilities of automated document analysis, systematic detection of anomalies in procurement activities, innovative technologies for modeling typical schemes of offenses.

Key words: special knowledge, public procurement, criminal proceedings, forensic expertise, specialist, audit, evidence, corruption offenses, expert, knowledgeable persons, tender documentation, investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Атаманчук В., Шнайдер К., Теплицький Б. Методика та тактика розслідування корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, 2025. С.152-160. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.24.

2. Шнайдер К. Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

3. Шнайдер К. Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

4. Шнайдер К. Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143.

5. Шнайдер К. Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

6. Шнайдер К. Б., Теплицький Б. Б. Роль метакогнітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 89. Ч.3., 2025. С.462-467. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.66.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шнайдер К. Б. Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп.2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 236-239.

2. Шнайдер К. Б. Особливості використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С.210-214.

3. Шнайдер К. Б. Особливості проведення товарознавчої експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 421-423.

4. Шнайдер К. Б. Значення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали XII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 01 грудня 2023 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С.263-267.

5. Шнайдер К. Б. Оцінка висновку експерта при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 липня 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С.527-531.

6. Шнайдер К. Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……...……...18
ВСТУП……...……..…….....19
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ……..……..29
1.1 Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ……29
1.2. Принципи здійснення публічних закупівель і сутність спеціальних знань, які використовуються під час розслідування відповідних кримінальних правопорушень ……47
1.3. Суб'єкти та форми залучення спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель …….65
Висновки до розділу 1……..……...79

РОЗДІЛ 2. Використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель …….83
2.1. Участь спеціаліста при проведенні огляду під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель …….…….83
2.2. Участь спеціаліста при проведенні допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель…….....97
2.3. Участь спеціаліста при проведенні обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель …….....117
Висновки до розділу 2…….....130

РОЗДІЛ 3. Призначення та проведення окремих видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель……..…….....134

3.1. Судово-почеркознавча і технічна експертиза документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ……134

3.2. Судово-бухгалтерська та товарознавча експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ……155

3.3. Оцінка та використання результатів висновків експертів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ……171

Висновки до розділу 3…….....193

ВИСНОВКИ…….....197

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. ……206

ДОДАТКИ ……. ……228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ДАСУ – Державна аудиторська служба України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ІТ – інформаційні технології

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров’я

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СОГ – слідчо-оперативна група

СРД – слідчо-розшукова діяльність

ТЕД – технічна експертиза документів

ЦК – Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Публічні закупівлі є одним із фундаментальних механізмів функціонування сучасної держави, що забезпечує реалізацію її соціально-економічної політики та ефективне використання бюджетних ресурсів. Водночас, зростаючий обсяг фінансових операцій у цій сфері супроводжується високою вразливістю до різноманітних кримінальних правопорушень, серед яких особливе місце посідають корупційні злочини, зловживання службовим становищем, фальсифікації, підробки документів і шахрайські схеми. Ці злочини не лише порушують законодавство, а й суттєво підривають принципи прозорості та ефективності державного управління, створюють загрозу економічній безпеці, дискредитують інститути влади і негативно впливають на соціально-політичну стабільність.

Згідно з статистичними показниками Офісу Генерального прокурора за 2021–2025 роки, сфера публічних закупівель залишається однією з найбільш уражених корупційними кримінальними правопорушеннями сфер економіки, що підтверджується значною кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень та значними розмірами встановлених збитків, завданих державним і місцевим бюджетам. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель зросла з 310 у 2021 році до 1105 у 2024 році, що вказує на високий рівень криміногенних ризиків у сфері використання державних коштів. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2025 рік вказують, що до числа найбільш поширених кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель належать злочини, передбачені статтями 191, 366, 358 та 190 КК України.

У контексті вказаних викликів розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає застосування комплексного підходу, що передбачає не лише використання традиційних слідчих методів, а й інтеграцію спеціальних знань із суміжних галузей – економіки, бухгалтерського обліку, аудиту, фінансів, тощо. Такий підхід є необхідним для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, всебічного виявлення та документування злочинних дій, а також

формування надійної доказової бази, що відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства. Водночас, практика показує, що низький рівень професійної підготовки слідчих та судових експертів у цій сфері, відсутність системного підходу до використання спеціальних знань суттєво ускладнюють розслідування, призводять до втрати важливих доказів і, відповідно, до зниження ефективності протидії економічній злочинності.

Аналіз стану законодавства, судової практики та правоохоронної діяльності виявляє значні прогалини у нормативно-правовому регулюванні й організаційних механізмах залучення спеціалістів із відповідною компетенцією до слідчих (розшукових) дій. Відсутність чітко визначених процедур і методики використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель спричиняє неоднорідність підходів, формує ризики суб'єктивізму та знижує рівень довіри до результатів розслідувань.

Враховуючи вищевикладене, наукове дослідження використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є вкрай актуальним і потребує системного підходу. Воно має на меті розробити теоретичні засади, методичні рекомендації та практичні інструменти, що сприятимуть підвищенню ефективності кримінального провадження, забезпеченню законності та справедливості при розгляді відповідних справ.

Отже, актуальною є потреба підвищення рівня професіоналізму слідчих органів, експертних підрозділів та фахівців з відповідних галузей знань у сфері протидії злочинності у публічних закупівлях, а також необхідністю вдосконалення правового механізму і практики застосування спеціальних знань під час розслідування, що має суттєве значення для зміцнення правової держави та розвитку демократичних інституцій в Україні.

Теоретико-прикладною основою дослідження слугували фундаментальні праці відомих учених, а саме: А. О. Антощука, В. П. Бахіна, В. В. Дараган, Ю. С. Доліновського, Н. Г. Дроздова, А. В. Іщенка, Н. В. Копчі, В. В. Коряка, Є. А. Карпенко, Н. І. Клименко, О. О. Критенко, І. С. Копайгори, Є. Д. Лук'янчикова, А. М. Меденцева, С. В. Нагачевського, А. О. Олефіра, В. В. Пясковського,

Б. В. Романюка, К. А. Садчикової, О. В. Сари, Е. Б. Сімакової-Єфремян, А. Ю. Спусканюк, О. В. Таран, А. М. Таранова, Є. С. Хижняка, М. С. Цуцкірідзе, С. С. Черянвського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова та ін. Водночас, у дослідженнях цих науковців залишились невисвітленими питання методологічних основ використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Викладене засвідчує актуальність теми дослідження, обумовлює її теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженої Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 роки, затверджених наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326, й Пріоритетним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23), 2025–2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук, розглянутих і схвалених координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1140, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення теоретичних положень та науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Поставлена мета зумовила необхідність реалізації таких *завдань:*

- проаналізувати сучасний стан наукових досліджень щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

- розглянути принципи здійснення публічних закупівель, встановлені законодавством України, співвіднести з ними поняття і зміст спеціальних знань, які використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

- визначити суб'єктів та форми залучення спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

- дослідити використання спеціальних знань у проведенні огляду під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

- охарактеризувати участь спеціаліста у проведенні допиту, обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;

- обґрунтувати особливості призначення і проведення судово-почеркознавчої експертизи та технічної експертизи документів;

- з'ясувати особливості призначення і проведення судово-бухгалтерської та товарознавчої експертизи;

- здійснити оцінку та використання результатів висновків судових експертів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у процесі застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, а також експертна, слідча та судова практика, пов'язані з цим процесом.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Методи дослідження обрано з огляду на специфіку об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. *Загальнонаукові методи*, такі як спостереження, порівняння, опис та класифікація, використовувалися для визначення та систематизації кримінально-правових категорій, що характеризують кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, а також особливостей слідчої практики. *Метод*

спостереження дозволив узагальнити емпіричні дані про використання спеціальних знань у розслідуванні, *метод опису* забезпечив систематичне фіксування видів експертиз та етапів слідчих (розшукових) дій, *порівняння* було застосовано для аналізу різних нормативних тлумачень і наукових визначень понять «спеціальні знання» і «кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель», а *метод класифікації* допоміг структурувати види експертних досліджень та критерії диференціації кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Спеціальні методи включали *історико-правовий,* який дозволив висвітлити розвиток нормативно-правового регулювання публічних закупівель та практики використання спеціальних знань під час розслідувань. Завдяки цьому методу було досліджено еволюцію правових норм і змін у законодавстві, що впливають на кримінальне провадження у цій сфері. *Догматичний метод* полягав у детальному аналізі чинних нормативних актів, таких як КК України та Закон «Про публічні закупівлі», що сприяло уточненню ключових понять і формуванню обґрунтованих правових висновків. *Формально-логічний і системно-структурний методи* використовувалися для побудови логічних аргументів, перевірки внутрішньої узгодженості висновків і виявлення взаємозв’язків між поняттями. *Соціологічний метод* передбачав збір та аналіз інформації про практичне застосування спеціальних знань шляхом опитування фахівців, що дозволило виявити реальні проблеми, оцінити ефективність існуючих підходів і визначити напрямки удосконалення слідчої діяльності.

Емпіричну базу дослідження охоплює результати вивчення та узагальнення 82 кримінальних проваджень, що пов’язані з правопорушеннями у сфері публічних закупівель за період 2021–2025 років; дані анкетного опитування 120 фахівців, залучених до кримінального провадження у справах про правопорушення у сфері публічних закупівель (ст. 190, 191, 358, 366 КК України), зокрема: 50 слідчих (у тому числі детективів НАБУ), 30 прокурорів, 20 судових експертів за наступними експертними спеціальностями: економічної, товарознавчої та почеркознавчої, 20 суддів (серед яких 5 суддів ВАКС). Опитування проведено у 2024-2025 році в анонімному форматі із застосуванням Google Forms.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі, з огляду на існуючі основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу, судової експертології та узагальнення практики розслідування злочинів у сфері публічних закупівель, розроблено наукові засади та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері. У роботі сформульовано й обґрунтовано низку положень і висновків теоретичного та практичного спрямування, а саме:

вперше:

– сформульовано авторське визначення спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, як інтегрованого комплексу теоретичних знань та практичних навичок, заснованих на фундаменті відповідної освіти та професійного досвіду, що охоплюють правові, фінансові, технологічні та управлінські аспекти, та забезпечують кваліфікацію для розробки, оцінки, виконання, аудиту та моніторингу тендерних процедур, ідентифікації та вирішення конфліктів і зловживань відповідно до чинного законодавства, етичних стандартів та кращих практик галузі, як єдиного інструментарію, що в сукупності забезпечує ефективне виявлення корупційних схем та попередження розкрадання публічних коштів, сприяючи ефективному використанню бюджетних ресурсів і зниженню корупційних ризиків;

– класифіковано документи, які досліджуються під час розслідування у сфері публічних закупівель, на групи залежно від їх походження (*за сферою застосування*: документи суб’єктів господарювання; документи державних установ, організацій, закладів в сфері державного управління та місцевого самоврядування; документи торгових процесів; документи організації розслідування кримінальних правопорушень в економічній сфері; *за типом документа*: документи пов’язані з державною реєстрацією; документи, що стосуються діяльності замовників торгів; документи, які визначають статус та компетенції учасників торгів; документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності; *за функціональним призначенням*: документи, що визначають організаційно-правовий статус підприємства, його вид господарської діяльності, фіксацію господарських операцій; документи, що

відображають діяльність в контексті проведення торгів; документи, що містять інформацію про права та обов'язки учасників, вказують на їхній правовий статус у рамках торгів; документи, що відображають фінансовий стан, економічних операцій та результатів господарської діяльності, мають значення для розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель), а також розроблено рекомендації щодо їх огляду, попереднього дослідження та вилучення;

– розроблено типовий алгоритм використання спеціальних знань (бухгалтерські, почеркознавчі, технічного дослідження документів та товарознавчі) під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, який включає вибір моменту залучення суб'єктів цих знань до проведення окремих слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз на різних етапах досудового розслідування, що забезпечує комплексний підхід до формування доказової бази;

удосконалено:

– етапи проведення огляду і аналізу документів, отриманих в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій, із застосуванням сучасних криміналістичних засобів, таких як мультиспектральні освітлювальні прилади, що дозволяють виявляти окремі ознаки підробки та інших процедурних порушень;

– класифікацію форм використання спеціальних знань під час розсдіування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, з урахуванням специфіки їх здійснення, що поділяє їх на процесуальні, непроцесуальні та змішані форми із детальним описом механізмів їх застосування;

– рекомендації щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, отриманих в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій, що враховують сучасні вимоги кримінального процесуального законодавства та судової практики;

дістало подальший розвиток:

– підходи до систематизації і класифікації спеціальних знань у кримінальному провадженні, що враховують актуальні реалії функціонування системи публічних

закупівель і забезпечують їх ефективне використання під час досудового розслідування;

– практики організації навчання і підвищення кваліфікації слідчих, детективів та спеціалістів із застосування спеціальних знань під час досудового розслідування, що підвищує їх професійний рівень;

– нормативно-правове регулювання та організаційні механізми забезпечення застосування спеціальних знань, адаптовані до сучасних викликів розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

практичній діяльності – під час проведення судових експертиз, експертних досліджень та залучення експертів і спеціалістів у слідчих (розшукових) діях, організації та проведенні оперативно-криміналістичних заходів із розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель (акт впровадження Департаменту Бюро економічної безпеки України від 17.12.2025, акт впровадження Державного науково-дослідного експертного-криміналістичного центру МВС України від 29.01.2026);

освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Судова експертологія», «Кримінальне процесуальне право», «Теорія та практика кримінального судочинства», при підготовці підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань та дидактичних матеріалів з курсів криміналістики, а також у системі підвищення кваліфікації працівників органів МВС і Національної поліції України (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18.03.2026 №61-оп, акт впровадження Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 31.12.2025 №01639/25);

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем та розроблення криміналістичних положень і рекомендацій з питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері

публічних закупівель, а також під час виконання тем науково-дослідних робіт за напрямами економічних і почеркознавчих експертиз та технічних досліджень документів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 18.03.2026 №62-нд, акт впровадження Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України від 22.04.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в результаті дисертаційного дослідження висновки та положення гуртуються на власних дослідженнях автора. У наукових статтях «Методика та тактика розслідування корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель» та «Роль метакогнітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель», опублікованих у співавторстві, частка дисертантки становить 33% та 50 % відповідно. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення висновки, представлені в дисертаційній роботі викладено у доповідях на наступних науково-практичних заходах: міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 2022); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення» (Київ, 2023); міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 2023); XII Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (Чернігів, 2023); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (Київ, 2024); міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 2024).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у дванадцяти публікаціях, з-поміж яких: шість – у періодичних виданнях, включених до переліку фахових видань категорії «Б», що затверджені МОН

України з юридичних наук та шість – у збірниках тез доповідей, опублікованих за результатами участі в науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою, завданнями дослідження та складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об’єднують дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (188 найменувань на 22 сторінках) та чотирьох додатків на 27 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 254 сторінки, із них основний текст дисертації – 187 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

1.1 Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Однією з головних функцій держави є закупівля товарів, робіт та послуг для задоволення найважливіших суспільних потреб, яка здійснюється на основі раціонального використання державних коштів та розвитку конкурентної економіки. Публічні закупівлі забезпечують розвиток та функціонування стратегічних галузей економіки, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, системи національної безпеки та ін.

За останні роки сфера публічних закупівель зазнала реформування, що було обумовлено політичними, правовими, соціальними, фінансовими, інституційними, етичними та технологічними завданнями. Одночасно, попри всі реформи, що проводилися у цій сфері, корупційні ризики зберігаються на всіх етапах проведення закупівель, а серед актуальних проблем особливе місце належить виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель. При цьому, ураховуючи специфіку публічних закупівель, особливе значення під розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері має використання спеціальних знань.

Принагідно відзначити, що означена проблематики неодноразово була предметом дослідження. Зарубіжні доробки з економіко-правової перспективи зосереджуються на ефективності правових механізмів та ризиках у сфері закупівель. Так, одна група науковців проводила аналіз співвідношення між законодавством і практикою публічних закупівель у 187 країнах, встановивши, що жорсткі регулятивні обмеження у проведенні тендерів покращують результати лише у державах з низькою

адміністративною спроможністю, тоді як у країнах з високою спроможністю надмірна зарегульованість може заважати ефективності процесу [179, с. 1112; 187, с. 3; 186, с. 5269]. Інші вчені дослідили детермінанти затримок при ухваленні рішень у публічних закупівлях та дійшли висновку про необхідність аналізувати чинники, що впливають на тривалість укладення договорів, оскільки значні затримки можуть опосередковано вказувати на потенційні ризики зловживань у цій сфері [180, с. 121; 185; 188, с. 157; 181, с. 1139]. Ще одна група вчених зосередили увагу на дискреційних повноваженнях замовників у європейських закупівлях, відзначивши, що поширеність таких явищ, як маніпулювання тендерними критеріями на користь конкретних учасників, давання хабарів для обходу процедур, змови з метою усунення конкуренції та застосування неконкурентних методів закупівель, є індикаторами системних проблем, які нерідко призводять до корупційних правопорушень [184].

Інститут спеціальних знань постійно є предметом дослідження науковців й в Україні. У 1993 р. Н. І. Клименко захистила докторську дисертацію «Криміналістичні знання: природа, структура, оптимізація використання». На думку вченої, практичні знання формуються як багатогранна область, що базується на віковому досвіді повсякденної діяльності людей і є результатом їх практичної діяльності [53, с. 5].

Практичні та наукові знання є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. З одного боку, практичні знання становлять емпіричну основу для розвитку та застосування наукових знань, а з іншого – деякі практичні знання отримують наукове підтвердження через наукові дослідження та інтегруються у наукову базу знань. Така взаємодія призводить до того, що знання, отримані в наукових дослідженнях, з часом набувають практичної ваги та значення.

Особливістю спеціальних знань є їх наукова обґрунтованість та практична цінність, які виступають неодмінними атрибутами, формуючи гносеологічну основу цього інституту. Однією з ключових рис спеціальних знань у межах кримінального провадження є мета їх використання, яка полягає у забезпеченні доказової бази в процесі розслідування, здійснюваного відповідно до законодавчих нормам.

У криміналістичній науці значний інтерес становить розробка та удосконалення методологічних засад розслідування, зокрема у контексті використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вагомий внесок у це дослідницьке поле вніс вчений А. В. Іщенко, який у своїй докторській дисертації «Методологічні й організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень» (1996 р.) [47] зосередив увагу на концептуалізації систематичного дослідження криміналістичної науки як інтегрованої системи знань, надаючи основу для теоретичного осмислення практичних аспектів у сфері правозастосування.

Продовжуючи тему методологічних основ спеціальних знань, Б. В. Романюк у своїй дисертації «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» (2002 р.) [113] розширив теоретичну базу, визначивши ключові поняття, сутність, класифікацію знань та їхнє правове регулювання в контексті досудових розслідувань, акцентуючи на значенні теоретичних досліджень для покращення методів досудового слідства.

В. В. Семенов у дисертації «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)» (2006 р.) [121] проаналізував тенденції формування і розвитку інституту спеціальних знань у законодавстві України, криміналістичній науці та експертній практиці; розглянув правову регламентацію, завдання та закономірності взаємодії фахівців, що володіють спеціальними знаннями, з органами правопорядку; висвітлив специфіку організації та наявні форми реалізації їхніх знань у межах кримінального судочинства; окреслив вектори вдосконалення зазначених процесів з метою підвищення ефективності розслідування.

Аналітичний підхід до процесуальних аспектів використання спеціальних знань у досудовому провадженні представлено В. М. Ревакою у дослідженні «Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні» (2006 р.) [110]. Дослідник не лише пропонує класифікацію процесуальних форм, але й глибоко аналізує спірні питання використання спеціальних знань, акцентуючи на необхідності деталізації нормативних вимог до їх застосування. Цей аспект є критично важливим для забезпечення точності та законності досудових розслідувань, оскільки нечіткість

у визначеннях та процедурах може призвести до правової невизначеності та помилок у кримінальному процесі.

Наукові дослідження акцентують на критичній потребі інтеграції теоретично осмислених спеціальних знань у практичну діяльність правоохоронних органів, що може значно підвищити ефективність та законність кримінального процесу. Зокрема, оптимізація слідчих дій та уточнення повноважень через впровадження наукових розробок має стати пріоритетом у сучасній юридичній практиці. Це веде до важливості подальшого наукового аналізу та обґрунтування, які сприятимуть вдосконаленню методології кримінальних розслідувань.

У дисертації О. А. Кравченка «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (2012 р.) [66] розкрито суть, значення спеціальних знань для пізнання істини, юридичні й практичні аспекти проблем їх застосування; сформульовано авторське визначення термінів у понятійному апараті інституту спеціальних знань і досліджено принципи допустимості їх застосування в кримінальному процесі; визначено поняття, права й обов'язки суб'єктів, що володіють спеціальними знаннями та форми застосування спеціальних знань залежно від доказового значення результатів їх застосування.

У дисертаційному дослідженні І. В. Пирога «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті» проведено всебічний аналіз застосування спеціальних знань у контексті конкретних кримінальних розслідувань [94]. Вчений глибоко досліджує як теоретичні, так і практичні аспекти використання таких знань, звертаючи увагу на необхідність їх інтеграції для підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Дослідник розглядає різноманітні види спеціальних знань, що включають юридичні, технічні, криміналістичні та економічні аспекти, кожен з яких відіграє важливу роль у процесі розслідування. Юридичні знання допомагають зрозуміти законодавчі рамки, що регулюють залізничні перевезення і вантажні операції, а також правила документування, що можуть виявити зловживання або неправомірні дії. Технічні знання, зокрема, про процеси вантажоперевезення та логістичні операції, важливі для

ідентифікації можливих маніпуляцій або злочинних дій, що здійснюються з використанням залізничної інфраструктури.

Криміналістичні знання, які включають методи фіксації слідів злочину та використання сучасних технологічних засобів, таких як відеоспостереження та GPS-трекінг, є критично важливими для збору доказів. Економічні знання дозволяють аналізувати фінансові транзакції та бухгалтерські записи, що можуть вказувати на економічні злочини, такі як шахрайство чи розкрадання. Процес використання спеціальних знань починається з ідентифікації та аналізу потенційних неточностей системи та може завершуватися розробкою ефективних методик дослідження та збору доказів, що включає не лише розпізнавання підозрілих дій чи аномалій, але й формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на покращення безпеки вантажних перевезень та оптимізацію процесів розслідування [94, с. 103].

У монографії «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні» (2015 р.) М. Г. Щербаковського [172] розглянуто найбільш актуальні проблеми проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні; висвітлено засади підготовки та призначення судових експертиз, провадження експертного дослідження, оцінки висновку експерта й використання результатів експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду; уточнено поняття спеціальних знань, предмету, об’єктів, критерію розмежування судових експертиз, компетенції та компетентності експерта; наведені напрями використання судових експертиз у кримінальному проваджені, зокрема у кваліфікації злочинів та під час проведення.

Теоретичні положення, які мають суттєве значення для розвитку наукових положень і процесуального інституту судових експертиз, визначення праксеологічних засад їх використання в правозастосовній діяльності розкрив М. Г. Щербаковський у своїй докторській дисертації «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі» (2016 р.) [173]. Науковець сформулював наукове визначення та висвітлив суть об’єкта та предмета експертизи, компетентність та компетенцію експерта, критерії класифікації судових експертиз; встановив, що сутність спеціальних знань визначають суб’єкт їх застосування та предмет

(сукупність галузей); запропонував низку рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процедури залучення експерта в змагальному кримінальному провадженні та підвищення достовірності висновку експерта; визначив напрями використання судових експертиз у кримінальному провадженні.

Застосовуючи доктринальний підхід, вчений Е. Б. Сімакова-Єфремян у своїй праці «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (2017 р.) [123] запропонувала власне визначення поняття та надано пропозиції щодо структури та змісту методики судово-експертного дослідження; особливу увагу приділила застосуванню системного підходу під час проведення комплексних судово-експертних досліджень та розробила їх класифікацію; сформулювала власне визначення поняття комплексної експертизи; проаналізувала положення щодо взаємодії спеціальних знань під час проведення комплексних судово-експертних досліджень; система елементів комплексного судово-експертного дослідження матеріальних слідів-відображень; загальні методичні підходи до вирішення завдань комплексних судово-експертних досліджень; професійні та морально-етичні вимоги до судових експертів при виконанні комплексних судово-експертних досліджень; поняття та коло суб'єктів судово-експертної діяльності, зокрема, запропоновано до суб'єктів судово-експертної діяльності під час проведення комплексних судово-експертних досліджень, окрім судових експертів, які проводять комплексі судово-експертні дослідження, включати експертні установи (їх керівників), підрозділи органів державної влади, які здійснюють управління судово-експертним забезпеченням правосуддя, осіб (органи), що призначають судову експертизу (залучають експерта), та учасників процесу, статус яких у тій чи іншій формі пов'язаний із призначенням, проведенням і оцінюванням судової експертизи.

В. В. Юсупов у дисертаційному дослідженні «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» (2018 р.) дослідив питання співвідношення криміналістичних і спеціальних знань та підсумував, що необхідно розмежувати спеціальні та криміналістичні знання як у кримінальному процесі, а також в цивільному, адміністративному, господарському процесах. Досліджуючи поняття «спеціальних знань», науковець зазначив, що поділяє думку В. Ю. Шепітька,

який вважає, що спеціальними знаннями володіє обмежене коло спеціалістів – обізнаних осіб. Спеціальні знання виходять за межі професійних знань слідчого, прокурора, захисника, судді [159, с.108, 175, с. 904].

Комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування теоретичних, правових і практичних засад використання спеціальних знань у кримінальному процесі України є дисертація А. М. Тимчишина «Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика» (2023 р.) [142]. У своїй праці науковець провів періодизацію розвитку спеціальних знань в Україні; надав визначення «спеціальні знання у кримінальному процесі України» та охарактеризував ознаки спеціальних знань; здійснив криміналістичний аналіз повноважень (компетенцій) суб'єктів використання спеціальних знань; визначив напрями застосування спеціальних знань спеціалістом у розслідуванні кримінальних правопорушень відповідно до кримінального процесуального законодавства за відповідними формами; окреслив практичну модель проведення огляду місця події за допомогою спеціалістів; визначив особливості використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, зокрема, під час слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), обшуку (ст. 234 КПК України), допиту (ст. 224 КПК України), освідування (ст. 241 КПК України), отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України); запропонував механізм оцінки висновку експерта під час досудового розслідування та судового розгляду; навів особливості та шляхи вирішення проблемних питань застосування спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням комп'ютерних технологій, у сфері господарської діяльності, проти життя та здоров'я особи та пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Г. С. Бідняк у монографії «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» (2019 р.) [11] досліджує структуру, сутність, мету, класифікацію використання спеціальних знань на різних стадіях кримінального процесу.

А. М. Таранова у дисертації «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (2020 р.) [135] сформувала теоретичні та практичні положення і рекомендації щодо використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Зокрема, вченою обґрунтовано висновок про те, що найчастіше при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником виникає необхідність у використанні спеціальних медичних та фармацевтичних знань. З криміналістичних позицій розкрито поняття та мету їх використання при розслідуванні досліджуваних злочинів; запропоновано класифікацію форм використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником; визначено завдання спеціаліста під час освідування особи; на основі узагальнення слідчої практики виокремлено практичну, методичну, технічну та консультативну форму допомоги спеціаліста; наведено пропозиції щодо підвищення процесуальної самостійності експерта та розширення його повноважень при здійсненні судово-медичного дослідження.

Серед наукових досліджень, присвячених використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, варто виокремити такі праці: І. В Пиріг «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті» (2006 р.); Н. Я. Дондик «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів» (2006 р.); Г. П. Дондик «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва» (2011 р.); О. М. Шрамко «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (2021 р.); О. А. Семенюк «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (2024 р.).

Так, у контексті нашого дослідження вагоме значення має наукова праця Н. Я. Дондик «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні

економічних злочинів», яка заслуговує уваги з точки зору аналізу ролі спеціальних знань у розслідуванні злочинів, які мають місце в сфері економічної діяльності [39]. Дослідниця розглядає використання спеціальних бухгалтерських методів та процедур, які є невід'ємною частиною визначення, документування та розслідування економічних злочинів, зокрема шахрайств, розкрадань та інших порушень, пов'язаних з фінансовими транзакціями. Вона деталізує, як спеціальні знання дозволяють слідчим більш ефективно ідентифікувати сліди злочинної діяльності, що включають різні форми фінансових порушень, і забезпечувати обґрунтованість юридичних висновків у судових процесах. Особлива увага приділяється методам аудиту та аналізу економічної документації, які виявляють зловживання і допомагають у конкретизації збитків, завданих кримінальними діяннями.

У роботі Н. Я. Дондик особлива увага приділяється економічним знанням як ключовому елементу в розслідуванні економічних злочинів. Авторка аналізує, як глибоке розуміння економічних процесів, бухгалтерського обліку та фінансового аудиту є критично важливим для ефективного виявлення, аналізу та доказування економічних правопорушень. Вона розглядає економічні знання не тільки як інструмент аудиту фінансових звітів чи перевірки фінансових документів, але й як засіб для розуміння складних економічних схем, які можуть використовуватися для прикриття або легалізації незаконних доходів. Це включає аналіз потоків коштів, виявлення помилок у фінансових звітах та відстеження нестандартних фінансових транзакцій, які можуть вказувати на економічні злочини. Важливою є також здатність аналізувати економічну поведінку осіб, задіяних у вантажних операціях, для ідентифікації аномальних або підозрілих фінансових дій, що можуть бути пов'язані з корупцією чи іншими формами зловживань. Важливим аспектом роботи є акцент на постійне оновлення знань слідчих в контексті швидких змін у фінансових інструментах і законодавстві, що вимагає регулярного професійного розвитку і навчання. Вчена розглядає це як необхідність для підвищення компетентності правоохоронних органів і забезпечення правосуддя.

У дисертації О. М. Шрамка «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (2021 р.) [169] розроблено

теоретичні положення та науково обґрунтовані рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; розроблено криміналістичну класифікацію корупційних кримінальних правопорушень; наведено перелік спеціальних знань, що використовуються під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; класифіковано форми використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; встановлено перелік експертиз, які призначаються під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; визначено зміст підготовчого, робочого і завершального етапів призначення судових експертиз у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення; систематизовано об'єкти, основні завдання, що вирішують судові експертизи, та запропоновано типові переліки запитань, які ставляться експерту для вирішення під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; розкрито процес допиту експерта в суді у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення; визначено процесуальні передумови одночасного допиту двох чи більше експертів в суді; встановлено основні причини розбіжностей у висновках експертів, одержаних судом у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення.

На монографічному рівні окремі аспекти використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджує Н. В. Копча у монографії «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика» (2023 р.) [61]. Так, дослідниця акцентує увагу на особливості використання спеціальних знань на такій стадії кримінального провадження як досудове розслідування та для розслідування службового підроблення. Авторкою запропоновані концептуальні положення використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення; сформовано теоретичні положення та практичні рекомендації, які допоможуть слідчим у повному обсязі використовувати спеціальні знання, спеціалістам-криміналістам та експертам – застосовувати спеціальні знання під час розслідування службового підроблення з метою ефективного досягнення завдань кримінального провадження та удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень.

Крім зазначеного вище, доцільним є проаналізувати дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів.

У дисертаційному дослідженні В. А. Бідняка «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я» (2020 р.) [10] розроблено комплекс організаційно-тактичних основ використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я, а саме: форми і види спеціальних знань, методи та прийоми виявлення, фіксації, вилучення слідів зазначених злочинів; визначено особливості призначення окремих видів судових експертиз; залучення обізнаних осіб у кримінальному провадженні, особливості кожної категорії суб'єктів щодо яких обґрунтовано необхідність вживання терміну «застосування спеціальних знань» та «використання спеціальних знань»; надано класифікацію типових способів учинення злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я; наведено форми використання спеціальних знань під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень; надано рекомендації щодо організації і тактики дій під час призначення судових експертиз, зокрема: економічних, товарознавчих, будівельних, почеркознавчих, а також технічного дослідження документів.

У дисертаційному дослідженні Г. В. Мудрецької, що було присвячено розробці комплексної методики розслідування розкрадань бюджетних коштів, сформульоване теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної наукової концепції розслідування таких злочинів. Вчена звертає увагу на криміналістичну характеристику викрадень бюджетних коштів, яка є інформаційною основою для методики їх розслідування, відбиваючи особливості механізму вчинення злочинів. Вагоме значення мають визначені вченою кореляційні залежності між ключовими елементами криміналістичної характеристики, такими як предмет злочинів, законодавче регулювання, державний контроль за використанням бюджетних коштів, особа злочинця, способи викрадень та типові сліди.

Г. В. Мудрецька підкреслює роль предмета злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики викрадень бюджетних коштів та пропонує

класифікацію бюджетних коштів, визначаючи обов'язкові ознаки предмета злочину. Такий підхід дозволяє зрозуміліше структурувати розслідування і сприяє виявленню і документуванню злочинів. Особливу увагу вона приділяє особливостям законодавчого регулювання бюджетної сфери, які виступають важливими умовами вчинення викрадень. На думку вченої, викрадення бюджетних коштів часто вчинюються в умовах суперечливості норм бюджетного законодавства. Також вона детально аналізує особливості особи злочинця, висвітлюючи соціальний та професійний профіль, що дозволяє краще розуміти мотиви та умови, за яких вчиняються злочини. Значним є її внесок у розробку методів розкриття та розслідування злочинів. Г. В. Мудрецька пропонує систему рекомендацій для слідчих щодо підготовки та проведення слідчих дій, зокрема виїмки документів, допитів свідків, а також підготовки та призначення судових експертиз. Завдяки детальному вивченню слідчої практики, авторка допомагає удосконалювати процеси збору та аналізу доказів, що сприяє підвищенню якості розслідувань [85].

В. В. Кікінчук у дисертаційному дослідженні «Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі» (2014 р.) провів дослідження щодо вчинених кримінальних правопорушень у сфері агропромислового комплексу, при цьому класифікував злочини за структурою, суб'єктним складом, формою вини, інструментами реалізації злочинного задуму, масштабами злочинної діяльності, а також становищем і повноваженнями учасників [51, с. 29].

У своїй докторській дисертації «Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства» (2010 р.) С. С. Чернявський визначив основні методологічні підходи та рекомендації, що стосуються ефективного розслідування фінансових шахрайств. Він зосередив увагу на аналізі законодавчих норм та судової практики, розробив моделі та процедури, які можуть бути використані в роботі правоохоронних органів для виявлення, документування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до фінансових шахрайств. Особлива увага приділялася питанням ідентифікації ознак фінансового шахрайства, вивченню механізмів його здійснення та розробці методів протидії цим злочинам [152].

Р. К. Антонов у своїх наукових працях досліджує теоретичні та практичні аспекти діяльності оперативних підрозділів у сфері протидії економічній злочинності. Автор обґрунтовує необхідність удосконалення форм і методів роботи оперативних підрозділів з метою підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки [1, с. 108-115].

У контексті нашого дисертаційного дослідження детального вивчення потребують праці, які безпосередньо стосуються питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Окремі аспекти використання спеціальних знань щодо проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням державних коштів при закупівлі товарів, робіт і послуг, досліджувалися в наукових працях такими вченими як В. І. Василинчук, В. В. Дараган, Ю. С. Доліновський, В. В. Коряк, А. М. Меденцев, Г. В. Мудрецька, С. В. Нагачевський, Л. П. Скалозуб, В. Р. Сливенко, А. Ю. Спусканюк, Т. О. Часова та ін.

Зокрема, В. В. Дараган у дисертації «Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту» (2012 р.) зосередився на розкритті викрадень державних коштів під час проведення закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту [36].

У монографії «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України» В. В. Дараган дійшов висновку, що застосування спеціальних знань під час виявлення злочинів у сфері державних закупівель дає можливість надати оцінку правомірності чи неправомірності визначених дій і рішень суб'єктів, які беруть участь у здійсненні державних закупівель, оцінити наявність або відсутність в даних діях або бездіяльності складу злочину, а також зафіксувати факт зазначених дій [35].

У дисертаційному дослідженні А. М. Меденцева на тему «Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель» (2015 р.) [79] розкрито криміналістичні питання розслідування злочинів, що вчиняються у сфері публічних закупівель. Зокрема, розглянуто особливості проведення обшуку, під час якого

виявляються та вилучаються різного роду документи, у яких знайшли відображення процедури конкурсних торгів і прийняті рішення, а також фінансово-господарські операції при виконанні укладених договорів; досліджено особливості огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель; визначено особливості проведення експертиз, оскільки злочини у сфері державних закупівель є латентними і для виявлення їхніх слідів (ознак) та отримання доказів потрібні спеціальні прийоми і методи економічного та правового дослідження, що вимагає застосування спеціальних знань у формі експертиз: криміналістичної експертизи документів, комп'ютерно-технічної, бухгалтерської, фінансово-економічної, товарознавчої.

Дисертаційне дослідження Ю. С. Доліновського «Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я» (2018 р.) [40] було присвячене питанням виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. У своїй праці автор охарактеризував тактичні особливості використання спеціальних знань у розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я; визначив, що найчастіше під час розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень призначаються: криміналістичні експертизи документів, комп'ютерно-технічні, бухгалтерські, фінансово-економічні, товарознавчі, будівельно-технічні, фармацевтичні та фармакологічні експертизи.

А. Ю. Спусканюк у дисертації «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» [128] охарактеризував порядок проведення огляду документів і дослідження предметів, документів по процедурі проведення публічних закупівель за участю спеціаліста, експерта; розкрив порядок залучення спеціаліста та використання у доказуванні результатів аудиторської перевірки, проведеної у кримінальних провадженнях про злочини у сфері державних закупівель; залучення представника аудиторської служби як спеціаліста для проведення перевірок документації фінансово-господарської діяльності; оформлення результатів перевірки.

Практична цінність наукових досліджень В. В. Коряка полягає у формуванні системного підходу до організації діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення та документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері публічних закупівель. Особливу увагу науковець приділяє розробленню моделі вивчення документації конкурсних торгів як інструменту виявлення порушень у сфері публічних закупівель [64, с. 532-539].

У своїх наукових працях С. В. Нагачевський зосередив увагу на дослідженні економіко-правових характеристик сфери публічних закупівель та визначення її особливостей як сфери підвищених корупційних ризиків, що має важливе значення для розвитку теоретичних засад протидії правопорушенням, пов'язаним із використанням бюджетних коштів [86, с. 386-394]. Результати його наукових доробок вносять істотний вклад у теоретичне та практичне осмислення даної проблематики.

У дисертаційній роботі О. В. Сари «Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва» (2023 р.) розглядається специфіка кримінальних правопорушень у відповідному сегменті економіки. Авторка детально описує методологію, яка може застосовуватися для ефективного розслідування зловживань у сфері публічних закупівель будівельних послуг та матеріалів, акцентуючи на ключових аспектах, які часто ускладнюють процес виявлення та документування правопорушень. У дисертації розглядаються типові схеми зловживань у даній сфері, включно з маніпуляціями з тендерною документацією, призначенням некомпетентних підрядників або надмірною оплатою за неповністю виконані роботи. Особлива увага приділяється проблемам, пов'язаним з відмиванням грошей через підрядні організації, що часто виявляються фіктивними або тимчасовими, створеними лише для участі в тендерах. О. В. Сара зосереджується на аналізі документальних слідів, що часто залишаються після таких зловживань. Розглядаються види документації, які вимагають детального аналізу, включаючи договори, фінансові звіти, акти виконаних робіт та кореспонденцію між учасниками закупівлі. Автор наголошує на важливості перевірки звітів незалежних аудиторів та роботи з експертами у сферах оцінки вартості робіт та матеріалів. Для практичного застосування методики розслідування пропонується ретельний вибір інструментів

аналізу електронних даних, таких як аналіз електронної переписки та баз даних закупівель. Значна увага приділяється цифровим слідам, що можуть виявити не лише факти махінацій, але й осіб, причетних до них. Крім цього, дослідниця, формує пропозиції щодо покращення законодавчих та нормативних баз для посилення контролю та прозорості у сфері публічних закупівель і рекомендує збільшення відповідальності за порушення у цій сфері, зокрема через запровадження жорсткіших санкцій для порушників, а також вдосконалення механізмів моніторингу і звітності [119].

У дисертаційному дослідженні В. Л. Діденка «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері» (2024 р.) міститься аналіз кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, визначаючи їх способи та систематизуючи методи їх розслідування з використанням спеціальних знань. Автор визначає способи правопорушень як комплексні системи умисних дій, що охоплюють етапи підготовки, вчинення та приховування злочинів, що є детермінованими психофізичними якостями учасників бюджетного процесу. Особлива увага приділяється взаємодії між співучасниками, які включають погодження документації, планування спільних дій та приховування доказів шляхом знищення документів та швидкого списання ресурсів. Автор також пропонує класифікацію способів вчинення злочинів за кількома критеріями, залежно від економічної класифікації бюджетних видатків, сфер діяльності, а також характеру протиправних діянь. Ця систематизація дозволяє більш ефективно визначати та аналізувати кримінальні схеми, що відіграє ключову роль у їх розкритті та протидії.

В його науковому дослідженні також висвітлюються криміналістично значущі сліди, що залишаються після вчинення правопорушень, зокрема в письмових та електронних документах, які містять економічну інформацію, а також ідеальні сліди, що зберігаються у пам’яті працівників та інших осіб, причетних до бюджетного процесу. Значна увага приділяється ролі спеціальних знань у кримінальних провадженнях, де виокремлено класифікацію форм їх використання, що включає правову регламентацію, ступінь участі, обов’язковість, а також процесуальний статус суб’єктів. Внесення змін до КПК України, запропоновані автором, має на меті

зміцнення правових основ кримінального розслідування залученням спеціалістів. Крім того, у праці вченого виокремлено значущість судових експертиз у розслідуванні бюджетних правопорушень, надаючи аналіз різних видів експертиз та їхньої ролі в кримінальному процесі. Автор також звертає увагу на важливість належної організації та проведення цих експертиз, щоб забезпечити об'єктивність і неупередженість судових рішень [38].

Таким чином, стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель характеризується значними змінами та розвитком господарських відносин, а також потребою у ефективній боротьбі з корупцією та незаконними діями в цій галузі. Публічні закупівлі, будучи однією з ключових функцій держави, забезпечують не тільки розвиток важливих секторів економіки, але й відкривають потенційні шляхи для зловживань і маніпуляцій, особливо у контексті великих фінансових оборотів.

Наукові праці в цій сфері зосереджуються на декількох аспектах: від концептуалізації та теоретичного осмислення спеціальних знань як інструменту криміналістичної науки до практичного застосування цих знань для конкретних видів кримінальних правопорушень, зокрема, тих, що пов'язані з розкраданнями державних коштів або шахрайством у сфері публічних закупівель.

Дослідники внесли значний вклад у розробку методологічних та теоретичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що дозволяє не лише оптимізувати процеси розслідування, але й підвищує правову точність та об'єктивність судових розглядів. Особливу увагу приділено інтеграції наукових розробок в практику правоохоронної діяльності, що виявляється у вдосконаленні тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а також уточненні правових норм, приведення їх у відповідність до правозастосовчої діяльності.

Аналіз наукових досліджень, проведений нами, дає підстави дійти висновку, що дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування

кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель умовно можна поділити на такі групи:

1) дослідження, присвячені з'ясування поняттю, завдань і форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні взагалі;

2) наукові роботи за тематикою розслідування корисних, корисно-насильницьких та інших злочинів і використання відповідно до виду правопорушення спеціальних знань: розслідування шахрайств; неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником; корупційних правопорушень; службового підроблення; методика розслідування розкрадань бюджетних коштів; зловживання в агропромисловому комплексі та ін.;

3) використання конкретних видів спеціальних знань – спеціальних бухгалтерських знань, спеціальних економічних знань, тощо;

4) дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері економіки, зокрема: розкрадань при перевезеннях товарно-матеріальних цінностей; пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів; пов'язаних з публічними закупівлями; при державному фінансуванні галузі охорони здоров'я та ін.

Причім, варто наголосити, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель використання спеціальних знань спрямоване на отримання доказів та є однією з передумов ефективного розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії [165, с. 443].

Серед основних напрямків подальшого розвитку наукових досліджень виокремлюються: аналіз ефективності застосування спеціальних знань при розслідуваннях у сфері державних закупівель, вплив цих знань на якість доказової бази, а також пропозиції щодо розвитку та вдосконалення методів застосування спеціальних знань, включаючи розробку нових процесуальних форм і підходів.

1.2 Принципи здійснення публічних закупівель і сутність спеціальних знань, які використовуються під час розслідування відповідних кримінальних правопорушень

Своєчасне застосування спеціальних знань суттєво підсилює ефективність розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Примітно, що головною метою використання таких знань є забезпечення всебічного та оперативного виявлення правопорушень, встановлення об'єктивної істини в кримінальному процесі та аналіз специфічних об'єктів і явищ.

Проведення державних закупівель ґрунтується на сукупності принципів, які наукова спільнота та законодавство трактують у широкому або вузькому контексті. Ці принципи включають положення, засади, правила, норми та вимоги, котрі слугують основою для створення стійкої, прозорої та справедливої системи публічних закупівель.

Принципи здійснення публічних закупівель є базовими поняттями, що формують основи для розуміння кримінальних схем у цій сфері. Наприклад, принцип прозорості сприяє виявленню зловживань та неправомірних дій через забезпечення відкритого доступу до тендерної документації та контрактних угод. Принцип конкуренції змушує учасників дотримуватися правил, що знижує ризик корупції та сприяє справедливому вибору постачальників. Тому належна кваліфікація слідчих, обізнаність із методологією та законодавчими засадами здійснення публічних закупівель стає незамінною у правильному тлумаченні даних і доказів.

Виходячи з цього, зрозуміло, що правильне та ефективне використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про правопорушення у сфері публічних закупівель вимагає глибокого розуміння як основних принципів, так і специфічних деталей процесу закупівель.

У контексті публічних закупівель, принципи виступають інструментом державного регулювання, що закріплюють кардинальні правові вимоги до процесу закупівель. Ці принципи формують фундамент, дотримання якого є гарантією ефективного проведення публічних закупівель.

Оптимальною видається деталізація основних принципів, які зафіксовано в Законі України «Про публічні закупівлі» [105]. Зокрема, принцип добросовісної конкуренції між учасниками наголошує на необхідності чесної боротьби між суб'єктами господарювання (постачальниками, підрядниками) за право реалізації товарів чи послуг замовнику. Важливо, що добросовісна конкуренція виключає будь-які форми змови між замовником та учасником, які можуть бути кваліфіковані як антиконкурентні дії і як такі є неприйнятними у контексті закупівель.

Міжнародний досвід підтверджує, що забезпечення дотримання принципів державних закупівель найкраще реалізується через створення конкурентного ринку закупівель [179, с. 1091; 182, с. 868; 183].

У межах державних закупівель, принципи максимальної економії, ефективності та пропорційності відіграють роль ключових директив. Принцип максимальної економії зумовлює ретельне та обережне використання бюджетних ресурсів, мінімізуючи витрати на придбання необхідних товарів або послуг. Ефективність полягає в досягненні оптимальних результатів з максимальним ефектом. Виникає істотне запитання щодо встановлення технічних вимог до предмета закупівлі: чи слід зорієнтуватися на максимальну економію, чи на оптимальну ефективність? При цьому, належна увага до принципу економії має бути збалансована з ризиком придбання товарів нижчої якості, що може спричинити додаткові витрати в майбутньому. Особливе значення тут набуває адекватне встановлення технічних вимог, які забезпечать оптимальне співвідношення «ціна – якість», реалізуючи тим самим зазначені принципи.

У контексті відкритості та прозорості публічних закупівель, забезпечується доступність і оприлюднення всіх відповідних документів на офіційному вебпорталі уповноваженого органу. Ці принципи підтримують конкурентне середовище та впливають на якість придбаних товарів, робіт і послуг за найвигіднішими цінами. В.П. Горин у своєму науковому доробку наголошує на тому, що правове забезпечення реалізації цих принципів на всіх етапах закупівель визначає не лише обізнаність громадянського суспільства про використання державних коштів, але й впливає на якість та кількість участі суб'єктів господарювання в конкурсних торгах, сприяючи

розвитку конкуренції та запобіганню корупції [32, с. 69-80.]. Н. Г. Дроздова вважає, що ефективне управління системою державних закупівель забезпечується наявністю трьох основних принципів: справедливості, прозорості з боротьбою проти корупції, а також економії і ефективності [41, с. 165].

Принцип недискримінації забезпечує рівне ставлення до всіх учасників закупівель, незалежно від їхньої резидентності, форми власності чи організаційно-правової форми, гарантуючи рівні умови участі для всіх, що мають право на вільний доступ до інформації про закупівлі. Це сприяє прозорості та відкритості процесу. Об'єктивність та неупередженість у визначенні переможця закупівель означає, що оцінювання тендерних пропозицій відбувається на основі чітко визначених критеріїв, незалежно від особистих побажань чи впливу замовника. Завдяки цьому забезпечується об'єктивна оцінка кожної пропозиції і відсутність попередніх упереджень або впливів, що могли б спотворити справедливий вибір переможця.

Принцип запобігання корупції і зловживань полягає в імплементації державою ефективних механізмів, які дозволяють попереджати порушення та недобросовісні дії у сфері публічних закупівель. Забезпечення доступу до інформації та високий рівень прозорості сприяє ефективному контролю та відповідальності в процесі. Основними та взаємозалежними принципами визнаються максимальна економія, ефективність та пропорційність. Принцип економії відображає необхідність мінімізації витрат під час закупівель на рівні кожного окремого замовника, а також держави в цілому. Принципи ефективності та пропорційності гарантують досягнення оптимального співвідношення ціни та якості, що приводить до отримання високоякісних продуктів, робіт та послуг.

Решта принципів слугує інструментами для забезпечення ефективності та реалізації зазначених вище основних принципів. Зокрема, принцип добросовісної конкуренції встановлюється як обов'язкова вимога, яка спрямована на підвищення якості та зниження вартості предметів закупівлі. Принципи відкритості та прозорості виступають не тільки як основні вимоги, але й як засоби реалізації державних завдань через відповідні органи, спрямовані на запобігання корупційним діям і зловживанням.

Принцип об’єктивного та неупередженого визначення переможця підсилює принцип недискримінації, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників. Об’єктивний підхід до оцінювання тендерних пропозицій гарантує, що визначення переможця здійснюється на основі якості пропозицій, незалежно від громадянської приналежності учасників. Таким чином, забезпечується справедливість і рівність у процесі закупівель.

У загальному контексті, принцип недопущення дискримінації учасників закупівель передбачає, що правовий захист повинен бути гарантований для всіх господарюючих суб’єктів на рівній основі, без будь-якої дискримінації, в тому числі з урахуванням аспекту громадянства.

У контексті нагальної потреби оптимізації законодавчої бази України з питань публічних закупівель, актуальним є внесення модифікацій до Закону України «Про публічні закупівлі» [105]. Зокрема, пропонується інтеграція принципу об’єктивного та неупередженого визначення переможця та принципу недискримінації учасників та рівного ставлення в єдиний принцип рівності. Така об’єднання може сприяти зрозумілості та послідовності застосування нормативних вимог.

Крім того, з огляду на існуючі положення цього Закону, принцип запобігання корупційним діям і зловживанням вважається недоцільним як окремий принцип, адже його функції вже закріплені за Міністерством економічного розвитку та торгівлі та іншими контролюючими органами. Натомість, акцентується на важливості введення додаткових принципів, таких як повнота, відповідність, незалежність, доцільність, справедливість та відповідальність, що мають сприяти підвищенню якості та ефективності публічних закупівель.

Принципи публічних закупівель можна умовно поділити на три категорії: організаційні, які регулюють процес організації та забезпечують мету та результати закупівельної діяльності; етичні, що визначають відносини між замовниками, учасниками та державою; та ті, що спрямовані на максимізацію результативності, відповідаючи потребам держави, замовників, учасників закупівель та громадськості.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами [145] встановлює

правила і принципи у сфері державних закупівель, що відповідають спільному доробку ЄС (acquis). Серед цих принципів виокремлюються недискримінація, рівне ставлення, прозорість, та пропорційність, що є фундаментальними у забезпеченні справедливих і відкритих закупівель.

З урахуванням цих міжнародних домовленостей, пропонується зберегти принципи відкритості та прозорості, як такі, що вже існують у законодавстві, та принципи максимальної економії, ефективності та пропорційності, оскільки вони сприяють оптимізації закупівельного процесу та забезпеченню його результативності.

Логічним є також об'єднання принципів об'єктивного та неупередженого визначення переможця та недискримінації учасників та рівного ставлення до них, які передбачені угодою [145]. Така інтеграція принципів може сприяти посиленню засад об'єктивності у процесі вибору переможця, оскільки рівне ставлення та недискримінація є безпосередньо пов'язаними з неупередженістю та об'єктивністю оцінки тендерних пропозицій. Ця взаємозалежність забезпечує логічну та функціональну цілісність принципів, що є ключовими для ефективності публічних закупівель.

Для оптимізації процесу публічних закупівель і запобігання потенційним конфліктним ситуаціям, замовникам та учасникам слід дотримуватися принципів етики, таких як доброчесність, добропорядність, повнота інформації, та відповідність. Дотримання цих принципів сприятиме досягненню максимально ефективних результатів усіма сторонами, залученими до закупівельного процесу.

Особлива увага має бути приділена принципу відповідальності, який вже зазначений у статті 6 Закону України «Про публічні закупівлі» [105]. Проте, існуюче визначення відповідальності в Розділі VIII цього закону є недостатньо деталізованим, адже згадує лише про відповідальність членів тендерного комітету замовника, уповноваженої особи, членів органу оскарження, службових осіб Уповноваженого органу та службових осіб органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів. Згідно з існуючими законами України, ці особи несуть відповідальність за порушення законодавства про закупівлі [105]. Однак, Закон не

охоплює можливі порушення та відповідальність з боку замовників і уповноваженого органу, не кажучи вже про відповідальність учасників закупівель.

В контексті адміністративних правопорушень, Кодекс України про адміністративні правопорушення [58] передбачає встановлення штрафів за порушення законодавства про закупівлі в статті 164-14, що стосується службових (посадових) або уповноважених осіб. Отже, існує необхідність значного розширення та уточнення положень, що стосуються відповідальності у сфері публічних закупівель, з метою забезпечення всебічної відповідальності всіх сторін, залучених до процесу.

Очевидно, що сучасне законодавство України у сфері публічних закупівель потребує значного доопрацювання, особливо в аспекті конкретизації принципу відповідальності. Важливо встановити чіткіші механізми відповідальності не лише для замовників і представників уповноваженого органу, але й для учасників закупівель. В контексті щорічного планування публічних закупівель, державні органи мають керуватися принципами неупередженості, доцільності та справедливості, що є основою для ефективного використання державних ресурсів.

Зокрема, уповноважений орган, такий як Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, має бути відповідальним за адекватну оцінку потреб замовників у предметах закупівель, забезпечуючи при цьому принцип доцільності. Цей принцип має також виражатися у справедливому та незалежному розподілі державних коштів на здійснення закупівель.

Принцип незалежності має бути втілений через ретельні перевірки з боку таких органів, як Антимонопольний комітет України, Державна аудиторська служба України, та Рахункова палата України, які контролюють дотримання законності у процесах закупівель. Забезпечення цих принципів може сприяти здоровій конкуренції, підвищенню рівня довіри між усіма учасниками закупівельного процесу, а також значно знижує корупційні ризики і можливість виникнення конфліктів.

Тому пропоновані зміни та доповнення щодо принципів публічних закупівель мають бути включені не лише в статтю 5 Закону України «Про публічні закупівлі» [105], але й у Кодекс поведінки щодо публічних закупівель [174], розроблений

відповідно до Стратегії реформування системи публічних закупівель та Плану заходів щодо її реалізації [132]. Такі заходи забезпечать більшу прозорість та відповідальність у рамках державних закупівель.

Враховуючи значний обсяг теоретичних досліджень загальних засад використання спеціальних знань, вважаємо за доцільне зосередити увагу на нормативно-правовому аспекті цієї проблематики. Застосування такого підходу дасть змогу глибше проаналізувати процесуальну регламентацію залучення спеціалістів, судових експертів під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель, що безпосередньо відповідає запитам судової та слідчої практики [163, с. 858].

Спеціальні знання сприяють отриманню важливих відомостей, які є необхідними для формування обґрунтованих судових рішень, а також виявленню, фіксації, і забезпеченню доказів, що відіграють критичну роль у кримінальних провадженнях про правопорушення у сфері публічних закупівель. Окрім того, важливу роль відіграє розробка та впровадження технічних і тактичних методів збору доказів, що дозволяє оптимізувати слідчі та розшукові процедури [151, с. 462-463].

У чинному законодавстві відсутнє чітке визначення терміна «спеціальні знання», що породжує розмаїття інтерпретацій серед науковців стосовно цього поняття. Трактування терміна «знання» можна знайти в академічних джерелах, де його визначають як набір інформації з певної галузі, отриманий через навчання чи дослідження [90, с. 771].

Щодо прикметника «спеціальний», його можна охарактеризувати як щось, що призначене для конкретних суб’єктів чи об’єктів, або що відноситься до певної галузі або спеціалізації, згідно з лексичними довідниками [125, с.501-502].

Термін «спеціальні знання» визначається як фундаментальний аспект у контексті розслідування кримінальних правопорушень, викликаючи стійку увагу та продуктивні наукові дебати серед юридичних науковців та професіоналів у галузі правозастосування. Адаптація кримінального процесуального законодавства, прогрес у сферах науки та технологій, а також вдосконалення практики правопорядку актуалізують необхідність глибокого дослідження цієї тематики у відповідності до

сучасних реалій. Важливо зосередити зусилля на формуванні вмотивованих теоретичних висновків та виокремленні результативних практичних напрацювань для ефективного втілення інституту спеціальних знань у кримінальному процесі. Відомий фокус дослідників на інституті спеціальних знань постійно поповнюється новими науковими публікаціями, серед яких слід виділити праці І. В. Гори, І. В. Пирога, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Ю. М. Чорноус, О. М. Шрамка, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова та інших дослідників, що збагачують правничу науку новими підходами та інтерпретаціями.

Спеціальні знання розглядаються у контексті наукового та практичного аспектів. Відповідно до поглядів Б. В. Романюка, наукові знання представляють собою систематизовану сукупність глибоких знань про процеси та явища реального світу, їх взаємозв'язки, які через призму понять, суджень і теорій дозволяють розкрити закономірності розвитку природи та суспільства [113, с. 6].

Науковий аналіз М. Г. Щербаковським актуальних поглядів на використання правових та інших спеціальних знань у кримінальному провадженні розкриває різноманітність підходів до цієї проблематики. Погляди науковців можна систематизувати у кілька основних категорій:

1. *Традиційний підхід*. У кримінально-процесуальному законодавстві спеціальні знання розуміються як ті, що не є правовими. Це дозволяє відмежувати професійні знання, здобуті в рамках освіти за спеціальністю «Право», від інших видів знань, необхідних для кримінального розслідування.

2. *Криміналістичний підхід.* Деякі вчені аргументують, що спеціальні знання включають не тільки не правові знання, але й криміналістичні, які базуються на галузях криміналістичної техніки та методики, і не обмежуються лише «традиційними» криміналістичними дослідженнями.

3. *Розширений правовий підхід.* Інші дослідники стверджують, що спеціальні знання включають всі правові знання, крім тих, які є професійними для суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження. Це робить знання з кримінального права та процесу спеціальними для не юристів, але не для слідчих чи прокурорів.

4. *Виключно не правовий підхід*. Деякі вчені вважають спеціальними лише ті знання, які не стосуються кримінального права та процесу, розглядаючи всі інші правові знання як загальнопрофесійні для правоохоронних органів [165, с. 57].

5. *Комплексний підхід*, що передбачає включення до спеціальних знань як не правових, так і правових знань, за винятком тих, що безпосередньо стосуються матеріального та процесуального права. Така категоризація знань дозволяє врахувати широкий спектр дисциплін, необхідних для розслідування кримінальних правопорушень.

6. *Універсальний підхід*. В даному контексті спеціальні знання охоплюють всі можливі знання, включаючи юридичні, що робить термін «спеціальні» менш визначеним і піддається критиці з точки зору змістовної визначеності [165, с. 57].

Ці підходи показують, наскільки важливо чітко визначити, які знання вважати спеціальними у контексті кримінального провадження, щоб забезпечити ефективне та об’єктивне правосуддя.

В. О. Яремчук порівнює спеціальні знання з професійними компетенціями, які особа здобуває в рамках своєї професійної діяльності [177, с. 343]. З іншого боку, В. Г. Гончаренко вважає, що у кримінально-процесуальному законодавстві «спеціальні знання» визначаються як знання та вміння, здобуті через фахову освіту чи практичну діяльність у будь-якій сфері науки, техніки, мистецтва або ремесла. Ці знання мають бути використані учасниками процесу згідно з законодавчо встановленими повноваженнями для вирішення процесуальних завдань за певними процедурами. Вчений підкреслює, що спеціальні знання є диференційованими залежно від глибини освоєння наукової дисципліни, рівня майстерності управління процесуальними діями, а також процесуальної компетентності цих осіб, що є важливим у процесі доказування необхідних фактів для встановлення об’єктивної судової істини [30, с. 24].

Г. С. Бідняк розглядає поняття «спеціальні знання» у контексті протидії злочинності, акцентуючи на їх застосуванні у сферах кримінального права, процесу та криміналістики. Вона визначає основні характеристики цих знань, які включають:

1. Комплексність знань і навичок, які охоплюють різні наукові та технічні галузі, сприяючи багатогранності підходів до розслідувань.

2. Системність, оскільки спеціальні знання складаються з цілісної системи відомостей з науки, техніки та інших важливих сфер людської діяльності.

3. Застосування у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, що регулюється кримінально-процесуальним законодавством.

4. Взаємозв'язок з науково-технічними засобами, який дозволяє використовувати спеціальні знання у поєднанні з сучасними технологіями для ефективного вирішення завдань розслідування.

5. Реалізація цих знань здійснюється кваліфікованими суб'єктами кримінального судочинства, які мають спеціальну підготовку та глибокі теоретичні знання відповідної галузі.

6. Значні інтелектуальні витрати часу і зусиль, що потрібні для засвоєння та застосування спеціальних знань у практичній діяльності.

7. Сприяння розробці технічних засобів та методів роботи з доказами, що відіграють ключову роль у встановленні обставин, важливих для доказування у кримінальних справах [11].

Також І. В. Пиріг та Г. С. Бідняк розглядають спеціальні знання як сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок, набутих через фахову підготовку або професійний досвід, які використовуються для ефективного розслідування і попередження злочинів [93, с. 14]. Таке визначення підкреслює важливість інтеграції спеціальних знань у професійну діяльність правоохоронців, забезпечуючи комплексний підхід до забезпечення правопорядку та правосуддя.

Дослідник В. М. Ковбаса, аналізуючи наукові праці в галузі криміналістики, виокремлює кілька стратегічних цілей використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Серед них:

1. Забезпечення всебічного та оперативного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що включає в себе як розкриття злочинів, так і з'ясування обставин, що сприяли їх скоєнню.

2. Встановлення істини в рамках кримінального процесу, що є фундаментальною метою правосуддя.

3. Систематичне дослідження специфічних об’єктів і явищ, з якими слідчий стикається під час розслідувань.

4. Збір інформації, необхідної для обґрунтування юридичних рішень у конкретних справах.

5. Підтримка процесу збору, фіксації та аналізу доказів, а також з’ясування питань, що виникають при проведенні слідчих дій.

6. Розробка і впровадження новітніх технічних і тактичних засобів для ефективного збору доказів [56, с. 228].

Низка науковців також вносять вклад у розуміння даної проблеми, узагальнюючи основні напрямки використання спеціальних знань. Вони підкреслюють важливість цих знань для: швидкого і ефективного розкриття та розслідування злочинів; встановлення істини, що лежить в основі правосуддя; дослідження особливих об’єктів і явищ у контексті кримінального провадження; збору даних для правильних і обґрунтованих судових рішень; забезпечення виявлення та фіксації доказів, роз’яснення спеціальних питань у процесі слідчих дій; розроблення методів та інструментів для оптимізації процесу збору доказів [65; 55].

З урахуванням цих перспектив, пропонуємо власне визначення поняття «спеціальні знання», яке можна визначити як комплекс теоретичних знань та практичних навичок, набутих в результаті спеціалізованої освіти та професійної діяльності, які не є загальновідомими і використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень і вирішення завдань кримінального провадження.

У процесі детального аналізу інституту спеціальних знань, здійсненого на основі різноманітних досліджень, можливо виокремити ключові характеристики, які визначають цей тип знань. Спеціальні знання характеризуються наступними основними атрибутами:

1. Наукова обґрунтованість – знання мають фундамент у визнаних наукових дослідженнях та теоріях.

2. Практична цінність – ці знання призначені для застосування в конкретних практичних контекстах і вирішення специфічних задач.

3. Ексклюзивність – такі знання не є загальнодоступними і вимагають спеціального навчання для їх засвоєння.

4. Актуальність – відповідають найновішому стану розвитку відповідних наукових і технічних галузей.

5. Системність – представляють собою комплексну систему знань, умінь та навичок.

6. Спеціалізація – застосовуються фахівцями у визначених сферах науки, техніки, мистецтва чи ремесла.

7. Процесуальна релевантність – використовуються для забезпечення процесу доказування в рамках законодавчо встановленого порядку.

8. Цілеспрямованість – мають за мету досягнення конкретних завдань у кримінальному провадженні.

Таким чином, спеціальні знання мають вирішальне значення у контексті кримінального правосуддя, оскільки вони вимагають належної кваліфікації та підготовки для їх ефективного використання, у тому числі при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Процес розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає застосування спеціальних знань, оскільки ця діяльність регулюється складними і багатогранними принципами, такими як прозорість, доброчесність і безпристрасність, які є загальновизнаними у багатьох країнах. Важливість цих принципів полягає в тому, що вони не тільки сприяють ефективному використанню державних ресурсів, але й забезпечують ряд позитивних наслідків, таких як зниження корупційних ризиків, стимуляція науково-технічного прогресу, зростання продуктивності праці та підвищення рівня довіри між державою і громадянами [70, с. 45].

Однак, існуюча формулювання цих принципів у законодавстві часто характеризується стислістю та неоднозначністю, що може призводити до різночитань у їх трактуванні та застосуванні на практиці. Це створює труднощі у

правозастосуванні, зокрема, при розслідуванні порушень. Таким чином, Закон України «Про публічні закупівлі» потребує значних доповнень, які б не тільки включали узагальнення цих принципів, але й детально пояснювали кожен з них, сприяючи таким чином ясності та однозначності їх застосування.

Ключ до ефективного розслідування кримінальних правопорушень полягає у глибокому розумінні цих принципів та їх компетентному застосуванні слідчими, що повинно базуватися на чітких законодавчих нормах. Такий підхід не лише сприятиме підвищенню ефективності самого процесу закупівель, але й забезпечить більшу економію бюджетних коштів.

Переходячи від суб'єктів до концепції форм використання спеціальних знань, можна зазначити, що слово «форма» визначається як образ, вигляд або спосіб організації будь-якого предмет. Словник української мови роз'яснює, що форма може визначатися як «спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв якогось явища, пов'язаний з його сутністю, змістом» [126, с. 328].

Форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, таким чином, є зовнішнім вираженням внутрішньої сутності цих знань, що відображається у практичному їх застосуванні під час розслідування злочинів. Кримінальна процесуальна форма застосування спеціальних знань є системою правил, які закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві і стосуються використання спеціальних знань обізнаних осіб під час попереднього розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Ця форма виявляється через різноманітні методи та підходи, що постійно еволюціонують, від простих судових експертиз до складних процесів з різноманітними правовими наслідками [141, с. 178].

Обізнані особи в кримінальному процесі застосовують свої знання шляхом залучення до процесуальних дій, проведення судових експертиз, перевірок, обстежень, а також через надання довідок, консультацій, витребування та використання документів, складених під час службової діяльності, та участі у процедурах допиту як свідків або судових експертів [108, с. 542].

Науковий дискурс пропонує кілька класифікацій форм використання спеціальних знань, які залежать від завдань, способів їх виконання та процесуального

статусу осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні. Серед суб'єктів, які використовують ці знання, можна виділити наступні групи:

- особи, що здійснюють розслідування та окремі слідчі (розшукові) дії, включаючи негласні слідчі (розшукові) дії, такі як слідчі, прокурори, оперативні працівники;
- обізнані особи, які мають процесуальний статус – експерта, спеціаліста, перекладача та ін., визначене наявністю спеціальних знань, включаючи лікарів, педагогів, які обладнані відповідними процесуальними правами та обов'язками;
- фахівці, які володіють професійними знаннями та досвідом у сфері своєї практичної діяльності, як-от ревізори, аудитори, інспектори з охорони праці, співробітники податкових інспекцій, тощо.

Розподіл спеціальних знань у кримінальному процесі може бути класифіковано залежно від процесуальної сторони їх застосування, що включає сторону обвинувачення, сторону захисту, а також інших осіб, залучених до вирішення кримінально-правових завдань, що потребують спеціальних знань [171, с. 11].

М. В. Салтевський виокремлює дві основні форми застосування спеціальних знань: безпосередню та опосередковану. Безпосередньо суб'єкти правоохоронної діяльності, такі як слідчий, прокурор або слідчий суддя, використовують технічні засоби та спеціальні знання на різних стадіях розслідування. Опосередкована форма передбачає звернення до фахівців для отримання консультацій, участі у слідчих діях або проведенні судових експертиз, коли безпосереднє використання технічних засобів неможливе [118, с. 82]. Традиційний підхід до класифікації цих форм заснований на ознаці правової регламентації. Деякі науковці розділяють форми використання спеціальних знань на процесуальну та непроцесуальну. Процесуальна форма передбачає використання спеціальних знань у такий спосіб, що результати мають доказове значення у кримінальному провадженні, тоді як непроцесуальна не передбачає такої обов'язковості [57, с. 114].

Проте існує низка дискусійних моментів щодо вживання терміну «непроцесуальна форма» використання спеціальних знань. Дану проблематику аналізують з різних позицій Б. В. Романюк [114, с. 70], а також інші дослідники.

Є. Д. Лук'янчиков наголошує на тому, що згідно з чинним КПК, консультаційна форма вживання спеціальних знань повинна розглядатися як процесуальна. Він стверджує: «В таких умовах, підстави для діяльності суб'єктів використання таких знань незрозумілі та спірне є доказове значення інформації, отриманої непроцесуально, а тому вона є нелегітимною» [74, с. 126]. Він обґрунтовує, що спеціальні знання у кримінальних справах не можуть вживатися непроцесуально і мають бути чітко визначені у законодавстві.

За словами І. В. Пирога та Г. С. Бідняк, доцільно виділяти процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань, де процесуальні форми чітко передбачені законом, а непроцесуальні включають ширше застосування знань і технологій, часто поза межами стандартних правових процедур, що збагачують процес пізнання причин та обставин порушення закону [93, с. 15]. Такий підхід відкриває широкі можливості для інтеграції знань та інновацій у процесі розслідування, адаптуючи його до постійного розвитку наукового пізнання у різних сферах життєдіяльності людини.

При розслідуванні кримінальних правопорушень в сфері публічних закупівель залучення різних форм спеціальних знань відіграє важливу роль. Г. Спіцина і Г. Бідняк підкреслюють, що існуючий нормативний арсенал часто виявляється недостатнім для охоплення реальної широти потреб у спеціальних знаннях, що потребує більш гнучкої класифікації їх застосування. Вони пропонують класифікувати форми залучення спеціальних знань відповідно до характеру виконуваних завдань: від проведення судових експертиз до допиту експертів і залучення спеціалістів для участі у слідчих (розшукових) діях, що дозволяє оптимізувати процес за часом, послідовністю та доцільністю [127, с. 243].

У межах судових процедур, залучення обізнаних осіб із різних галузей, таких як криміналістика, бухгалтерія, будівництво та інших спеціальностей, виявляється надзвичайно важливим. Ганс Гросс, австрійський криміналіст, наприклад, рекомендував залучати кілька ремісників для визначення специфіки злочину, пов'язаного з їх професією [183].

Особливо важливим є залучення економічних знань при розслідуванні зловживань у сфері бюджетних закупівель. Аналіз документації, такої як договори, специфікації, проектно-кошторисні документи, акти виконаних робіт, накладні, платіжні доручення та плани закупівель, є ключовим для визначення фактичної вартості товарів і послуг та обрахунку збитків, які можуть бути покладені на судову експертизу [9].

Залучення спеціалістів може також включати широкий спектр дій: від відеозйомки та фотофіксації процесуальних дій до вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення. Спеціалісти-криміналісти, зокрема, надають не тільки технічну підтримку, але й методичну, консультативну допомогу, сприяючи точності та правильності збору доказів [93]. Це підкреслює не тільки різноманітність залучення спеціалістів у кримінальному провадженні, але й підвищує необхідність в адаптації правових норм до реалій сучасної практики та технологій.

В умовах сучасності процес розподілу функцій між техніко-криміналістичним та судово-експертним забезпеченням розслідувань, який спостерігається протягом останніх років, неминуче впливає на якість правосуддя. І. В. Пиріг стверджує, що такий розподіл сприяє зміцненню незалежності судової експертизи. Однак, з цією позицією важко погодитися, оскільки Закон України «Про судову експертизу» передбачає чіткі рамки для діяльності державних експертних установ, які функціонують під егідою різних міністерств та відомств, а також встановлює процедури атестації працівників, які не відносяться до державних установ, що запобігає монополізації цієї сфери. Як показує досвід, під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері слідчі звертаються за допомогою як до перших, так і до других фахівців. Тим часом, І. В. Пиріг також акцентує на проблемах з кадровим забезпеченням, які торкаються експертних підрозділів, так і відділів криміналістичного забезпечення, зазначаючи, що рівень криміналістичної підготовки інспекторів-криміналістів слідчих відділів Національної поліції залишається недостатнім [94, с. 13].

Процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань відіграють ключову роль у методах отримання інформації. З погляду її доказової

вартості, інформація поділяється на доказову, яка включає дані про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (згідно із ст. 91 КПК України), та орієнтуючу, яка може бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним шляхом. Орієнтуюча інформація застосовується для організаційно-тактичних завдань у розслідуванні та під час аналізу доказів [172, с. 82].

Вчені висловлюють різні точки зору стосовно цілей використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Так, В. В. Коваленко зазначає про допомогу у зборі та аналізі доказів [54, с. 60], М. Г. Щербаковський наголошує на зборі інформації для встановлення істини [171, с. 9]. Інші дослідники розглядають ці цілі у контексті розкриття, розслідування, запобігання злочинам, здійснення правосуддя, оцінки доказів, прийняття рішень та отриманні нової інформації. За результатами аналізу вчених щодо цього питання, можна дійти висновку, що ключовою метою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є забезпечення об’єктивної та ефективної оцінки різних обставин укладання угод. Це здійснюється шляхом залучення до процесу кваліфікованих осіб, які мають досвід використання своїх спеціальні знань щодо розслідувань різних закупівель.

Таким чином, на основі проведеного дослідження ми сформували класифікацію форм залучення спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Ця класифікація дозволяє систематизувати підходи до залучення відповідних експертів і спеціалістів, забезпечуючи комплексний аналіз та ефективне розслідування кримінальних правопорушень.

Табл. 1. Класифікація процесуальних та непроцесуальних форм залучення спеціальних знань у контексті розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

№ з/п	Процесуальні форми	Непроцесуальні форми
1.	Залучення спеціалістів до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій	Проведення ревізій та перевірок
2.	Залучення експертів при проведення судових експертиз	Попередні дослідження слідів кримінального правопорушення та речових доказів
3.	Допит експерта в суді	Консультаційно-довідкова діяльність (може бути змішаною формою – при процесуальному оформленні наданої консультації обізнаною особою)

На наш погляд, запропонована класифікація форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є найбільш прийнятною та такою, що повністю відповідає сучасним науковим правилам їх побудови.

Отже, проаналізувавши наукові підходи до визначення поняття, змісту та принципів використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, надаємо авторське визначення спеціальних знань у сфері публічних закупівель, що розглядається як інтегрований набір теоретичних знань та практичних навичок, який базується на фундаменті спеціалізованої освіти та професійного досвіду в області закупівель. Ці знання охоплюють широкий спектр дисциплін, включаючи, але не обмежуючись, правові, фінансові, технологічні та управлінські аспекти публічних закупівель. Вони забезпечують необхідну кваліфікацію для розробки, оцінки, виконання та аудиту тендерних процедур відповідно до чинного законодавства, етичних стандартів та

кращих практик галузі. Спеціальні знання дозволяють здійснювати адекватний контроль та моніторинг закупівельних процесів, ідентифікацію та вирішення потенційних конфліктів та зловживань, а також забезпечують ефективному виявленню корупційних схем та попередженню розкрадання публічних коштів, сприяють ефективному використанню бюджетних ресурсів і зниженню корупційних ризиків.

1.3 Суб'єкти та форми залучення спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Реформування правосуддя та правоохоронної системи України відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості та законності у сфері публічних закупівель, яка є одним із найбільш вразливих до корупції секторів. Кримінальний процесуальний кодекс України регулярно зазнає змін, спрямованих на посилення механізмів використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема, у контексті державних закупівель [96, с. 161].

Особлива увага приділяється методам залучення кваліфікованих фахівців для участі у слідчих (розшукових) діях, пов'язаних із розслідуваннями корупції при публічних закупівлях, оцінці тендерних процедур, призначенні судових експертиз та аналізу договорів. Детального розгляду вимагають питання вдосконалення консультаційної та аналітичної ролі експертів у підвищенні прозорості та ефективності публічних закупівель. Вивчення цих аспектів має значний потенціал для оптимізації контрольних процедур та запобігання корупційним діям у цій важливій сфері державного господарювання.

У контексті публічних закупівель значення застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях є особливо актуальним, адже це сприяє забезпеченню законності та прозорості в управлінні державними ресурсами. Відповідно до чинного законодавства України, уповноваженими особами для призначення судової експертизи на етапі досудового розслідування виступають слідчий суддя, слідчий та

прокурор, а на стадії судового розгляду — суд першої чи апеляційної інстанції [69]. Адвокатам надається право залучати експертів на договірних засадах.

Діяльність цих суб'єктів у кримінальному процесі набуває пізнавального та дослідницького характеру, ґрунтуючись на знаннях суспільних, природничих та точних наук. Це дозволяє ефективно збирати, перевіряти та використовувати докази, необхідні для доведення фактів у кримінальних провадженнях. Основні завдання цих процесів чітко визначені у ст. 2 КПК України. До суб'єктів пізнання у кримінальному провадженні належать професійні судді, сторони обвинувачення та захисту, про що зазначають О. А. Марущак [77, с. 254], Б. В. Романюк [113, с. 30], М. І. Скригонюк [124 , с. 219] та ін.

Окрім того, у контексті публічних закупівель спеціальні знання набувають особливого значення у розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживаннями у цій сфері. За ч. 2 ст. 9 КПК України, правові основи використання спеціальних знань у розслідуванні таких правопорушень включають обов'язки слідчого та суду щодо забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин справи, що зазначено Є. Д. Лук'янчиковим [74, с. 128].

Це підтверджується положеннями статей 69, 71, 100, 103, 105, 107, 195 КПК України, де визначаються криміналістичні методи та технічні засоби, такі як фотозйомка, звукозапис, відеозапис, вимірювальні прилади, які використовуються для фіксації обставин місця події, речових доказів та результатів проведення слідчих (розшукових) дій. Також статті 69, 242, 243, 332 КПК України регламентують проведення експертиз, які необхідні для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, і застосування спеціальних знань, коли це є ключовим для встановлення істини у кримінальному провадженні.

У контексті публічних закупівель, у сфері яких притаманні корупційні ризики, залучення спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень є надзвичайно важливим.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України містить перелік осіб, уповноважених на призначення судової експертизи, таких як слідчі, прокурори, судді та захисники. З метою використання спеціальних знань до кримінального

провадження, окрім експертів, можуть залучатися інші обізнані особи – ревізори, аудитори, перекладачі, тощо. Водночас, слід детальніше розглянути це питання, яке є важливим для всебічного розгляду ситуацій, що виникають під час розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Залучення та використання (застосування) спеціальних знань, хоч і є синонімічними поняттями, вимагають свого уточнення залежно від контексту. У Тлумачному словнику української мови, «використання» означає користування чимось з користю, в той час як «застосування» включає в себе адаптацію або впровадження у практику [126, с. 97, 331]. У кримінальних провадженнях залучення спеціальних знань передбачає використання знань і досвіду обізнаних осіб для глибокого аналізу доказів, що допомагає розкрити корисні факти для слідства і суду.

Згідно з КПК України, правильне залучення та використання спеціальних знань є критично важливим для забезпечення об’єктивного, всебічного та неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення. Це особливо актуально у випадках публічних закупівель, де можливість корупційних зловживань вимагає залучення висококваліфікованої експертизи та технологічних засобів. Таке залучення спеціальних знань не тільки забезпечує глибину розслідувань, але й сприяє досягненню законності та справедливості в провадженнях, гарантуючи використання всіх доступних технічних та професійних ресурсів для встановлення істини.

Термін «застосування» спеціальних знань справедливо стосується обізнаних осіб – спеціалістів, експертів, ревізорів, аудиторів, перевіряючих, перекладачів, які застосовують свої знання та практичний досвід для допомоги у збиранні та перевірці доказів у кримінальному провадженні.

Залучення цих осіб не тільки сприяє збиранню важливої інформації, але й дозволяє застосовувати різні методики дослідження та спеціальну техніку для дослідження складних випадків, що мають місце в публічних закупівлях. Водночас, термін «використання» відноситься до уповноважених слідчих, прокурорів, суддів, а також захисників та потерпілих, які використовують спеціальні знання для своїх процесуальних потреб.

У практиці розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель часто виникає потреба звернутися за допомогою до спеціалістів для вирішення питань, які виходять за рамки правових знань. Хоча кримінальне процесуальне законодавство не завжди прямо вказує на обов'язок звернення до обізнаних осіб, таке звернення є можливим та часто необхідним для забезпечення глибокого і всебічного розслідування.

Опитування серед слідчих підтверджує, що більшість з них визнають необхідність залучення обізнаних осіб, навіть коли вони самі володіють певними спеціальними знаннями. З іншого боку, частина експертів вважає свою участь в якості спеціалістів у таких випадках як обов'язкову, а інша частина – як бажану [14, с. 89].

Таке широке застосування спеціальних знань під час розслідувань не тільки сприяє ретельності розслідування, але й забезпечує правильне розуміння та оцінку зібраних доказів, що є критично важливим у контексті публічних закупівель, де корупція може мати особливо негативні наслідки [72, с. 26].

Обізнані особи визначені як учасники кримінального процесу, які, застосовуючи свої спеціальні знання, сприяють забезпеченню доказової бази в кримінальних провадженнях. Їхній внесок полягає не тільки в допомозі у зборі доказів, але й у підтримці в обґрунтуванні процесуальних рішень, формуючи таким чином фактичні дані, які лежать в основі доказів.

Зауважується, що впровадження інституту обізнаних осіб у кримінальне судочинство України тісно пов'язане з розвитком наукових знань. Д. В. Куриленко аргументує, що становлення цього інституту також зумовлене процесуальними правилами щодо залучення обізнаних осіб до кримінальних проваджень та доказовим значенням їх діяльності [72, с. 13].

О. О. Бондаренко визначає обізнаних осіб як компетентних учасників, залучених до розгляду кримінальної справи з метою сприяння вирішенню питань, які вимагають застосування спеціальних знань і навичок [15, с. 31]. Однак, Д. В. Куриленко критикує деякі визначення за відсутність врахування ролі сторони захисту у процесі використання обізнаних осіб [72, с. 28]. Сучасне трактування ролі обізнаних осіб надається В. Ю. Шепітьком, який вважає їх за фахівців або експертів,

володіючих спеціальними знаннями і виконуючих певні функції у кримінальному судочинстві [159, с. 142].

Науковці також зазначають, що до категорії обізнаних осіб можуть бути включені перекладачі, психологи, педагоги та інші фахівці, які володіють необхідними спеціальними знаннями для вирішення конкретних питань у кримінальних провадженнях [37, с. 6].

К. А. Садчикова виділяє основні вимоги, що ставляться до обізнаних осіб: компетентність, володіння спеціальними знаннями, об'єктивність, неупередженість, незалежність і процесуальна самостійність, а для перекладачів також необхідне володіння мовами і спеціальною термінологією [117, с. 34].

Враховуючи наукові позиції численних дослідників, можна стверджувати, що до категорії обізнаних осіб відносяться індивіди, які володіють спеціальними знаннями та навичками і були залучені до кримінального провадження для надання допомоги уповноваженим особам у вирішенні комплексних питань, що вимагають застосування спеціальних знань.

З метою детального розгляду, слід зазначити перелік обізнаних осіб, які можуть бути залучені до кримінальних проваджень, особливо тих, що пов'язані з кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Спеціалісти, експерти та перекладачі являють собою приклади обізнаних осіб, залучення яких передбачено кримінальним процесуальним законодавством. Інші фахівці, такі як ревізори та інспектори фінансового контролю, можуть бути залучені опосередковано, і їх участь не завжди чітко регламентована процесуальним законодавством.

Згідно з чинними правовими нормами, особа, яка визначається як спеціаліст, повинна володіти відповідними спеціальними знаннями та навичками, які дозволяють їй виконувати роль консультанта у вирішенні питань під час досудових розслідувань та судових розглядів, що потребують спеціальних знань [69].

Діяльність спеціалістів у кримінальному процесі чітко врегульована статтями КПК України, а саме: ст. 3, 71, 72, 77, 79, 80, 83, 105, 122, 126, 228, 237, 240, 245, 262, 266, 327, 329, 357, 358, 359, 360, 361, 496, 517. Ці статті визначають процедури та

випадки, коли використання знань та навичок спеціаліста необхідне для забезпечення ефективності і справедливості кримінального процесу.

У кримінальному процесі особливу роль відіграють перекладачі (сурдоперекладачі), які є носіями спеціальних знань та умінь і можуть залучатись для перекладу пояснень, показань чи документів, коли це вимагається учасниками кримінального провадження, слідчим суддею або судом [69]. Регулювання їхньої діяльності описане у статтях КПК України: ст. 3, 29, 42, 56, 64, 68, 77, 79, 80, 83, 122, 126, 224, 327, 376, 459, 517, 548, 567, 575, 581, 584 [69]. На основі ст. 79 КПК України, ключовою вимогою до перекладачів, як і до інших спеціалістів та експертів, є незацікавленість у результаті кримінального провадження. В іншому випадку їм може бути оголошено відвід. Ця вимога встановлюється для забезпечення об'єктивності у виявленні обставин вчиненого злочину і для обґрунтованості процесуальних рішень.

Об'єктивність діяльності обізнаних осіб полягає у їх зобов'язанні використовувати всі необхідні знання, навички та засоби, а також у дотриманні вимог закону щодо доповіді про всі виявлені обставини, які мають значення для справи [133, с. 139].

Значення ревізорів та інших перевіряючих осіб також важливе у кримінальному провадженні, особливо у сфері публічних закупівель. Ці особи, визначені як службовці, уповноважені органами управління для виконання контрольних функцій щодо фінансово-господарської діяльності підприємств, можуть проводити ревізії чи перевірки за дорученням учасників справи або за рішенням суду, що дозволяє виявляти зловживання та корупцію в сфері державних закупівель [89, с. 69].

Роль ревізорів та осіб, які проводять перевірки, є досить специфічною. Їхня діяльність не має чіткого регулювання у КПК України і обмежується лише деякими статтями, зокрема ст. 93 «Збирання доказів» та ст. 99 «Документи», що не включають їх до переліку учасників кримінального провадження. Однак, вони залучаються до розгляду питань, які вимагають застосування спеціальних знань [69].

З огляду на новації КПК України, до переліку обізнаних осіб відносяться фахівці — педагоги, лікарі, психологи — які залучаються до проведення слідчих

(розшукових) дій, таких як допити малолітніх та неповнолітніх, а також впізнання, на підставі ст. 226, 354, 491, 228 КПК України [69].

Щодо нових джерел доказів, що ґрунтуються на використанні спеціальних знань обізнаних осіб, КПК визначає такі джерела як показання свідка, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого (ч. 6 ст. 95 КПК України), а також показання експертів під час допитів у суді (ст. 356 КПК України) [69]. У рамках КПК України відбулися зміни в підходах до використання спеціальних знань обізнаних осіб як джерела доказів, що розширює можливості їх застосування в процесі доказування, зокрема в судовій експертизі. Також були уточнені та розширені повноваження спеціалістів, в тому числі змінено процедуру призначення експертиз.

Наразі існують деякі прогалини та неточності у законодавстві, які потребують подальшого вирішення в процесі законотворчої діяльності. Проте, прогресивні зміни в КПК сприяють розширенню можливостей застосування спеціальних знань для забезпечення повноти доказів, встановлення об’єктивної істини в кримінальному провадженні, захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу [96, с. 161].

У криміналістичному дослідженні обізнані особи, залучені до розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, відіграють ключову роль у застосуванні спеціальних знань. Їхні дії та рішення формують основу для використання відповідних методів і підходів, які мають бути правомірними та ефективними.

Під час слідчих (розшукових) дій, під керівництвом слідчого, спеціаліст здійснює безпосередній огляд, під час якого можуть бути виявлені матеріальні докази та суттєві порушення у бухгалтерських документах, обладнанні чи технічних пристроях. Завдяки фаховій експертизі спеціаліста, слідчий не тільки ефективно виявляє та вилучає докази, але й кваліфіковано аналізує їх в межах своїх повноважень. Всі результати такої роботи обов’язково документуються у протоколі [113, с. 79].

А. Ю. Спусканюк вказує на важливість залучення спеціалістів, зокрема представників аудиторської служби, для дослідження документації, що стосується

закупівель. Таке залучення передбачає проведення аналізу фінансово-господарської документації, формування результатів перевірки та оформлення їх у вигляді висновку, що готується спеціалістом за участю слідчого, детектива чи прокурора [128, с. 161].

Згідно з дослідженням Н. В. Копчі, залучення спеціаліста в рамках слідчих (розшукових) дій може відбуватися у декількох формах. Першу форму слід іменувати практичною, тобто такою, що охоплює підготовку, організацію та реалізацію дій, пов'язаних з пошуком, виявленням, фіксацією, вилученням та упакуванням слідів кримінального правопорушення й речових доказів, а також відбір зразків для подальшого порівняльного аналізу. Другою формою залучення спеціаліста, що стосується також проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, слід вважати методичну форму. Її сутність полягає у застосуванні науково-практичних методів під час виконання слідчих завдань. Третя, технічна форма, передбачає використання науково-технічних та криміналістичних засобів для якісного виявлення та документування слідів кримінальної діяльності та речових доказів. Четвертою формою іменується консультаційна форма, що полягає у наданні спеціалістом консультацій та роз'яснень з питань, які виникають у процесі кримінального провадження. П'ята, процесуальна форма, проявляється у формі висновків з питань, що стосуються області знань спеціаліста, в контексті досудового розслідування [62, с. 95-96].

Консультаційна участь спеціаліста має вирішальне значення для ефективного планування та виконання слідчих (розшукових) дій, які включають в себе як організаційно-технічні заходи, так і дії на місці події. Спеціаліст допомагає слідчому обрати оптимальну тактику, скласти детальний план, сформулювати відповідні питання, визначити час для проведення необхідних дій, а також підібрати відповідну техніку і учасників слідчої (розшукової) дії. Важливість консультацій полягає також у тому, що вони дозволяють оперативно отримати і використати інформацію щодо специфічних аспектів, які цікавлять орган досудового розслідування [61, с. 37–38].

Вчені вважають надання консультацій спеціалістом за непроцесуальну форму використання спеціальних знань під час розслідувань кримінальних правопорушень, зокрема й у сфері публічних закупівель. Консультації можуть бути як усними, так і письмовими. Усні консультації включають роз'яснення про цільове призначення та методику використання технічних засобів, виявлення, фіксації, вилучення, пакування, транспортування і зберігання об'єктів та слідів. Вони також охоплюють методику правильного опису виявлених об'єктів у протоколах, роз'яснення часу утворення слідів на місці злочину, фізичні особливості можливого злочинця, а також потребу у проведенні попереднього дослідження слідів на місці слідчої дії. Спеціаліст допомагає визначити необхідність вилучення експериментальних зразків для судової експертизи та роз'яснює, які питання мають бути поставлені перед експертом при проведенні комплексної експертизи [76, с. 308].

Консультаційні звернення можуть включати роз'яснення процесів проведення публічних закупівель, а також надання підтримки у виявленні та вилученні ключових документів, що відображають проведення торгів і прийняття рішень. До такої інформації належать і дані про умови договорів, права та обов'язки сторін угоди, а також специфіка правового регулювання даної сфери. Аналіз грошових потоків та матеріальних активів установи чи підприємства, а також оцінка тендерної документації та фінансового моніторингу є невід'ємною частиною консультаційної діяльності. Також спеціаліст допомагає у формулюванні відповідного переліку документів для обшуків або тимчасового доступу до доказів [62, с. 97].

Такі консультації, надані усно, не фіксуються у матеріалах кримінального провадження, зокрема й під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, і тому не можуть використовуватися як доказ. Проте, деякі вчені аргументують, що результати консультаційної діяльності спеціалістів слід документувати у протоколах слідчих (розшукових) дій чи на інформаційних носіях, де процесуальні дії можуть бути зафіксовані за допомогою технічних засобів [136, с. 201]. Слід погодитися з даними поглядами саме з тих причин, що документування результатів консультаційної діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні є важливим елементом, який сприяє забезпеченню справедливості, об'єктивності та

повноти судового розгляду. У зв’язку з тим, що консультації, які надаються усно, не фіксуються, вони втрачають свою процесуальну значущість та не можуть бути використані як докази в суді. Це може призвести до втрати критично важливої інформації, що могла б сприяти встановленню істини у справі. Таким чином, включення цих даних до офіційних матеріалів провадження, зокрема через записи в протоколах слідчих (розшукових) дій чи на інформаційних носіях, відповідає вимогам ст. 105 КПК України та забезпечує належний рівень документів кримінального провадження.

Цей процес не лише забезпечує прозорість кримінального процесу, дозволяючи всім сторонам справи мати доступ до однакового обсягу інформації, але й сприяє змагальності сторін, дозволяючи кожній з них підготувати ефективну аргументацію. Крім того, правильне документування сприяє забезпеченню права на справедливий суд, дозволяючи суду мати доступ до всіх доказів, наданих під час розслідування. Відповідне документування також впливає на ефективність розслідування, оскільки забезпечує кращу організацію процесу та зберігання інформації у доступному та систематизованому форматі.

Зафіксувавши консультації спеціалістів у вигляді записів або на інформаційних носіях, кримінальний процес отримує необхідний інструмент для забезпечення його цілісності та справедливості. Таке документування, яке відповідає законодавчим вимогам, сприяє не тільки об’єктивності розгляду, але й забезпечує комплексне та повне вивчення всіх обставин справи.

У контексті кримінального провадження письмове пояснення спеціаліста, що належно оформлене відповідно до ст. 105 КПК України, виступає як процесуальне джерело доказів. Таке пояснення, яке є спеціально створеним матеріальним об’єктом з фіксованими на ньому за допомогою письма, звуку, зображень інформаціями, може бути використане в якості доказу фактів або обставин, що мають значення для справи [2, с. 336].

Письмове пояснення спеціаліста, як процесуальна форма використання спеціальних знань, є обов’язковою при його участі у слідчих (розшукових) діях, де він застосовує свої професійні знання та навички для виявлення і документування

криміналістично значущої інформації. Це також включає вибір наукових методів для дослідження об’єктивної дійсності та характеристик виявленої інформації. Важливим є те, що законодавець не встановлює чітких вимог до форми та змісту такого пояснення, що надає слідчому гнучкість у документуванні фактів, важливих для кримінального провадження, на основі викладу спеціалістом застосованих спеціальних знань [2, с. 337-338].

Використання спеціальних знань при проведенні попередніх досліджень під час слідчих (розшукових) дій є фундаментальним, зазначає В. М. Ревака. Залучення кваліфікованих спеціалістів може значно підвищити об’єктивність інформації про розслідувані події, їх механізми та учасників, а також сприяти визначенню напрямів для подальшого пошуку доказів. Завдяки ретельному аналізу слідчої інформації, проведеного спеціалістом, встановлюються зв’язки між виявленими слідами та речовими доказами і подією, оцінюється їх значення для діагностики та формулюється належний контекст подій [110, с. 13].

На основі проведеного дослідження слід сформувати чітку позицію про те, що виділяється процесуальна та не процесуальна форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель [162, с. 651]. А як змішану форму варто розглядати саме консультаційно-довідкову діяльність фахівця, що може бути як процесуальною так і непроцесуальною формою (змішаною) використання спеціальних знань – залежно від наявності процесуального оформлення наданої консультації.

Цілі попереднього дослідження матеріальних слідів у кримінальному провадженні полягають у негайному отриманні орієнтуючої інформації, що використовується для висування і перевірки слідчих версій щодо осіб, причетних до злочину. Це також включає визначення напрямків пошуку злочинця, свідків та інших важливих елементів, які можуть сприяти розкриттю кримінального правопорушення. Важливо також визначити вид та характеристики виявлених предметів і матеріалів для з’ясування обставин кримінально-караного діяння [76, с. 309].

У контексті розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель судова експертиза виступає головною формою використання спеціальних знань.

Судова експертиза, яка здійснюється на етапі досудового розслідування, сприяє збору доказів через науковий аналіз релевантних об'єктів та явищ. Результати таких досліджень у виді висновку експерта формують основу для всебічного та об'єктивного аналізу подій, пов'язаних з кримінальним правопорушенням, і є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні [170, с. 162].

Вивчення наукової літератури засвідчує, що під час розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, вирішальне значення набувають спеціалізовані види експертиз, такі що пов'язані з аналізом документації, верифікацією почерків та підписів, а також судово-бухгалтерська та товарознавча експертизи [79, с. 144–150; 169, с. 178–184, 192–193]. У контексті дослідження документів, пов'язаних із тендерними пропозиціями чи господарськими угодами, наявність комплексної технічної експертизи документів є критичною для об'єктивного виявлення та доказу відповідних правопорушень. Зокрема, для розкриття махінацій з державними коштами, придбання товарів низької якості, непридатних для використання, а також товарів за значно завищеними цінами, невід'ємною складовою слідства є застосування судово-бухгалтерської та товарознавчої експертиз.

Ці спеціальні знання дозволяють детально аналізувати різноманітні документи, що є частиною тендерних пропозицій чи господарських угод, забезпечуючи достовірність та повноту зібраних доказів. Відповідні експертизи надзвичайно важливі для виявлення фальсифікацій у документації, встановлення фактів придбання некондиційних товарів чи послуг за завищеними цінами, що є ключовими аспектами доказування у таких кримінальних провадженнях.

Узагальнюючи теоретичні розробки та положення законодавства, стає очевидним, що судова експертиза відіграє ключову роль під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. За своєю гносеологічною сутністю як процес пізнання об'єктивної дійсності, вона служить засобом

доказування через обґрунтоване та методичне дослідження матеріалів, зібраних під час розслідування. Закон визначає процедурні рамки для такої діяльності, де обізнаним особам судді та слідчі вказують конкретні завдання і надають вихідні дані для аналізу. Висновки, отримані з такого дослідження, містять критичні дані, які виступають як самостійні докази і можуть бути вирішальними для надання правильної правової кваліфікації вчиненому кримінальному правопорушенню.

Судові експерти використовують спеціалізовані інструменти та методики, що дозволяють глибоко аналізувати наявні матеріали. Сьогодні сфера їхньої компетенції значно розширилася і охоплює не тільки традиційні області криміналістики, медицини, психіатрії, економіки, бухгалтерії, тощо, але й багато інших галузей знань, що підкреслюється у численних наукових публікаціях. Це розширення демонструє адаптацію правової системи до зростаючих вимог сучасності та забезпечує більш широке та всебічне розуміння кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Відмінності у процесуальному статусі спеціаліста та експерта в кримінальному провадженні дійсно мають значний вплив на характер їхньої участі у справі. Спеціаліст у кримінальному процесуальному контексті – це особа, яка залучається для надання технічної, наукової або іншої допомоги слідству на підставі своїх професійних знань, але вона не проводить самостійно судову експертизу. Згідно зі ст. 71 КПК України, спеціаліст може бути залучений до кримінального провадження для виконання певних дій, наприклад, для допомоги у розумінні технічних аспектів справи.

Експерт, навпаки, має процесуальний статус особи, що проводить судову експертизу відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [106] та КПК України. Експерти призначаються для вирішення питань, що вимагають спеціальних знань і можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. Їхні висновки є обов’язковими для розгляду, аналізу та оцінки в суді.

Фінансування діяльності спеціаліста та експерта здійснюється різними шляхами. Фінансування експертів, як правило, здійснюється за рахунок держави через відповідні органи або установи, в яких вони працюють, оскільки проведення

судових експертиз – це частина їх професійних обов'язків. Спеціаліста може бути фінансовано з бюджету судової установи або органу досудового розслідування, який залучає цю особу, або може отримувати гонорар від сторони, яка його залучає, якщо йдеться про приватного спеціаліста.

Отже, доцільність залучення і спеціаліста, і експерта обумовлена потребою у застосуванні спеціальних знань для розкриття кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель та доказування обставин справи, що знаходяться за межами пізнань слідчих і суддів, забезпечуючи таким чином повноту, об'єктивність і законність розслідування та судового розгляду обставин події.

Підставою для залучення слідчими різних обізнаних осіб є потреба у використанні спеціальних знань для аналізу, оцінки та інтерпретації матеріалів кримінального провадження, які містять складні технічні, наукові або економічні аспекти. Згідно зі ст. 69 КПК України, експерт – це особа, яка має спеціальні знання в певній області науки, техніки чи інших сферах, і яка має законодавче право проводити експертизи. Такі знання необхідні для того, щоб вирішувати питання, що виникають під час кримінального розслідування, і стосуються сфери знань експерта.

Доцільність залучення експерта полягає у забезпеченні об'єктивності та всебічності розслідування. Експерти вносять суттєвий вклад у процес розкриття кримінальних правопорушень завдяки своїм унікальним знанням і досвіду. Їхні висновки можуть використовуватися як докази у кримінальному провадженні щодо правопорушень у сфері публічних закупівель, забезпечуючи правильну правову оцінку подій, деталізацію обставин злочину та ідентифікацію винних осіб. Це є важливим для забезпечення законності та справедливості кримінального судочинства. Тому, незважаючи на наявність загальної доцільності залучення експерта, конкретні обставини кожного випадку вимагають індивідуального підходу та докладного роз'яснення, чому саме спеціальні знання потрібні для розгляду конкретних питань у межах дослідження.

Отже, у контексті розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель визначальним аспектом є застосування спеціальних знань обізнаних осіб, які сприяють збору необхідних доказів та є невід'ємною частиною

ефективного розслідування. Дослідження підтверджує, що ключовими напрямами застосування спеціальних знань є: залучення кваліфікованих фахівців для проведення слідчих (розшукових) дій і процесуальних заходів, таких як обшуки, допити, взяття зразків для дослідження, слідчих експериментів; інтеграція письмових висновків спеціалістів у протоколи проведених процесуальних дій; проведення судових експертиз, включно з технічним аналізом документації, експертизою почерку та підписів, бухгалтерськими та товарознавчими перевірками; використання усних консультацій фахівців; аналіз аудиторських звітів та документальних перевірок; проведення попередніх досліджень слідів кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель.

Таким чином, проведений нами аналіз дозволяє констатувати, що застосування спеціальних знань є ключовим інструментом для слідчих у процесі проведення глибокого, неупередженого та оперативного розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Спеціальні знання стають вирішальними при розкритті цих кримінальних правопорушень завдяки здатності виявляти складні соціальні, природні та технічні зв’язки, що формують об’єктивну картину події. Висока організованість злочинців, що входять до складу злочинних угрупувань у державному секторі, підкреслює також й потребу у легалізації застосування поліграфа під час допитів. Це відкриє перед слідчими нові горизонти для отримання та перевірки вербальної інформації, що, у свою чергу, значно підвищить ефективність розслідувань.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного аналізу наукових досліджень щодо стану використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ми дійшли певних висновків.

1. Спеціальні знання відіграють ключову роль у виявленні, аналізі та документуванні правопорушень у сфері публічних закупівель. Вони забезпечують глибоке розуміння законодавчих, технічних, фінансових аспектів закупівель, що є

критично важливим для ідентифікації та розслідування складних злочинних схем у відповідному секторі державного господарювання. Постійне оновлення та розвиток спеціальних знань шляхом практичного впровадження наукових досліджень дозволяє підтримувати правозастосовних органів у протидії злочинній діяльності у сфері публічних закупівель, особливо в умовах швидкого розвитку технологій та зміни законодавчого поля. Науково обґрунтоване використання спеціальних знань має значний вплив на формування правової політики та законодавчих ініціатив, спрямованих на зміцнення прозорості та відповідальності у сфері публічних закупівель. Завдяки аналізу досліджень наукових праць учених-криміналістів (Г. С. Бідняк, В. Л. Діденко, Н. Я. Додник, Ю. С. Доліновський, Н. В. Копча, Г. В. Мудрецька, Б. В. Романюк, А. М. Тимчишин, О. М. Шмарко та ін.) у цьому напрямі вдалося підкреслити значимість та потенціал спеціальних знань як фундаменту для підвищення якості та ефективності розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Наукові дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель здійснювалися у таких напрямах: 1) дослідження, присвячені з'ясування поняттю, завдань і форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні взагалі; 2) щодо розслідування корисних, корисно-насильницьких та інших злочинів і використання відповідно до виду правопорушення спеціальних знань (стосовно розслідування шахрайств, неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, корупційних правопорушень; службового підроблення, тощо); 3) використання конкретних видів спеціальних знань – спеціальних бухгалтерських знань, спеціальних економічних знань у розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень та ін; 4) дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері економіки, зокрема: розкрадань при перевезеннях товарно-матеріальних цінностей; розкрадань бюджетних коштів; злочини, пов'язані з публічними закупівлями, тощо.

Проведено аналіз сутності спеціальних знань у кримінальному провадженні, що охоплює глибокий аналіз специфічних об’єктів і явищ, а також технічних та тактичних методів, спрямовані на всебічне і об’єктивне дослідження доказів та встановленню об’єктивної істини у справі. Спеціальні знання у кримінальному провадженні про правопорушення у сфері публічних закупівель включають юридичні, фінансові, технічні та адміністративні аспекти, що необхідні для розуміння та аналізу схем, які можуть використовуватися у відповідній категорії злочинів.

Принципи здійснення публічних закупівель корелюють з поняттям і змістом використання спеціальних знань у відповідному кримінальному провадженні. Ці принципи базуються на прозорості, об’єктивності, компетентності та науковій обґрунтованості, які забезпечують ефективне та законне розслідування. Важливість спеціальних знань підкреслюється не тільки в їх здатності до розкриття складних кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, але й у формуванні судових рішень, що базуються на детальному і всебічному аналізі доказів у справі. Спеціальні знання виступають як фундамент для забезпечення справедливості та ефективності управління публічними ресурсами, відіграючи ключову роль у протидії корупції та неправомірним діям у сфері публічних закупівель.

2. Визначено, що спеціальні знання – це комплекс теоретичних знань та практичних навичок, набутих в результаті спеціалізованої освіти та професійної діяльності, які не є загальновідомими і використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень і вирішення завдань кримінального провадження. Спеціальні знання, які використовуються у сфері публічних закупівель, є інтегрованим комплексом теоретичних знань та практичних навичок, заснованих на фундаменті відповідної освіти та професійного досвіду, що охоплюють правові, фінансові, технологічні та управлінські аспекти, та забезпечують кваліфікацію для розробки, оцінки, виконання, аудиту та моніторингу тендерних процедур, ідентифікації та вирішення конфліктів і зловживань відповідно до чинного законодавства, етичних стандартів та кращих практик галузі, сприяючи ефективному використанню бюджетних ресурсів і зниженню корупційних ризиків.

До процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель віднесено: залучення спеціалістів до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, залучення експертів при призначенні судових експертиз, допит експерта в суді; до непроцесуальної – проведення ревізій та перевірок, попередні дослідження слідів кримінального правопорушення та речових доказів. А консультаційно-довідкова діяльність обізнаної особи може бути як процесуальною так і непроцесуальною формою (змішаною) використання спеціальних знань – залежно від наявності процесуального оформлення наданої консультації.

Застосування спеціальних знань має вирішальне значення для глибокого та неупередженого дослідження обставин справ, що дозволяє підвищити якість розслідувань та забезпечити справедливість вироків. Це досягається шляхом використання спеціальних знань у формі проведення судових експертиз, надання консультацій спеціалістами, попереднього аналізу документації учасників договорів про закупівлі, участі обізнаних осіб у слідчих (розшукових) діях.

3. Реформування правосуддя та правоохоронної системи України, особливо у контексті прозорості та законності управління державними ресурсами, зокрема у сфері публічних закупівель, зумовлює посилення уваги до залучення спеціальних знань, які використовуються під час розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Кримінальне процесуальне законодавство України визначає суб’єктів, які уповноважені залучати експертів та спеціалістів для участі у кримінальному провадження, в тому числі й щодо розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель: слідчий, суддя, прокурор та адвокат.

РОЗДІЛ 2
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

2.1 Участь спеціаліста при проведенні огляду під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель характеризуються своєю латентністю та мають істотне відображення у документальних матеріалах. Ідеальні сліди участі осіб у таких процесах як організаційні заходи та фінансово-господарські операції (конкурсні торги, укладання контрактів на купівлю-продаж, виконання розрахункових транзакцій) зазвичай втрачають усвідомлення неправомірності таких дій. Виникає деяке усвідомлення порушень законодавчих норм, проте комплексне розуміння кримінального характеру дій часто залишається неповним.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель важливим етапом у доказуванні є аналіз документів, вилучених під час досудового розслідування, з метою визначення їх значущості для провадження. Згідно зі ст. 99 КПК України, документ визначається як матеріальний об’єкт, створений для зберігання інформації, який містить дані, зафіксовані у формі письмових знаків, звуків, зображень тощо, та може слугувати доказом у кримінальному процесі [69].

Важливе місце займає аналіз документів, який не обмежується лише їх оглядом, але також передбачає проведення експертиз та використання документів під час допитів. Особливу увагу приділяють документам, що відображають процедурні аспекти та фінансово-господарські операції, які можуть виявити ознаки фальсифікації матеріального чи інтелектуального характеру.

Згідно з тлумаченням ст. 98 КПК України, документи, що містять сліди злочинної діяльності, визнаються речовими доказами [69]. Таке визначення підкреслює їх важливість у процесі доказування, оскільки вони зберігають на собі безпосередні індикатори протиправних дій. Отже, робота з такими документами є важливою для успішного розслідування злочинів у цій сфері та вимагає високої кваліфікації з боку слідчого та інших учасників кримінального провадження.

Наукові джерела пропонують різні підходи до дослідження документів в кримінальному провадженні. Зокрема, дослідники В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін у своїх дослідженнях акцентували увагу на проведенні огляду всіх документів, які можуть містити інформацію, релевантну справі, включаючи як речові докази, так і письмові [108, с. 568]. На думку вчених, це необхідно для детальної фіксації всіх ознак і фактів, викладених у документах, що можуть мати значення для кримінального розгляду.

Інші дослідники обмежують огляд лише документами, які кваліфікуються як речові докази, підкреслюючи, що інші документи, які не викликають сумнівів щодо їх автентичності, мають бути предметом аналізу, але не класифікуються як предмет слідчої дії [82, с. 12; 134, с. 434]. Вони вважають, що тільки документи, які згідно з ч. 2 ст. 100 КПК України, містять сліди кримінального правопорушення, мають бути детально оглянуті, задокументовані та описані в протоколі огляду.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель особливу увагу привертають документи, такі як казначейські, бухгалтерські та банківські відомості, які часто стають ключовими джерелами доказів. У разі наявності підозр щодо достовірності інформації, викладеної в таких документах, вони підлягають ретельному огляду за правилами, що застосовуються до речових доказів, для забезпечення їх юридичної значущості у кримінальному провадженні.

Під час проведення огляду (обшуку) часто виникають складнощі, пов’язані з великою кількістю вилучених документів, що ускладнює можливість їх термінового огляду. У таких випадках, згідно з ч. 7 ст. 236 та ч. 5 ст. 237 КПК України, документи мають бути тимчасово опечатані та зберігатися до моменту їх детального огляду та

остаточного опечатування [69]. Детальний огляд таких документів зазвичай рекомендується проводити у спеціалізованих приміщеннях правоохоронних органів, що дозволяє забезпечити належні умови для аналізу згідно з наступними обставинами:

- під час обшуку слідчому необхідно здійснювати множину функцій: від пошукових дій до контролю за діями учасників обшуку і забезпечення порядку, що значно ускладнює можливість одночасного детального огляду вилучених матеріалів;

- ефективний огляд документів часто вимагає використання спеціальних технічних засобів, таких як засоби для перевірки підробок, сканування, а також участі спеціалістів, здатних виявити ознаки фальсифікації чи важливі сліди, що можуть бути приховані в документах;

- велика кількість документів потребує систематичного та ретельного аналізу для визначення їх значення в контексті кримінального провадження, що важко здійснити в умовах, коли слідчий зосереджений на проведенні слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, тимчасове зберігання опечатаних документів та їх подальший огляд дозволяє забезпечити більш глибоке та об’єктивне дослідження матеріалів, сприяючи повноті та якості досудового розслідування.

Належне проведення огляду документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ставить перед слідчим високі вимоги до їх професійних навичок слідчих. Тому, критично важливим є їхнє постійне підвищення кваліфікації. Так, слідчі, обізнані з економічними процесами та законодавством, краще оснащені для аналізу та інтерпретації доказів, що можуть бути приховані у фінансових звітах або контрактах. Це знання є необхідним для ефективного викриття злочинних схем, які можуть включати складні фінансові маніпуляції або корупцію при публічних закупівлях.

Для підвищення кваліфікації слідчих можна розглянути низку освітніх ініціатив. Наприклад, здобуття другої вищої освіти в економічних науках забезпечує слідчих глибшими знаннями з фінансів, що є важливим для розслідувань у сфері публічних закупівель. Також розгляд варіантів для навчання на спеціалізованих

курсах або семінарах, які покривають актуальні питання в сферах криміналістики, фінансової аналітики або аудиту, може значно покращити їхні професійні компетенції. Це дозволить слідчим не тільки точніше аналізувати фінансові документи, але й розробляти більш ефективні стратегії для виявлення та розкриття економічних злочинів. Все це разом сприятиме підвищенню рівня правосуддя та більш ефективному управлінню законом у сфері публічних закупівель.

Кваліфікований огляд документів під час розслідування кримінальних правопорушень у економічній сфері передбачає дотримання наступних рекомендацій, заснованих на принципах криміналістики. При огляді загального вигляду та стану документів здійснюється аналіз зовнішніх характеристик документу, що може вказувати на його зношування, внесення змін або спроби фальсифікації.

Аналіз реквізитів документів – це вивчення таких елементів, як код організації, код форми документа, назва організації чи її структурного підрозділу, довідкові дані, назва документа, дата його складання або реєстрації, реєстраційний індекс, резолюція уповноваженої особи, основний текст документа, особистий підпис та відбиток печатки.

Встановлення належності документів до певних категорій дозволяє класифікувати документи з метою визначення їх правової сили та ролі у кримінальному провадженні. Визначення цільового призначення документів допомагає з’ясувати, для яких цілей був створений документ, що допомагає визначити його важливість для розслідування. Встановлення кола осіб, які мали право засвідчувати документи – це з’ясування та ідентифікація осіб, що мають законне право підпису та печатки (ключовий етап для встановлення автентичності документу та виявлення можливих підробок).

Ці етапи взаємопов’язані та сприяють глибокому розумінню змісту документів, а також встановленню зв’язку між документом, фактом, який він відображає, та особою, що його виконала, що є критично важливим для встановлення обставин справи [17, с. 69].

Для розслідування кримінальних проваджень важливо розуміти правовий статус документів, які не підлягають безпосередньому огляду, а включаються до

матеріалів провадження як письмові докази. Систематизацію цих документів подано у таблиці 2.

Табл. 2 Класифікація документів, що включаються до матеріалів кримінального провадження як письмові докази без проведення слідчого огляду

№ з/п	Тип документу	Сфера застосування	Функція документу
1.	Документи, пов'язані з державною реєстрацією	Суб'єкти господарювання	Визначають організаційно-правовий статус підприємства, його вид господарської діяльності, фіксація господарських операцій
2.	Документи, що стосуються діяльності замовників торгів	Державні установи, організації, заклади в сфері державного управління та місцевого самоврядування	Відображення діяльності в контексті проведення торгів
3.	Документи, які визначають статус та компетенції учасників торгів	Торгові процеси	Містять інформацію про права та обов'язки учасників, вказують на їхній правовий статус у рамках торгів
4.	Документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності	Організація розслідування кримінальних правопорушень в економічній сфері	Відображення фінансового стану, економічних операцій та результатів господарської діяльності, мають значення для розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Отже, зазначені у таблиці 2 категорії документів, вилучені на підставі ухвали слідчого судді, безпосередньо входять до складу матеріалів кримінального провадження. Вони можуть надаватися як речові, так і письмові докази залежно від їх значення та ролі у справі, що підкреслює необхідність ретельного підходу до їх класифікації і використання при доказуванні.

Під час огляду та аналізу документації отримана інформація стає основою для розробки слідчих версій, планування та здійснення специфічних слідчих

(розшукових) дій, таких як допити ревізора, головного бухгалтера, керівника підприємства, або ж проведення детального документального аналізу діяльності бізнес-ентитетів.

Детальний огляд бухгалтерських документів дозволяє ідентифікувати осіб, які брали участь у формуванні, підписанні та реалізації операцій, зафіксованих у фінансово-господарських документах; визначати комплекс документів, що можуть бути перевірені для підтвердження здійснення господарських операцій; виявити документи, які мають бути вилучені для подальшого аналізу; організувати контрольні заходи з іншими суб'єктами підприємницької діяльності; та визначити документи, які потребують подальших експертних досліджень, таких як аналіз почерку, підпису, авторства документів. Також під час огляду можливо отримати дані про автора документа, виконавця та технічні засоби, за допомогою яких виготовлено документ, включно з особливостями стилю, індивідуальними ознаками почерку та підпису виконавця, а також характеристиками технічних засобів, використаних у процесі його створення [149, с. 163].

Для об'єктивного встановлення факту підробки документа критично важливим є проведення його всебічного детального огляду. Цей процес охоплює аналіз текстового змісту, стилістики документа, рукописного та машинописного тексту, аналіз підписів та реєстраційних даних (дат, номерів). Також важливе значення має оцінка матеріалів, з яких виготовлено документ, таких як тип паперу та барвники, і знаки, що легітимізують документ, зокрема відбитки печаток та штампів. Такий глибокий аналіз дозволяє ідентифікувати як ознаки інтелектуальної, так і матеріальної підробки.

Під час огляду доцільно застосовувати прості оптичні пристрої, такі як лупа та ультрафіолетовий освітлювач. Лупи, які можуть мати збільшення від 2 до 30 разів, використовуються для детального розгляду предмета, який знаходиться на відстані трохи меншій за фокусну відстань лупи, що дозволяє отримати збільшене зображення предмета.

Деякі речовини, невидимі в звичайному світлі, можуть бути виявлені завдяки яскравій люмінесценції під дією ультрафіолетових променів. Ця здатність

ультрафіолетових променів може бути використана для виявлення часткових чи повних підробок, наприклад, де здійснено дописування чи травлення тексту. За допомогою ультрафіолетових променів іноді можливо відновити записи, які були піддані травленню. Для цього можна застосувати ультрафіолетові прилади, зазвичай використовувані в банківських установах для перевірки грошових знаків.

Дослідження документа проводиться у два етапи: перший включає ґрунтовне вивчення змісту документа для виявлення можливих протиріч; другий етап зосереджений на виявленні будь-яких змін, що могли бути внесені у документ. На першому етапі аналізуються текст документа та бланку на предмет невідповідностей, які можуть свідчити про використання підроблювачем неоригінальних бланків або змін у документі через дописки чи травлення. Дослідження топографічного розміщення тексту допомагає виявити зміни відносно оригінального розташування тексту.

На другому етапі документ оглядається на предмет можливих матеріальних підробок. Особлива увага приділяється відбиткам печаток і штампів, які досліджуються з використанням різних кутів освітлення та ультрафіолетового проміння для ідентифікації можливих підробок. Важливим є детальний огляд поверхні документа, особливо в місцях, де могли бути внесені зміни, для встановлення фактів використання хімічних речовин для модифікації документу [6, с. 206-207].

У контексті кримінального розслідування, особи, які присутні під час проведення огляду, мають право вносити заяви, які обов’язково фіксуються у протоколі цієї слідчої (розшукової) дії. Під час огляду дозволяється вилучати лише ті предмети та документи, які мають пряме значення для кримінального провадження, а також ті, що вилучені з обігу на законних підставах. Всі вилучені предмети та документи негайно підлягають огляду та опечатуванню, що засвідчується підписами осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії. Якщо огляд предметів чи документів на місці є неможливим або пов’язаний з труднощами, вони тимчасово опечатуються та зберігаються до моменту їхнього детального огляду та остаточного опечатування.

Слідчий або прокурор має повноваження заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати дії, які можуть перешкоджати проведенню огляду. Під час огляду, слідчий чи прокурор, або за їхнім дорученням залучений спеціаліст, мають право виконувати дії, такі як вимірювання, фотографування, звукові або відеозаписи, створення планів та схем, виготовлення графічних зображень місця або окремих предметів, виготовлення відбитків та зліпків, а також огляд та вилучення предметів і документів, які важливі для кримінального провадження.

Предмети, які вилучені законом з обігу, мають бути вилучені незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Ті предмети та документи, які вилучені, але не належать до категорії, що законодавчо вилучена з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном до їхнього подальшого розгляду в рамках кримінального процесу.

У контексті кримінальних розслідувань особливе значення набуває фіксація проведення огляду, що є однією з ключових слідчих (розшукових) дій. При цій слідчій (розшуковій) дії можуть оглядатися приміщення, місцевість, речі, документи, а також комп'ютерні дані. Для забезпечення юридичної значущості даних, отриманих під час огляду, використовуються такі методи фіксації:

1. Протоколювання – первинний та невід'ємний спосіб документування результатів огляду. Протокол огляду має бути складений з дотриманням всіх процесуальних норм та повинен містити детальний опис усіх спостережень і виявлених предметів, а також фіксацію будь-яких змін у обстановці.

2. Фотографування, відеозапис використовуються для об'єктивної фіксації стану місця огляду або документів, що дозволяє зберегти візуальні та аудіальні властивості стану об'єктів на момент проведення слідчих дій.

3. Копіювання та моделювання застосовуються для створення точних копій важливих документів або речових доказів, а також для відтворення місця події або інших ключових аспектів злочину.

4. Вимірювання, складання планів і схем допомагають слідчим точно описати просторове розміщення предметів на місці події, їх розміри і відносне розташування, що є критично важливим для реконструкції обставин події.

5. Вилучення предметів разом із слідами здійснюється з метою забезпечення можливості подальшої експертизи та аналізу в лабораторних умовах.

Згідно з останніми законодавчими змінами, внесеними до ст. 107 КПК України, обов'язковим є застосування звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення обшуків, що забезпечує дотримання прав учасників кримінального провадження. Це також стосується огляду житла або інших володінь особи, що забезпечує додаткову прозорість і об'єктивність проведення слідчої дії.

Завдяки таким методам фіксації забезпечується повнота і об'єктивність кримінального провадження, дозволяючи суду мати доступ до незаперечних доказів, отриманих під час слідчих (розшукових) дій.

Для розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель важливо відмітити унікальність цієї діяльності, яка включає широкий спектр потенційних кримінальних діянь, що не дозволяє виокремити окремий об'єкт або вид кримінального правопорушення. Різноманітність правопорушень у цій сфері зумовлена специфікою процесів публічних закупівель, що охоплює різні аспекти юридичних і економічних взаємодій. Згідно з науковими дослідженнями, кримінальні правопорушення у цьому контексті можуть бути кваліфіковані за різними статтями КК України.

Ця особливість зумовлює необхідність залучення спеціальних знань та висококваліфікованих фахівців з таких галузей як економіка, право та управління, для повноцінного аналізу та розуміння всіх аспектів вчинених злочинів. Ефективне використання спеціальних знань не лише сприяє більш швидкому виявленню кримінальних правопорушень, але й забезпечує глибоке розуміння характеристик та механізмів, які ведуть до зловживань у цій галузі, тим самим підвищуючи ефективність розслідувань у сфері.

Наукова спільнота акцентує увагу на необхідності використання різного технічного обладнання, такого як лупи, мікроскопи, ультрафіолетові та інфрачервоні освітлювачі, що є в арсеналі спеціалістів-криміналістів. Значна увага приділяється дослідженню графічних даних, таких як підписи, рукописи, відбитки печаток та штампів, а також методам друкування тексту. На стадії досудового розслідування,

зазвичай, залучаються почеркознавці та фахівці з технічного дослідження документів Експертної служби МВС України, проте законодавство дозволяє залучення й інших компетентних осіб.

Необхідність звернення до фахівців-економістів, бухгалтерів, товарознавців та будівельників стає очевидною для глибокого аналізу документації, що вимагає професійного підходу [9]. Під час розслідування кримінальних правопорушень, особливо тих, що відбуваються у бюджетній сфері та пов'язані з публічними закупівлями товарів, робіт та послуг, проведення оглядів є критично важливим. Це дозволяє слідчому безпосередньо оцінити наявність, кількість, якість товарів та їх відповідність технічним вимогам.

Вивчення конкретних об'єктів, залежно від предмету закупівлі, може охоплювати огляд будівельних майданчиків, складів з матеріалами та продукцією, будівельними матеріалами, харчовими продуктами, медичним обладнанням, комп'ютерної технікою та ін. Особливість кожного товару або послуги може вимагати застосування спеціальних знань вузькопрофільних спеціалістів.

Приміром, у 2018 році в Дніпропетровській області, під час капітального ремонту даху одного з комунальних навчальних закладів, було виявлено, що підрядник використав утеплювач, який не відповідав проєктній документації. Слідчий разом зі спеціалістом-будівельником провів огляд для фіксації фактично використаних матеріалів, що є прикладом важливості кваліфікованого залучення експертів для об'єктивної оцінки виконаних робіт [111].

Нівелювання можливості залучення спеціалістів під час досудового розслідування може негативно позначитися на його ефективності, оскільки слідчий, відповідно до своєї кваліфікації та професійної підготовки, не володіє та не зобов'язаний володіти глибокими знаннями щодо специфічних об'єктів розслідування. За своїми службовими обов'язками, слідчий зосереджує свою увагу на проведенні слідчих (розшукових) дій із залученням спеціалістів, що врегульовано кримінально-процесуальним законодавством.

У контексті досудового розслідування Г. Л. Чигирин відзначає значення консультацій щодо визначення переліку та змісту документів, необхідних для

проведення відповідної процесуальної дії або обґрунтування законності процесуальних рішень; технічної допомоги в систематизації, описі та упакуванні документів під час процесуальних дій [154, с. 255].

Приведений нижче приклад ілюструє необхідність у спеціальних будівельних знаннях при проведенні огляду та підкреслює негативні наслідки не залучення відповідних спеціалістів.

У рішенні Жовтневого районного суду м. Полтави зауважено, що обвинувальний акт, що стосується заволодіння великими сумами державного бюджету (ч. 4 ст. 191, ч. 1 ст. 366 КК України), не вміщує детального опису механізму такого заволодіння, обігу бюджетних коштів, а також обставини безпосереднього отримання та розподілу між обвинуваченими. Зібрані у справі докази спростовують існування фактів зазначених у обвинувальному акті, а реконструкція покрівлі навчального корпусу ПТУ № 44 в м. Миргород, згідно з проектно-кошторисною документацією, підтверджена висновком судової будівельно-технічної експертизи від 29.01.2021 № 1564, забезпечивши необхідний ремонт без перевищення обсягів робіт у межах бюджетних асигнувань [24]. Судова інстанція визначила, що протоколи огляду, датовані 11.01.2018 та 15.01.2018, не відповідають правовим вимогам, оскільки є недопустимими, неналежними та юридично недійсними. Основними вадами цих документів є відсутність конкретизації, вимірів, схем, які б дозволили визначити характер виконаних робіт. Такі протоколи мають абстрактний характер, що є порушенням принципів детального дослідження істотних обставин кримінального правопорушення. Резолютивні частини вказаних протоколів не містять жодних даних про зауваження або висловлювання від уповноважених осіб з боку замовника чи підрядника. Відсутні відомості про будь-яке вилучення предметів чи документів. Крім того, фототаблиці, які є додатком до протоколів, не містять експлікативних написів на фотографіях та підписів (печаток) від слідчого чи свідків на кожному аркуші, що не дозволяє встановити їхню відповідність та належність до предмета доказування. Також зазначено, що предмети, зображені на фотографіях, не мають опису в протоколах, внаслідок чого ця фототаблиця не надає доказової переконливості. Проте наявність даху на корпусі ПТУ зафіксовано у фотоматеріалах.

Виявлено, що немає явних ознак підробки документів, що можуть свідчити про планування чи виконання ремонтних робіт із умислом з боку обвинувачених. Важливо зазначити, що останні документи, які були вивчені під час експертизи від 29.01.2021 № 1564, мають юридичну силу [24]. Неналежно підписана попередня документація обвинуваченими, що не була виправлена та деталізована слідчими, не демонструє наявність умислу формувати чи видавати підроблені документи, а також не свідчить про суспільну небезпеку, яка є ключовим елементом будь-якого злочину [24].

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель і які супроводжуються корупційними діями, такими як прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди службовими особами чи підкупом таких осіб, особливої актуальності набуває огляд відповідних об’єктів. Об’єкти такого огляду можуть бути не тільки грошові кошти, а й інше майно, документи, що підтверджують право власності, певні переваги, пільги, послуги, тощо.

При огляді документів складається протокол цієї слідчої (розшукової) дії. *Огляд документів з можливими ознаками підробки* повинен включати:

1. Аналіз змісту та реквізитів документа. Важливо вивчити зміст документа та його основні характеристики.

2. Зіставлення даних в межах одного документа, що може допомогти виявити внутрішні невідповідності.

3. Порівняння даних між різними документами. Наприклад, відповідність даних у паспорті з даними в свідоцтві про народження, у паспортах подружжя.

4. Перевірка відповідності даних у документі з особою, яка його пред’являє.

5. Огляд матеріалу документа для виявлення ознак підробки. Особливу увагу слід звернути на матеріал, з якого виготовлено документ.

6. Детальний огляд фотографій, печаток та інших засобів ідентифікації. Зокрема, перевірка вклеєної фотокартки, рельєфної печатки, прошивки аркушів.

7. Аналіз змісту тексту на відповідність стандартним формам. Також слід звертати увагу на дату складання документа, її відповідність реальним подіям, описаним у документі, та інші можливі протиріччя [122, с. 10].

Такий підхід дозволяє не тільки ефективно виявляти підроблені документи, але й забезпечує можливість глибокого аналізу інформації, що є критично важливим для розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Огляд документів, що мають ознаки підроблення та виступають у кримінальному провадженні як речові докази, проводиться за загальноприйнятими правилами. Зокрема, цей процес спрямований на детальне дослідження змісту документів для виявлення таких аспектів як:

- правила створення, алокації та використання бюджетних коштів, включаючи їхнє цільове призначення;
- ведення господарських операцій, пов’язаних з бюджетними коштами;
- визначення особи чи осіб, які склали або підписали документ;
- виявлення порушень діючого законодавства при розподілі та використанні бюджетних коштів; ґ) повноваження особи, що підозрюється у вчиненні злочину;
- порушення законодавства у нормативно-правових актах, виданих службовою особою;
- невідповідності фактам, які є загальновідомими або встановленими в ході кримінального провадження, та інші невідповідності в тексті документа, що можуть свідчити про його фальсифікацію [129, с. 208].

Процедура огляду документа включає два основних етапи: статичний та динамічний. На статичному етапі використовуються безконтактні методи огляду та фіксації, що дозволяють зберегти документ в незмінному стані. Цей етап передбачає візуальне вивчення та фіксацію документа за допомогою фотографування, відеозапису тощо, що дозволяє зафіксувати його у контексті навколишнього середовища. На динамічному етапі ключове значення має застосування технічних

засобів і методів, здатних виявити приховані особливості документа, не ризикуючи при цьому його цілісністю або втратою інформації, що він містить [147, с. 209].

Б. В. Романюк акцентує увагу на тому, що реалізація спеціальних знань значною мірою залежить від особистості суб'єкта, виду його діяльності, а також мети, для якої ці знання застосовуються [113, с. 49]. Використання спеціальних знань під час огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель чітко документується в процесуальних документах, таких як протоколи слідчих (розшукових) дій та висновки експертів. Це забезпечує формування доказової бази, яка включає речові докази, документи, висновки експертів і вимагає суворого дотримання правил документообігу для забезпечення достовірності записів [60, с. 212-213].

Важливим є забезпечення точності виявлення і аналізу як традиційних, так і нетрадиційних слідів кримінально караної діяльності. Означене охоплює вибір об'єктів, пов'язаних з підготовкою та вчиненням кримінального правопорушення. Основна юридична підготовка слідчого може бути недостатньою для таких завдань, тому залучення спеціаліста стає необхідністю для ефективного досудового розслідування. Спеціаліст повинен активно співпрацювати зі слідчим, допомагаючи виявити та зафіксувати сліди кримінального правопорушення та вилучити предмети, які мають значення для кримінального провадження [52, с. 7].

Присутність спеціаліста найчастіше є необхідною під час обшуків, оглядів документів, допитів, отримання зразків для експертизи, а також під час слідчих експериментів у межах проваджень у цій категорії [40, с. 169].

Вивчення документів, що вилучаються під час слідчих (розшукових) дій, передбачає не тільки їх огляд, але призначення експертиз та використання документів під час допитів. Цей процес включає детальний аналіз процедурних аспектів та фінансово-господарських операцій, оскільки вони можуть відображати ознаки фальсифікацій. Особлива увага приділяється документам у сфері публічних закупівель, таким як казначейські, бухгалтерські та банківські відомості, оскільки вони часто стають ключовими джерелами доказів. Велика кількість вилучених документів під час слідчих (розшукових) дій може ускладнити їх терміновий огляд,

тому документи часто опечатуються та зберігаються до подальшого детального огляду у контрольованих умовах.

2.2 Участь спеціаліста при проведенні допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Показання, які надаються у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, здебільшого мають вторинне значення і переважно мають опиратися на документальні підтвердження. Водночас, самі документи сприяють активізації пам’яті стосовно конкретних процедур публічних закупівель. Однак, свідчення учасників процесу не лише підтверджують документально зафіксовані факти, але й допомагають виявити обставини кримінальних правопорушень, що не були задокументовані. Тому роль допиту у розслідуванні кримінальних правопорушень у цій сфері є вкрай значущою і визначальною для розкриття повного механізму протиправної діяльності.

Допит як метод отримання значущої інформації в кримінальних розслідуваннях є предметом аналізу як процесуалістів, так і криміналістів, і є однією з найчастіше використовуваних слідчих (розшукових) дій у досудовому розслідуванні, спрямованою на збір та верифікацію доказової інформації. Допит слугує ключовою процедурою у кримінальному провадженні, пов’язаному з публічними закупівлями, з метою виявлення усіх релевантних фактів, включаючи виготовлення, модифікацію та використання офіційних документів у злочинних цілях.

У КПК України допит закріплений як частина системи СРД відповідно до глави 20, проте в ст. 224 КПК України не вказано його точне процесуальне визначення та безпосередню мету. С. Ю. Карпушин підкреслює, що допит служить для збору та фіксації показань не тільки підозрюваних чи обвинувачених, але й свідків, потерпілих та експертів, що можуть надати важливі відомості для розслідування [50]. В. Ю. Шепітько розглядає допит більш широко, визначаючи його як процесуальну дію, яка є частиною інформаційно-психологічного процесу спілкування, спрямованого на збір

важливих фактів, відомих учасникам допиту, для встановлення істини у справі [158, с. 3].

При проведенні допитів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ключовим аспектом є залучення спеціалістів. Аналіз кримінальних проваджень за фактами, пов'язаними з публічними закупівлями, показує, що хоча допит проводиться у кожному випадку, спеціалісти залучаються лише в 26,7 %. Цей факт має значні наслідки: втрата ключової доказової інформації, поява помилок на досудовому розслідуванні, а також затягування процесу встановлення істини у справі. Відсутність спеціалістів як на етапі підготовки до допиту, так і під час його проведення, суттєво знижує ефективність цієї слідчої дії.

Огляд результатів анкетувань, детальний аналіз проваджень та вивчення наукових джерел виявляють основні прогалини в підготовці та проведенні допитів у сфері публічних закупівель, зокрема:

1. Недостатній рівень знань щодо необхідних документів, що регулюють права та обов'язки службових осіб, що виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, виявлено у 42,5% випадків;

2. Неадекватне розуміння слідчими правил ведення, оформлення та видачі офіційних документів, що є критичним для виявлення ключових обставин кримінального правопорушення, становить 33,1%;

3. Вибір неправильної тактики проведення допиту, що може спричинити конфліктні ситуації або необхідність перенесення допиту, відзначено в 12,6% випадків;

4. Використання слідчими техніко-криміналістичних засобів без відповідної підготовки чи досвіду, що впливає на якість проведення допиту та встановлення психологічного контакту з допитуваними, зафіксовано у 11,8% випадків.

Такі виявлені недоліки вказують на необхідність зміцнення ролі спеціалістів у процесі допиту, а також на потребу в удосконаленні підготовки та кваліфікації слідчих, які працюють у цій складній сфері.

Залучення спеціаліста при проведенні допиту у межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є стратегічно важливим.

Це зумовлено складністю виявлення і документування доказів, пов’язаних зі службовими підробленнями, які часто включають специфічні аспекти роботи з офіційними документами. Відповідно до досліджень І. В. Пирога [95], В. Ю. Шепітька [158] та Б.Б. Теплицького, О.М. Шрамка, В. В. Юсупова [137], необхідність у залученні фахівців обумовлена потребою в їх спеціальних знаннях для адекватного встановлення обставин, що мають значення для розслідування.

На кожному з етапів допиту: підготовчому, робочому, і заключному, залучення спеціаліста відіграє ключову роль для якості та ефективності слідчої дії. Спеціаліст, як вказано у ч. 3 ст. 224, ч. 1 ст. 226 і ч. 1 ст. 227 КПК України [87], може бути використаний для: 1) виявлення та оцінки доказів, що стосуються офіційного документу, включаючи його виготовлення, модифікацію, та використання у злочинній діяльності; 2) з’ясування обставин, які потребують особливого дослідження з огляду на технічні, юридичні чи адміністративні аспекти публічних закупівель; 3) встановлення статусу допитуваних осіб, зокрема, їх ролі та обов’язків у межах службової діяльності.

Відсутність спеціаліста при проведенні допиту часто призводить до втрати важливої інформації, виявлення помилок у дослідженні, а також затягування процесу розслідування через неповне або некоректне документування фактів. Тому інтеграція спеціальних знань у процес допиту є критично важливою для досягнення об’єктивності та повноти розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Під час підготовки до допиту в процесі розслідувань, пов’язаних із кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель, важливим є чітке визначення слідчим предмета допиту та інформації, яку потрібно отримати. Залучення кваліфікованого спеціаліста може значно підвищити ефективність допиту, забезпечивши точність у викладенні показань та зрозуміння змісту й сутності слідчим спеціальної термінології. На наш погляд, спеціаліст може виступати як важливий ресурс для слідчого, допомагаючи правильно інтерпретувати заяви, орієнтуватися у спеціальних правилах, розпізнавати неправдиві показання, а також забезпечувати необхідну технічну та консультаційну підтримку.

Слід наголосити й на можливості класифікації спеціалістів, яких залучають до допиту, виходячи з різних потреб та контексту розслідування:

1) за місцем роботи – спеціалісти можуть бути залучені як з державних, так і з недержавних організацій, залежно від необхідності в їх спеціальних знаннях;

2) за цілями залучення – це може включати технічну допомогу, роз'яснення спеціальної термінології, формулювання питань допитуваній особі, використання науково-технічних засобів, або консультації під час підготовки допиту та оформлення протоколів;

3) за формою допомоги – вибір спеціаліста може здійснювати слідчий на основі виду допомоги, яку може надати спеціаліст;

4) за категорією допитуваної особи – може бути залучений спеціаліст, знайомий з особливостями спілкування з іноземцями, особами з особливими потребами, вадами, тощо;

5) за фахом – можливе залучення спеціалістів з різних галузей науки та практики, таких як медицина, юриспруденція, фінанси, техніка, мистецтво, інформаційні технології та ін., залежно від контексту справи [176].

Ця диференціація спеціалістів і підходів до їх залучення до допиту сприяє глибокому розумінню і точному встановленню фактів у кримінальних провадженнях, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

Під час підготовки до допиту визначальним є чітке планування дій із з'ясування предмета допиту та ключової інформації, яка потребує перевірки. Ефективність допиту значно підвищується із залученням спеціалістів із відповідних галузей, таких як психологія, облік і оподаткування, економіка, фінанси, банківська справа, інформаційні технології, землеустрій, містобудування та медицина. Цей підхід сприяє більш ґрунтовному розумінню ситуації та ефективнішому збиранню доказів.

За підтримки спеціаліста слідчий отримує можливість глибше розуміти спеціальну термінологію, визначати значущість наданих показань, а також виявляти потенційні недостовірні дані, що мають критичне значення для розслідування. Такі дії також допомагають слідчому уникнути типових помилок і прискорити процес

розслідування, завдяки компетентності та додатковим навичкам, які притаманні спеціалісту.

Підготовка до допиту вимагає детального аналізу наявних документів та інших матеріалів справи, розробки зрозумілого плану допиту, а також визначення форми участі спеціаліста залежно від конкретних обставин правопорушення. Комплексний підхід до підготовки і проведення допиту із залученням спеціалістів забезпечує не лише ефективність самого допиту, але й відповідає сучасним стандартам кримінального провадження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, належна підготовка до допиту вимагає глибокого розуміння соціального статусу підозрюваного, який може бути прямо пов’язаний з характером кримінального правопорушення та змістом використаних документів. Встановлення цих параметрів допомагає слідчому адекватно підійти до організації допиту, включно з проведенням ознайомчої бесіди, під час якої допитуваному роз’яснюють його права та пояснюють можливу користь від надання показань для пояснення суперечливих моментів у провадженні.

Як зазначає Д. А. Бондаренко, існують негативні аспекти, які можуть ускладнити процес допиту у справах про публічні закупівлі. До таких факторів належать активна протидія встановленню істини з боку зацікавлених осіб, інформованість підозрюваного про зібрані докази, що може сприяти їх знищенню чи приховуванню, надання завідомо неправдивих показань, а також можливість уведення в оману свідків та наявність конфліктних ситуацій під час допиту [13].

Для ефективного подолання цих викликів та мінімізації можливої протидії надзвичайно важлива участь спеціаліста-криміналіста, який може забезпечити необхідну технічну та криміналістичну підтримку. Включення такого фахівця рекомендується на всіх етапах допиту, починаючи з підготовки та закінчуючи підведенням підсумків, що дозволяє значно підвищити якість та об’єктивність проведення слідчої дії.

На підготовчому етапі до допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель залучений спеціаліст допомагає

деталізувати предмет допиту, розкрити довідкові дані, які мають значення для справи. Спеціаліст сприяє відпрацюванню ефективної тактики проведення допиту, підготовці питань, які максимально висвітлюють суть підроблених документів, а також забезпечує консультаційну підтримку з питань, які вимагають спеціальних знань. До обов'язків спеціаліста входить також підготовка технічних засобів для фіксації допиту, визначення оптимального розташування цих засобів у приміщенні, де буде проводитися допит, з урахуванням його територіального розташування. Крім того, спеціаліст може взяти на себе підготовку речових доказів до їх пред'явлення в ході допиту.

Важливим аспектом є також забезпечення слідчому інформації про механізми утворення слідів на документах, методи їх виготовлення чи підроблення, а також визначення кола обставин, які слід з'ясувати під час допиту. Все це дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння кримінального правопорушення та сприяє збору повної та об'єктивної інформації, необхідної для успішного вирішення справи.

На етапі активного ведення допиту залучення спеціаліста є правом слідчого, яке він може реалізувати залежно від конкретних потреб справи. Це право не є обов'язковим, але практика показує, що залучення кваліфікованих спеціалістів на цьому етапі часто є обґрунтованим і сприяє підвищенню якості допиту. Залучення спеціаліста може використовуватися як тактичний прийом, що позитивно впливає на динаміку допиту та сприяє більш повному висвітленню обставин кримінальної події із публічних закупівель.

Деякі дослідники, зокрема А. В. Боднар, вказують, що присутність спеціаліста не завжди ефективно впливає на результати допиту, оскільки багато залежить від організації процесу слідчим і від характеристик допитуваної особи [12]. Водночас, І. В. Пиріг підкреслює, що визначення обсягу і специфіки спеціальних знань, які можуть бути необхідні під час допиту, залежить від слідчого та визначається особливостями кримінальної справи, включаючи вид злочину, особистість підозрюваного та характер злочинної діяльності [95].

Загальноприйнято, що доцільність використання спеціаліста на робочому етапі допиту визначається слідчим, який повинен усвідомлювати всі переваги та можливі

обмеження такого рішення. Слідчий відповідає за залучення спеціаліста і визначення його ролі в процесі допиту, включаючи моменти, коли спеціаліст може втручатися для уточнення показань або з'ясування технічних деталей, пов'язаних із спеціальними знаннями.

Відповідно до сучасних досліджень і практичних потреб розслідування, спеціаліст може ставити запитання в процесі допиту, роз'яснювати показання особи, допомагаючи таким чином слідчому уточнити або прояснити ключові моменти справи. Це особливо важливо у випадках, коли спеціальні знання необхідні для з'ясування обставин злочину. Проте будь-яке втручання спеціаліста повинно здійснюватися з дозволу слідчого та відповідати правовим нормам та процесуальним вимогам.

На стадії активного ведення допиту в контексті розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, спеціаліст має зосередити свою увагу на моніторингу реакцій допитуваного на питання, що стосуються ключових аспектів справи, включаючи деталі вчинення порушення та використання підроблених документів. Застосування відеофіксації під час допиту рекомендується для об'єктивного фіксування поведінкових змін допитуваного у ході СРД.

Фахівець також має відповідати за належне використання та налаштування науково-технічних засобів, що використовуються для запису допиту. Згідно з ч. 2 ст. 104 КПК України, показання, що були зафіксовані за допомогою технічних засобів, можуть не вноситись до тексту протоколу допиту за умови згоди всіх учасників процесуальної дії, що сприяє спрощенню процедурного процесу [69].

Активне керівництво слідчим залученим спеціалістом є важливим для забезпечення правильної координації та ефективності допиту. Окрім того, після завершення допиту спеціаліст може надати допомогу слідчому у аналізі зібраних даних та виборі стратегії для подальшого використання цієї інформації в рамках доказової бази.

Також, з урахуванням особливостей розслідування злочинів у сфері публічних закупівель, доцільно до допиту залучати поліграфологів. Поліграф, який дозволяє зафіксувати психофізіологічні реакції особи на специфічні питання,

використовується для оцінки достовірності показань, надаючи можливість визначити правдивість відповідей підозрюваного [84].

На завершальній стадії допиту, яка має на меті узагальнення і закріплення отриманих даних, документування проведених дій є ключовим аспектом. Протокол допиту разом із електронними носіями інформації фіксує всі деталі проведення цієї СРД. Участь спеціаліста на цьому етапі може включати формулювання додаткових, уточнюючих запитань, які дозволять глибше розкрити контекст викладених показань, а також надання пояснень щодо інтерпретації отриманих відомостей та визначення подальших кроків у розслідуванні.

Залучення спеціалістів до процесу допиту забезпечує декілька важливих переваг: виявлення та фіксацію доказів, точне встановлення механізму підроблення документів, виявлення невідповідностей або неправди у показаннях підозрюваного. Також, завдяки застосуванню технічних засобів, забезпечується надійна фіксація перебігу та результатів допиту, що є критично важливим для подальшого використання матеріалів як доказів у кримінальному процесі.

Рішення про залучення спеціалістів приймається слідчим на основі аналізу конкретної слідчої ситуації та необхідності вирішення певних питань на різних етапах розслідування. Особливо це стає актуальним у випадках, де є складнощі з технічними, юридичними або іншими аспектами, пов’язаними із предметом злочину, як-от зловживання під час публічних закупівель. Включення фахівців з різних галузей знань, таких як криміналістика, право, психологія, техніка, дозволяє забезпечити всебічний і об’єктивний аналіз доказової бази та ефективно просувати розслідування до його логічного завершення.

Проаналізувавши етапи допиту, на наш погляд, необхідно впровадити глибокий інтегративний аналіз зібраної інформації. Застосування інтегративного аналізу в процедурі допиту вносить значний внесок у забезпечення об’єктивності та ефективності розслідувань. Цей метод збагачує традиційний процес допиту, дозволяючи використати комплексний підхід до обробки інформації, що стає можливим завдяки залученню спеціалістів з різних галузей. Суттєвою перевагою інтегративного аналізу є його здатність до глибшого міждисциплінарного осмислення

зібраних даних, що сприяє більш точному визначенню обставин злочину. Використання спеціалізованих методів аналізу, недоступних у загальній практиці слідчих, допомагає уникнути помилкових інтерпретацій і врахувати всі потенційні контексти, що забезпечує якість і повноту розслідування. Для ефективного впровадження інтегративного аналізу необхідно здійснювати детальний синтез інформації з участю спеціалістів різних профілів. Процес включає проведення міждисциплінарних нарад, на яких обговорюються зібрані докази, визначаються можливі прогалини та неузгодженості.

Тактичні особливості проведення допитів у кримінальних провадженнях про публічні закупівлі значною мірою детермінуються низкою чинників, які впливають на вибір методів впливу на допитувану особу для забезпечення отримання від неї правдивих та повних показань. У криміналістичній науці допит класифікується за різними параметрами, з яких одним із найістотніших є правовий статус особи у кримінальному процесі, включно з допитом потерпілого, свідка, підозрюваного та експерта. За критеріями класифікації допиту вирізняють такі категорії:

1) з урахуванням стадії кримінального процесу (допит у рамках досудового розслідування, допит під час судового розгляду);

2) відповідно до послідовності та глибини його проведення (первинний, доповнюючі та повторні допити);

3) з урахуванням контекстуальної специфіки (прості, при яких допитувана особа швидко налагоджує психологічний контакт зі слідчим; складні, коли потрібно застосувати спеціальний тактичний прийом або комбінацію таких прийомів);

4) згідно з кількістю одночасно допитуваних учасників (допит двох або більше осіб);

5) за предметом дослідження (обставини, значущі для кримінального процесу, які можуть бути виявлені шляхом допиту певних осіб [48, с. 167; 146, с. 10-12; 153, с. 201-203; 150, с. 117]).

У процесі розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, особлива увага приділяється допитам осіб різного процесуального статусу. Детальний аналіз тактики допиту свідків у кримінальних провадженнях

демонструє, що залежно від їхнього статусу та ролі у процесі публічних закупівель можуть варіюватися підходи до їх опитування.

Перш за все, до категорії ключових свідків належать керівники підприємств, що брали участь у торгах, проте не виграли їх. Ці особи, як правило, обізнані з законодавством і процедурами публічних закупівель, тому можуть надати важливу інформацію щодо можливих правопорушень. Зазвичай, вони мають високу обізнаність з легальними аспектами проведення закупівель, оскільки їхні законні інтереси були порушені під час конкурсу. Це робить їх потенційно надійними джерелами інформації про недоліки у проведенні процедур. Психологічний контакт і його підтримка є ключовими аспектами при допиті таких осіб.

Під час визначення стратегії допиту важливо також розглядати можливість участі «підставних» підприємств у торгах. Ці суб'єкти, хоч і формально задовольняють вимоги конкурсу, фактично сприяють злочинним схемам, подаючи необхідні документи та знімаючись з торгів на останньому етапі. Роль таких підприємств полягає у створенні видимості конкуренції та дотримання процедур, в той час як їхні керівники можуть відігравати роль посібників у кримінальних схемах. Допит представників таких структур повинен здійснюватися з особливою обережністю, адже існує ризик отримання неправдивих показань. Зазвичай їх опитування рекомендується проводити після отримання інформації від осіб, які реально брали участь у закупівлях і можуть підтвердити чи спростувати можливі правопорушення.

Крім того, для розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель особлива увага приділяється допиту різних категорій працівників підприємств, які брали участь у торгах. Однією з таких категорій є службові особи та звичайні працівники переможця конкурсних торгів, зокрема ті, що займаються бухгалтерськими, економічними, фінансовими операціями та іншими аспектами підготовки відповідної документації. Їхні дії під час допиту часто визначаються залежністю від роботодавця та його директив, вказівок, проте не слід ігнорувати особисті інтереси, які можуть відрізнятися від інтересів їх начальників.

Другою важливою категорією свідків є працівники банківських установ, які обслуговують підприємства, залучені до державних закупівель. Їх участь та свідчення під час допиту можуть бути вирішальними для встановлення ролі банку в механізмі здійснення правопорушень. Свідчення керівників, головних бухгалтерів, начальників відділів можуть варіюватися від повного розкриття важливої інформації до приховування даних, що можуть ставити під загрозу репутацію банку та його вище керівництво. Визначення їхньої позиції та підходу до допиту вимагає від слідчих особливої уважності та тактичної майстерності, адже кожен допит може як допомогти виявити ключові деталі справи, так і стати джерелом потенційних відхилень у розслідуванні через ненадійність свідчень.

Також значну увагу заслуговує допит працівників органів державної влади або місцевого самоврядування, а також бюджетних установ, які виступали в ролі замовників конкурсних торгів, але не є підозрюваними. Ці особи, зазвичай добре обізнані з процедурою проведення торгів, залучені керівниками до підготовки важливих документів та виконання організаційних завдань, мають потенціал надати ключові свідчення щодо можливих порушень.

Для забезпечення об’єктивності та повноти отриманої інформації під час допиту, слідчим важливо зосередити увагу на ролі цих осіб у процесі організації торгів, зокрема на підготовці документації, яка може містити їхні прізвища, посади та підписи. Підкреслення можливої відповідальності за вчинені дії може стимулювати свідків надати більш повну та точну інформацію. Тактика допиту повинна включати уміле психологічне спрямування, націлене на мінімізацію впливу керівників на показання цих осіб, а також ефективне використання документальних доказів. Це вимагає глибокого розуміння слідчими не тільки правових аспектів проведення торгів, але й особливостей організаційної культури у державних та місцевих органах влади.

У контексті розслідувань кримінальних порушень у сфері публічних закупівель, ключове значення має ефективна підготовка до допиту свідків. Наукова література з криміналістики вказує на необхідність комплексного підходу до організації допиту, який включає кілька важливих етапів:

1) визначення кола осіб, які підлягають допиту, та встановлення послідовності їхнього опитування, що дозволяє оптимізувати процес і забезпечити логічність отримання інформації;

2) прийняття рішення про виклик на допит, виходячи з тактичних міркувань, щоб максимально сприяти добровільному наданню інформації;

3) глибоке вивчення персональних даних свідка та матеріалів справи для того, щоб чітко визначити предмет допиту та відповідні питання;

4) моделювання процедури допиту, ураховуючи можливі сценарії розвитку подій та планування власної поведінки слідчого;

5) складання детального плану допиту, включаючи цілі, основні питання та інші ключові аспекти процедури;

6) забезпечення наявності всіх необхідних матеріальних і технічних ресурсів для фіксації процесу допиту;

7) вибір та підготовка відповідних нормативних документів і речових доказів, які можуть бути використані під час допиту;

8) підготовка робочого місця, забезпечення його відповідності стандартам комфорту та конфіденційності, усунення можливих відволікань;

9) організація явки осіб, чия присутність необхідна для здійснення допиту [33].

У контексті розслідування злочинів у сфері публічних закупівель розглянемо допит підозрюваних. Підозрювані у цих справах, як правило, поділяються на дві основні категорії:

Замовники конкурсних торгів – це службові особи з органів державної влади або органів місцевого самоврядування та бюджетних установ. Підозра щодо цих осіб формулюється на підставі ст. 276 КПК України, яка передбачає наявність достатніх доказів їхньої участі у злочинах під час проведення державних закупівель. Доказова база може бути зібрана через результати перевірок Державної аудиторської служби України чи інших контрольних органів, а також в ході проведення ОРД чи перших слідчих дій.

Предмет допиту в цьому контексті охоплює аналіз обставин, які можуть вказувати на вчинення злочину. Це можуть бути такі ситуації, як закупівля товарів

або послуг за завищеними цінами, придбання обладнання, яке не придатне для використання, оплата за ненадані послуги чи роботи, вибір переможця торгів, що не відповідає кваліфікаційним вимогам, порушення критеріїв оцінки пропозицій чи здійснення закупівель без належного дотримання процедур, визначених законодавством.

Таким чином, для ефективного ведення допиту підозрюваних важливо ретельно аналізувати всі докази та використовувати їх для формулювання конкретних питань, що дозволять розкрити всі аспекти можливих правопорушень у сфері публічних закупівель.

Під час кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель велике значення має допит *учасників конкурсних торгів*, які виступають у якості службових осіб підприємств. Ця категорія підозрюваних включає осіб, залучених до використання фіктивних підприємств як інструменту для штучного завищення цін на товари, роботи або послуги. Вони також можуть бути причетні до застосування підроблених документів, що підтверджують відповідність учасника кваліфікаційним критеріям, або до використання фальсифікованих документів, які забезпечують пропозицію торгів (наприклад, поруки, гарантійні листи, застави). Інші зловживання включають постачання замовнику товарів неналежної якості чи комплектності, а також пропозицію чи надання неправомірних вигод службовим особам замовника для сприяння виграшу у торгах.

Предмет допиту цих підозрюваних охоплює усі ці аспекти, з акцентом на деталізацію обставин, які можуть допомогти у встановленні фактів вчинення кримінальних правопорушень. Ефективна тактика допиту ґрунтується на глибокому аналізі документів, які могли бути підробленими або неправдивими, а також на свідченнях попередньо допитаних осіб, зокрема свідків, які можуть підтвердити або спростувати інформацію, надану підозрюваними.

Такий підхід дозволяє не лише дослідити конкретні правопорушення, але й виявити системні проблеми у сфері публічних закупівель, забезпечивши тим самим більш широкий контекст для розуміння механізмів вчинення злочинів і потенційної відповідальності учасників.

Під час допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях, пов’язаних з публічними закупівлями, ретельна підготовка до проведення СРД слід враховувати, що значущість заздалегідь отриманої інформації про особу підозрюваного не може бути переоцінена, адже вона є фундаментом для ефективного планування допиту та формулювання стратегії слідчої діяльності. Згідно з даними досліджень, 58% слідчих стверджують, що вони систематично збирають відомості про підозрюваних перед допитом, тоді як 37% роблять це, коли мають таку можливість, і лише 15% опираються на інформацію, отриману безпосередньо під час допиту [45, с. 240].

Ця попередня інформація дозволяє аналізувати й прогнозувати потенційні психологічні зміни в поведінці допитуваної особи, що є критично важливим для адаптації тактики допиту з метою максимального розкриття релевантної інформації. Крім того, знання про професійні обставини та потенційні зміни у кар’єрі підозрюваного, які можуть бути пов’язані з його діяльністю у сфері публічних закупівель, сприяє глибшому розумінню його мотивів і можливих дій.

Одним із важливих аспектів підготовки є взаємодія з оперативними підрозділами, особливо коли кримінальне провадження ініційовано на основі їх матеріалів. Забезпечення ефективної комунікації між слідчими та оперативними працівниками дозволяє використовувати всі доступні джерела інформації для формування повного та об’єктивного зображення справи, що, в свою чергу, підвищує шанси на успішне розслідування та досягнення справедливості [73].

У процесі підготовки до допиту підозрюваних у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, вкрай важливим є забезпечення слідчого глибокими знаннями специфіки даної сфери. Необхідно ознайомитися не тільки із базовими положеннями Закону України «Про публічні закупівлі», але й із конкретними аспектами, такими як процедури фінансування бюджетних установ, ведення бухгалтерського обліку, стан звітності та характер службових повноважень осіб, відповідальних за організацію конкурсних торгів.

Поглиблене розуміння цих аспектів значно підсилює позицію слідчого під час допиту, оскільки дозволяє точно ідентифікувати потенційні розбіжності в показаннях підозрюваних та змушує їх дотримуватися об’єктивності відповідей [167, с. 165]. Без

таких знань слідчий може стикнутися зі спробами підозрюваних маніпулювати допитом, акцентуючи увагу на тих аспектах, які недостатньо освітлені у процесі його підготовки. Це ставить під загрозу якість допиту і, відповідно, ефективність розслідування загалом. Тому знання спеціаліста у сфері державних закупівель є не тільки інструментом для забезпечення законності процесу, а й захистом від потенційних маніпуляцій з боку допитуваних осіб.

З огляду на складність кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та високий освітній рівень та соціальний статус осіб, що підлягають допиту, важливою процедурою є детальне складання письмового плану допиту. Цей план повинен включати комплексні елементи, які сприятимуть стратегічному підходу до проведення допиту (рисунок 1). Цей підхід не тільки підсилює правову структуру допиту, але й мінімізує можливості для підозрюваного маніпулювати процесом або ухилятися від відповідальності, завдяки чіткому розумінню слідчим усіх аспектів кримінального провадження.

У процесі підготовки до допиту особи, підозрюваної у кримінальних порушеннях у сфері публічних закупівель, вирішальним є розробка прогностичної моделі допиту. Така модель прогнозує можливі тактичні ситуації допиту, включаючи вибір підозрюваним певної стратегії відповідей щодо обставин злочину. Прогностична модель складається з наступних елементів: а) прогнозовані умови проведення слідчої (розшукової) дії; б) потенційні напрямки розвитку допиту, включаючи можливість настання різних слідчих ситуацій; в) очікувана поведінка учасників допиту; г) заздалегідь підготовлені стратегії поведінки слідчого [27, с. 146].

Реалізація такої детально проробленої моделі забезпечує слідчому впевненість в ефективному керуванні процесом допиту, а також демонструє високий професіоналізм, що суттєво впливає на психологічний стан підозрюваного. Застосування ситуаційного підходу у підготовці до допиту підкреслює його значимість не лише для цієї слідчої процедури, але й для інших розшукових дій [107, с. 51].

Рис. 1. Комплексні елементи, які сприятимуть стратегічному підходу до проведення допиту

Під час дослідження кримінальних проваджень, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, виокремлено типові тактичні ситуації допиту підозрюваних.

Ситуація 1. Особа відмовляється надавати показання, що становить приблизно 14% випадків. У такій ситуації слідчому рекомендується використовувати переконливі стратегії для стимулювання комунікації. Одним із ключових аргументів

може бути пояснення підозрюваному переваг зізнання як захисту від необґрунтованих обвинувачень. Також слід звернути увагу на те, що відмова від давання показань може трактуватися як свідчення винуватості або як спроба затягування слідства. Якщо зазначені аргументи не впливають на підозрюваного, слідчий має виявити і обґрунтувати причини такої відмови, щоб подальше спонукати до відвертих показань.

Ситуація 2. Підозрюваний заперечує свою участь у злочинних діях, які відбувались під час керування або проведення фінансових та господарських операцій, що складають 24% випадків. Така позиція може бути обумовлена відсутністю безпосередніх доказів вини з боку слідства. Тактика допиту в такому випадку включає наступні дії: 1) виявлення участі підозрюваного в процесах прийняття критичних рішень або підготовці важливих документів; 2) демонстрація доказів підписання документів, які містять ознаки службового підроблення; 3) використання відомостей з протоколів допитів співучасників або свідків, що підтверджують залучення особи до протиправної діяльності; 4) застосування результатів криміналістичних аналізів, які корелюють з фактами сфальсифікованих підписів.

Ситуація 3. У ситуації, коли підозрюваний визнає факт порушень законодавства у сфері державних закупівель, але стверджує про свою невідомість щодо протиправності власних дій, що складає 39% випадків, слід застосувати ретельно спланований набір дій, а саме: 1) пояснення підозрюваному, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності, згідно зі статтею 68 Конституції України; 2) проведення контрольних запитань, спрямованих на виявлення ступеню обізнаності особи з нормативними актами, що регулюють державні закупівлі та супутні фінансово-господарські операції; 3) демонстрація високого рівня обізнаності слідчого із зазначеними законодавчими актами; 4) пред’явлення документів, що свідчать про дотримання підозрюваним деяких законодавчих положень у ході інших господарських дій, які пізніше були порушені; 5) оголошення витягів з протоколів допитів співучасників чи свідків, які засвідчують причетність підозрюваного до протиправних дій; 6) представлення фрагментів висновків експертиз, які підтверджують вчинення протиправних дій підозрюваним.

Крім того, рекомендується задавати уточнюючі та деталізуючі запитання, акцентуючи на тому, що відповіді будуть ретельно перевірені. Також слід зберігати невідомість до останнього моменту щодо обсягу та характеру знань, якими володіє слідчий та детально готуватися до допиту, вивчаючи не тільки обставини справи, а й особливості діяльності установи, де відбулися злочини. Теж варто спостерігати за поведінкою підозрюваного під час допиту, особливо звертаючи увагу на емоційний стан, міміку та фізіологічні реакції; уважно слухати повідомлення про факти та фіксувати будь-які невідповідності у висловлюваннях й аналізувати поведінку на допиті в контексті звичайної поведінки особи [116, с. 17-19].

У ситуації, коли підозрюваний визнає свою участь у процедурах торгів, але вказує на відповідальність інших осіб, які знаходяться у підпорядкуванні чи мають вищий статус (23% випадків), наступні заходи вважаються найбільш ефективними:

Деталізація показань. Здобути максимально докладні показання щодо процедур торгів та договірних зобов'язань, а також господарських і фінансових операцій, які супроводжували ці торги. Це включає роз'яснення кожної стадії участі підозрюваного і можливі правопорушення на кожному етапі.

Контрольні запитання. Поставити спеціально розроблені запитання для виявлення нестиковок або суперечностей у показаннях підозрюваного, особливо щодо відповідальності за критичні рішення.

Пред'явлення документації, пов'язаної із службовими обов'язками. Пред'явити офіційні документи, які чітко визначають службові обов'язки підозрюваного, підтверджуючи його повноваження у процесах прийняття рішень, що стосуються організації торгів і виконання фінансових операцій.

Пред'явлення сукупності доказів. Представити управлінські, бухгалтерські та інші відповідні документи, що можуть свідчити про безпосередню причетність підозрюваного до злочинів. Це допоможе підкреслити обґрунтованість звинувачень.

Допити інших осіб. Представити фрагменти протоколів допитів інших осіб, зокрема підлеглих чи вищих керівників, які містять інформацію, що компрометує підозрюваного.

Ці кроки дозволяють створити повний і об’єктивний образ справи, зосередивши увагу на фактичній ролі та відповідальності підозрюваного у порушеннях, пов’язаних з публічними закупівлями.

У контексті проведення допитів під час розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, слідчі можуть зіткнутися з різними ускладненнями, спричиненими втручанням захисників. Нерідко захисники вдаються до тактики, яка може нівелювати норми закону або етики. Ці прийоми включають: 1) зневажливі коментарі на адресу слідчого, спрямовані на підрив його впевненості і стійкості, що часто відбувається, коли слідчий недостатньо підготовлений або не володіє повними знаннями щодо специфіки сфери державних закупівель; 2) вступ у невиправдані полеміки з присутніми на допиті фахівцями, такими як ревізори чи бухгалтери; 3) образливі висловлювання стосовно осіб, які раніше давали показання, та використання їхніх показань під час допиту; 4) необґрунтовані твердження про низьку кваліфікацію або зацікавленість експертів у результаті справи.

Для ефективного протидії такій поведінці слідчим рекомендується ретельна підготовка та здобуття інформації про поведінкові тактики конкретного захисника, яка може бути отримана від колег, що мали справу з даною особою. Як зазначає Р. Л. Степанюк, важливо врахувати наступні аспекти: а) забезпечення прав підозрюваного на допиті та запобігання порушенням; б) звільнення підзахисного від кримінальної відповідальності за будь-якою ціною, включно з застосуванням незаконних методів. Ініціативу проведення допиту, оскільки допити, ініційовані за клопотанням підозрюваного або його захисника, можуть бути спрямовані на випробування обізнаності слідчого або надання помилкових свідчень [130, с. 79].

В межах розгляду проблематики участі спеціаліста при проведенні допитів у кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, особлива увага приділяється ефективному управлінню процесом СРД. Згідно з криміналістичною літературою, ключові рекомендації для слідчих у випадку втручання адвоката включають:

- збереження контролю над процесом допиту. Слідчий має утримувати ініціативу, не дозволяючи адвокату диктувати хід слідчої дії;

- моніторинг дій адвоката. Важливо слідкувати за вербальними та невербальними сигналами, які адвокат може давати своєму клієнту, а також аналізувати реакції адвоката на певні моменти допиту, що може свідчити про стратегічні ходи або помилки з боку слідчого;
- детальна фіксація участі адвоката. Важливо фіксувати всі дії адвоката під час допиту, включаючи клопотання, поставлені запитання та будь-які інші інтеракції з підзахисним [18, с. 76-77].

У контексті тактики поводження, ефективним може бути використання легкої іронії до сумнівних або образливих заяв захисника, підкреслюючи їхню недоречність і спекулятивний характер як «гри на клієнта». Крім того, доцільно: поінформувати адвоката про неприпустимість незаконної або неетичної поведінки, нагадавши про процесуальні наслідки таких дій; використовувати технічні засоби для документування допиту через аудіо- або відеозапис; подати скаргу до кваліфікаційної комісії адвокатської палати з метою розгляду можливого припинення статусу адвоката за порушення етики [27]. Такий підхід дозволяє не тільки уникнути правових порушень під час допиту, але й забезпечити адекватне і справедливе проведення слідчих дій.

На основі аналізу ролі та значення участі спеціалістів у допитах, які проводяться в рамках розслідувань кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, можна зробити обґрунтований висновок про критичну важливість їхнього залучення. Значна частина злочинів у цій області має прихований характер і проявляється у вигляді складних документальних махінацій, що вимагає від слідчих глибоких спеціальних знань для їх виявлення та аналізу. Спеціалісти, залучені до допитів, не тільки сприяють ідентифікації та аналізу складних фінансових звітів та документів, але й допомагають розкрити неочевидні аспекти кримінальної діяльності, які можуть залишитися непоміченими для неспеціалістів.

Залучення спеціалістів до процесу допиту значно підвищує якість і точність цієї слідчої (розшукової) дії, оскільки дозволяє більш точно інтерпретувати зібрані дані, виявляти суттєві докази та підвищувати об’єктивність встановлення обставин справи. Враховуючи це, можна стверджувати, що інтеграція спеціальних знань у процес

допиту відіграє вирішальну роль у розкритті злочинів у сфері публічних закупівель, сприяючи не тільки правосуддю, а й формуванню ефективних стратегій боротьби з корупцією та зловживаннями у сфері публічних закупівель.

2.3 Участь спеціаліста при проведенні обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель становить важливу слідчу (розшукову) дію щодо ефективного доказування та виконання завдань кримінального процесу. Правові підстави для проведення обшуку визначені у ст. 234 КПК України, яка акцентує на важливості обшуку для виявлення доказів, знарядь злочину, майна, отриманого злочинним шляхом, а також для встановлення місцеперебування осіб, які перебувають у розшуку [69].

На початковому етапі розслідування обшук виступає як значимий інструмент доказування. Ефективне проведення обшуку залежить від ґрунтовної підготовки, включаючи збір даних про об’єкти та осіб, що підлягають обшуку. Ця підготовка повинна охоплювати точне визначення місць зберігання предметів, які можуть бути важливими для справи, вибір кваліфікованих учасників обшуку та належне налаштування технічних засобів для фіксації процесу [71, с. 233].

Основними об’єктами під час проведення обшуків у ході кримінальних проваджень у сфері публічних закупівель є офіційні документи, включаючи бланки, записні книжки, чернетки, гроші, отримані незаконним шляхом, а також печатки, штампи та інші засоби, які використовувалися для укладання та/або підроблення документів. У список таких пристроїв входять сканери, принтери, комп’ютерна техніка, мобільні телефони та інші засоби, які можуть використовуватися для злочинної діяльності.

Ефективність обшуку значно підвищується завдяки залученню спеціалістів, які можуть надати допомогу в аналізі зібраних матеріалів. Їхня участь може включати формулювання запитань та надання важливих пояснень щодо знайдених предметів та

обставин їх використання. Таким чином, залучення спеціалістів до обшуку стає вирішальним фактором для повноти та об’єктивності доказової бази у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, де важливе розуміння специфічних технічних та юридичних аспектів.

Для прикладу можемо зазначити, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, значущість участі кваліфікованого спеціаліста під час проведення обшуків та інших слідчих (розшукових) дій є незаперечною. Це дозволяє не лише забезпечити належне документування процесів, але й гарантує правомірність збору доказів та їх подальшу допустимість у суді. Продемонструємо це на прикладі кримінального провадження № 1-кп/359/124/2024 за фактом зловживань у сфері публічних закупівель. Суть обвинувачення полягала у тому, що під час розслідування було встановлено неправомірне використання бюджетних коштів при закупівлі робіт, що включали капітальний ремонт вулиць. Визначальною була роль спеціаліста, який забезпечував технічне супроводження документів та відповідність усіх проведених фінансових та господарських операцій чинному законодавству. Це включало перевірку контрактів, виконання робіт, відповідності заявлених та фактично використаних матеріалів, що стало ключовим у доказуванні посадових зловживань в суді [20].

Такий підхід засвідчує не лише необхідність, але й ефективність залучення спеціалістів до проведення обшуку, що дозволяє уникнути порушення процесуальних норм та забезпечити об’єктивність встановлення фактів, що є вирішальним для винесення справедливого судового рішення [166, с. 212]. У науковій літературі висвітлюються дивергентні позиції стосовно ролі спеціаліста у контексті розслідування кримінальних порушень, у тому числі й щодо участі в обшуку. З одного боку, існує трактування, за яким залучення спеціаліста до слідчих (розшукових) дій можна розглядати як тактичний прийом, що входить до системи методів, якими оперує слідчий. Л. В. Полуніна, О. В. Шамрай, А. К. Михалюк акцентують на інтегрованості цього прийому у ширший спектр слідчих тактик [97, с. 11-13]. Натомість Н. З. Рогатинська та Ю. В. Підгородецька зазначають, що участь спеціаліста трактується як

концептуальне утворення, що відноситься до сфери кримінально-процесуального права [112, с. 149].

Згідно з ч. 1 ст. 236 КПК України, слідчий чи прокурор має право залучати спеціалістів до проведення обшуку з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань [88, с. 72]. Підготовка до обшуку включає вибір спеціаліста відповідного профілю, з урахуванням місця проведення дії та соціально-психологічних особливостей осіб, які підлягають обшуку. Наприклад, слідчий або прокурор можуть також звернутись за спеціалізованою допомогою для ідентифікації обставин кримінального правопорушення, яка включає аудіо- та відеодокументування слідчих дій, що є інструментальним у формуванні доказової бази [104].

Таким чином, участь спеціалістів під час проведення обшуку, та й інших слідчих (розшукових) дій, передбачає не тільки їхню технічну роль, але й стратегічне значення в розслідуванні, що підкреслює важливість їх залучення.

Організація залучення спеціаліста до слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку, значною мірою залежить від конкретного виду обшукуваного об’єкта. У наукових дослідженнях виокремлюють різні категорії обшуків: обшуки приміщень, меблів, гаражів, автомобілів, службових приміщень, відкритої місцевості, а також обшуки, спрямовані на виявлення осіб або тіл [160, с. 340-360]. Кожен з цих видів має свої особливості, що впливають на форми та зміст спеціалізованої допомоги. У контексті вибору спеціалістів для участі у слідчих (розшукових) діях, відбір здійснюється відповідно до мети обшуку. Б. В. Романюк акцентує на необхідності залучення професіоналів, таких як столяри, плиточники, та пічники, коли мета обшуку полягає у виявленні предметів, документів чи цінностей, схованих у конструкціях будівель, таких як стіни, печі, підлоги чи меблі, з мінімальними руйнуваннями [114, с. 207].

Під час підготовки до проведення обшуку у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушенням у сфері публічних закупівель, слідчий чи прокурор має ретельно визначити, які завдання можуть бути покладені на спеціаліста або групу

спеціалістів. В контексті вирішення питань щодо залучення спеціалістів, особлива увага приділяється кільком ключовим аспектам: 1) чи обшук вимагає виконання робіт, які неможливі без участі кваліфікованих фахівців; 2) чи потрібно розглядати складні умови, які вимагають спеціальних знань; 3) чи передбачається виконання великого обсягу робіт, деяку частину з яких може здійснити спеціаліст; 4) чи є потреба в роботах, що вимагають високої кваліфікації [7, с. 36].

Отже, залучення спеціаліста планується тільки тоді, коли його допомога є невід'ємною для вирішення спеціальних питань. При цьому слідчий обирає спеціаліста конкретного профілю. На практиці часом залучають кілька спеціалістів, однак обшук може закінчитися без результатів. Тому необхідно ретельно обмірковувати потребу в залученні конкретного фахівця до обшуку.

Зокрема, І. В. Пиріг наголошує на доцільності залучення до обшуку спеціаліста, який уже брав участь у проведенні огляду в межах цього кримінального провадження, оскільки такий спеціаліст уже обізнаний з виявленими раніше слідами та інструментами злочину [95, с. 293-294].

Для ефективного проведення пошукових дій необхідно адекватно організувати участь спеціаліста, що передбачає визначення форм його допомоги залежно від об'єкта пошуку [164, с. 442]. Зокрема, спеціаліст підтримує слідчого у виборі оптимального порядку проведення обшуку. Ключовим елементом є технічна допомога, яка включає забезпечення фотографування, аудіо- та відеозаписів, а також розробку схем, планів і креслень. Особливо важливе значення має допомога у виготовленні відбитків і зліпків.

Спеціаліст надає значущу інформаційну підтримку при проведенні обшуку, спрямовану на виявлення таємних місць зберігання, використовуючи свої спеціальні знання. Наприклад, під час виявлення тіл у ході пошукових дій, спеціаліст може оперативно провести первинний огляд, ідентифікувати характерні травми, тим самим направляючи слідчі дії на новий вектор розслідування [114, с. 209].

Важливо також звернути увагу на пошукову допомогу спеціалістів, зокрема при використанні службово-розшукових собак. Окремо слід виділити аналітичну роль спеціаліста, яка полягає у селективному підході до документів [155, с. 479]. Згідно з

позицією Б. В. Романюка, спеціаліст сприяє у виокремленні важливих документів з прихованих місць, в тому числі з магнітних носіїв, спеціалізованих сейфів або таємних відсіків [114, с. 209]. Це дозволяє уникнути зайвого вилучення інформації, яка не має значення для справи.

Надзвичайно важливою є також консультаційна допомога спеціаліста під час підготовки та проведення обшуку. Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України, консультаційна діяльність спеціаліста визначається як процесуально значима. М. Головко, контексті обшуків, консультації можуть включати оцінку правильного використання технічних засобів, поради щодо спеціальної термінології для документації, а також оптимального використання пошукового обладнання [28, с. 15].

Отже, участь спеціаліста у проведенні обшуку в контексті слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель може бути різноманітною та багатоаспектною. Важливою є організаційна допомога, яка дозволяє слідчому оптимально визначити час та учасників обшуку, що сприяє підвищенню ефективності проведення процедур. Також спеціаліст допомагає зібрати попередню інформацію про об’єкт пошуку, готуючи базу для наступних дій. Технічна підтримка, яку надає спеціаліст, включає застосування спеціалізованих засобів для документування обшуку, зокрема аудіо та відеозапису, а також допомогу у виготовленні зліпків, планів, креслень.

Консультаційна роль спеціаліста є не менш значущою, оскільки він надає цінні поради слідчому щодо складання протоколу обшуку та ідентифікації потенційних місць зберігання предметів. Ці консультації можуть включати рекомендації щодо поводження з обшукуваними особами або ідентифікації характерних ознак, що демаскують приховані об’єкти. Інформаційна допомога спеціаліста дозволяє визначити найсприятливіші час та умови для проведення обшуку, з огляду на об’єкти та суб’єкти дії.

Аналітична діяльність спеціаліста полягає у спільному зі слідчим аналізі обстановки, що може сприяти виявленню місць природного приховування об’єктів, а також в підтримці пошукових дій під час самого обшуку, коли спеціаліст активно долучається до відшукування предметів. Така інтегрована участь спеціаліста сприяє

не лише ефективності самого обшуку, але й забезпечує правильність процедурних дій та збільшує шанси на успішне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

Обшук передбачає обов'язковий огляд приміщень, будівель, територій чи осіб з метою виявлення і вилучення об'єктів та документів, які можуть мати значення для кримінального розслідування. Цей процес включає примусовий доступ до замкнених сховищ, що є можливим завдяки спеціальним правам, які надані слідчим або прокурором. Такий примусовий характер обшуку детально регулюється ст. 234-236 КПК України [69].

При розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель, основним завданням обшуку є отримання документів, що відображають всі етапи торгів та реалізації проектів, що мають вирішальне значення для розкриття злочинної діяльності [78, с. 111].

Службова документація слугує фундаментом системи доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Однак, аналіз слідчої практики свідчить про істотні виклики, з якими зіштовхуються органи досудового розслідування при їх інтеграції у процесуальні докази. Вирішення цих труднощів вимагає адаптації тактичних підходів до процесу розслідування. Серед ключових завдань варто виділити наступні:

1. Систематизація документів, які відображають деталі організації торгів та їх переможців, а також фінансово-господарські аспекти закупівельних процедур. Це включає аналіз і визначення категорій документації, що може виявити інформацію про потенційні порушення.

2. Локалізація місць, де можуть зберігатися шукані документи. Виявлення локацій потребує детального аналізу обставин справи та можливого місцезнаходження ключових документів.

3. Вибір процесуально правомірних методів вилучення документів, які вважаються релевантними для кримінального провадження. Це включає вибір правильних юридичних процедур, що забезпечують законність збирання доказів.

4. Залучення кваліфікованих фахівців для визначення та класифікації документів, що мають криміналістичну значущість для справи. Спеціалісти можуть надати необхідну допомогу для з'ясування сутності будь-якої інформації, важливої для розслідування.

5. Врахування прав осіб, чиї інтереси «зачіпаються» під час обшуків. Забезпечення їхніх прав є суттєвим для підтримки законності та справедливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Для визначення релевантних категорій документів необхідно врахувати всі доступні дані про механізми вчинення злочинів, такі як махінації при організації торгів, виборі переможців, укладенні контрактів, а також при перерахуванні коштів за завищеними цінами чи за непридатні товари та послуги.

Аналіз законодавства, що регулює державні закупівлі, та ретельне вивчення матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних з правопорушеннями у цій сфері, підтверджують важливість певних документів, які використовуються як ключові джерела доказів. Документація конкурсних торгів, яка розробляється та затверджується замовником і стає доступною для вільного доступу учасникам, часто має електронну форму, особливо при організації електронних реверсивних аукціонів. Ці електронні документи обладнані обов'язковими реквізитами, такими як електронний цифровий підпис, і відображають вимоги замовника до предмета договору, процедур та учасників закупівлі. Електронна заявка, що подається учасниками, фіксує їх згоду на укладання договору на визначених умовах і містить всі необхідні документи, які підтверджують відповідність вимогам замовника. Важливим є і документи, що засвідчують забезпечення виконання договору, такі як порука, гарантії, застави, завдатки, неустойки та депозити. Ці документи не тільки становлять основу для доказування у кримінальних провадженнях, але й вимагають детального розуміння і точної обробки під час слідчих (розшукових) дій, особливо в процесі обшуків, де участь кваліфікованих спеціалістів є критичною для забезпечення законності та ефективності збирання відповідних документів.

Розуміння специфіки документації, що виникає в ході конкурсних торгів, є критичним для забезпечення правильного збору та оцінки доказів. Важливими документами в цьому контексті є:

- рішення комітету з конкурсних торгів або службових осіб замовника, відповідальних за організацію та проведення закупівель, яке відображає результати торгів, визначення переможця та оголошення про ці результати. Такі документи можуть містити важливу інформацію про процедуру вибору переможця та юридичні обставини, що супроводжують процес торгів;

- установчі документи переможця конкурсних торгів, які включають статут, довідки про реєстрацію в державних реєстрах, витяги з реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, документи про права на нерухоме майно, договори оренди та інше. Ці документи можуть свідчити про легітимність та ділову репутацію переможця торгів;

- договори, укладені замовником із переможцем торгів, щодо закупівлі товарів, робіт чи послуг. Ці договори є основою для аналізу умов співпраці та визначення економічної вигоди чи можливих порушень;

- документи, що підтверджують якість закупленого товару, включно із сертифікатами якості. Ці документи допомагають оцінити відповідність товарів чи послуг установленим стандартам та умовам договору;

- бухгалтерські та фінансові документи, які свідчать про оплату закупленого товару, включаючи кошториси, квитанції про переведення коштів, рахунки на оплату послуг. Ці документи важливі для трасування грошових потоків та виявлення можливих фінансових зловживань;

- документи, що визначають статус та повноваження осіб, залучених до процесу закупівель та можливих правопорушень, включаючи накази про призначення, посадові інструкції, функціональні обов’язки, договори про матеріальну відповідальність. Такі документи допомагають ідентифікувати ролі та відповідальність осіб у відповідних процесах.

Акумуляція та аналіз цих документів відіграють вирішальну роль у розкритті злочинів у сфері публічних закупівель, де участь в обшуках та інших слідчих

(розшукових) діях спеціалістів є не лише бажаною, але й абсолютно необхідною для ефективності розслідування.

Забезпечення документальної доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, включає в себе нагальну необхідність визначення місць зберігання документів. Офіси та інші приміщення суб'єктів, які беруть участь у процесах конкурсних торгів і реалізації державних закупівель, є основними локаціями, де можуть зберігатися такі документи. Ці місця зазвичай включають:

- органи державної влади чи місцевого самоврядування, а також юридичні особи – підприємства, установи, організації та їх об'єднання, які виконують функції замовників і забезпечують потреби держави або місцевих громад. Вони відповідальні за організацію і проведення процедур закупівель та зберігання пов'язаних з цим документів;
- приміщення учасника-переможця конкурсу, чия пропозиція була визнана найбільш економічно вигідною і яка отримала офіційне схвалення. Такі учасники зобов'язані вести документацію, яка підтверджує умови і виконання контракту;
- офіси інших учасників торгів, які подавали свої заявки та відповідні документи, що містять кваліфікаційні пропозиції або інші дані, пов'язані з конкурсом. Ці суб'єкти можуть володіти інформацією, яка є важливою для розслідування;
- банківські установи, через які проводилися платежі за договорами купівлі-продажу товарів, робіт чи послуг. Банки зберігають фінансові документи, які можуть бути джерелом важливих доказів у виявленні неправомірних фінансових операцій;

Таким чином, точне визначення місцезнаходження документів, із зафіксованою інформацією про обставини публічних закупівель, є критично важливим для ефективного проведення обшуків та інших слідчих (розшукових) дій, а спеціалісти, що беруть участь у цьому процесі, повинні мати глибокі знання та доступ до інформації про потенційні місця зберігання відповідних документів.

В даному контексті первинним завданням є збір достовірних даних про локації офіційної реєстрації зазначених юридичних суб'єктів, які володіють документацією,

що може виявитися ключовою для виявлення обставин планування, безпосереднього вчинення та (або) приховування правопорушень у цій галузі. Значущим є також визначення місць фактичного проживання (адрес) службових і матеріально відповідальних осіб – працівників установ та організацій, залучених у процедуру державних закупівель.

Процедура встановлення місця зберігання необхідних документів можлива шляхом звернення за тимчасовим доступом до документів та речей, що регулюється ст. 159 КПК України. У клопотанні про тимчасовий доступ необхідно викласти наступні відомості:

1) детальний опис обставин кримінального правопорушення, що стали причиною звернення за доступом;

2) правова кваліфікація вказаного правопорушення з посиланням на конкретні статті (частини статей) закону України, що визначають кримінальну відповідальність;

3) перелік речей і документів, доступ до яких планується отримати;

4) обґрунтування припущень про те, що ці речі й документи знаходяться або можуть знаходитись у володінні відповідної особи;

5) аргументація значення цих документів та речей для розкриття обставин кримінального провадження;

6) обговорення можливості використання зазначених даних як доказів у суді та неможливості іншим шляхом довести необхідні обставини, особливо в ситуаціях, коли документи містять інформацію, що підлягає захисту законом;

7) викладення необхідності конфіскації цих речей і документів з урахуванням ч. 2 ст. 160 КПК України у випадку, коли це питання порушується стороною кримінального провадження.

Аналіз положень кримінального процесуального законодавства України вказує на критичну важливість достовірної інформації про місця реєстрації та проживання осіб у контексті подання клопотань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Належне визначення юридичних адрес господарюючих суб’єктів, як державних, так і приватних форм власності, а також адрес службових та матеріально відповідальних осіб, задіяних у процедурах

державних закупівель, є фундаментальним для забезпечення правильного ходу слідства. Відсутність цієї інформації на ранніх етапах дослідження може призвести до істотних затримок у кримінальному процесі та втрати ключових документів.

Що стосується процедури вилучення документів, які містять дані, важливі для розкриття обставин злочинів у сфері публічних закупівель, то необхідно дотримуватися принципів оптимізації часу та зусиль. Важливим є врахування потенційної протидії з боку осіб, зацікавлених у затримці або перешкоджанні слідства, включаючи можливі спроби приховування, знищення або підробки доказів. Ефективне використання правових механізмів, спрямованих на запобігання таким діям, є ключовим для забезпечення достовірності і повноти зібраної інформації в контексті вирішення кримінальних справ.

Відповідно до чинного законодавства України передбачено низку процедурних форм для вилучення документів, що залежать від їх типу, місцезнаходження та потенціалу можливої протидії. Зокрема, можливості включають:

1) тимчасовий доступ до документів із подальшою можливістю їх вилучення відповідно до ст. 159-166 КПК України;

2) проведення огляду службових приміщень з метою тимчасового вилучення документів, які містять відомості про вчинення злочину, відповідно до ст. 237 КПК України;

3) проведення обшуку для вилучення документів, значущих для кримінального провадження, згідно ст. 234-236 КПК України;

4) тимчасове вилучення документів, які не зазначені в ухвалі про дозвіл на обшук, але мають істотне значення для справи.

При визначенні категорії документів до вилучення необхідно залучати фахівців, зокрема працівників ДАСУ, які мають досвід у перевірці державних закупівель. Однак, залучення таких спеціалістів може супроводжуватись організаційними складнощами, оскільки ДАСУ проводить перевірки на плановій основі. Тому для ефективної кооперації може бути корисним використання повноважень прокурора, що здійснює процесуальне керівництвом відповідним кримінальним провадженням. У випадках, коли безпосереднє залучення неможливе, слідчому бажано хоча б отримати

консультації від досвідчених фахівців ДАСУ для забезпечення належної якості та повноти слідчих дій.

В контексті проведення обшуку та інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, залучення спеціалістів з оперативних підрозділів може суттєво сприяти створенню оптимальних умов для ефективного ведення розшукових дій, не обмежуючись лише пошуковою активністю, а й забезпечуючи належний рівень безпеки всіх учасників процесу.

Значення присутності компетентних осіб під час обшуку розглядається не тільки через призму ефективності слідчих дій, але й з огляду на захист конституційних прав осіб, визначених ст. 30 Конституції України, яка гарантує недоторканість житла та іншого володіння [59]. Враховуючи можливість застосування стороною захисту аргументів про порушення прав при проведенні обшуку, важливо, щоб слідчий, за погодженням з прокурором, забезпечив участь у процесі осіб, чиї права можуть бути торкнуті. Це може включати представників адміністрації організацій, у приміщеннях яких проводиться обшук, для забезпечення законності та прозорості слідчих дій.

Заходи, які слід вжити для уникнення юридичних складнощів, повинні охоплювати вмотивоване клопотання до слідчого судді про проникнення до житла чи іншого володіння, з подальшим ретельним документуванням усіх дій і рішень. Такий підхід не тільки сприяє дотриманню законності в процесі обшуку, але й мінімізує ризик визнання вилучених документів недопустимими у кримінальному провадженні через нібито порушення процедурних норм.

Аналіз судово-слідчої практики щодо кримінальних проваджень, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель виявив, що обшук слугує домінантним механізмом вилучення документів з великим спектром категорій, причому у 74% випадків він є вибраним методом. Така слідча (розшукова) дія має примусовий характер та спрямована на протидію потенційному опору від зацікавлених сторін, що часто намагаються уникнути розкриття нелегальних дій.

Проте, специфіка роботи з «іншими учасниками» конкурсних торгів, які не здобули перемоги у процедурах, заслуговує на окрему увагу. У таких випадках, замість проведення обшуків, більш доцільним є використання процедури огляду службових приміщень для тимчасового вилучення документів, які можуть містити інформацію про злочинні дії. Це дозволяє ефективно виявляти речові докази згідно з положеннями ст. 237 КПК України, мінімізуючи прямий конфлікт із суб'єктами, які можуть виявити протидію.

Такий підхід сприяє не лише забезпеченню законності проведення обшуку (або огляду), але й допомагає уникнути непорозумінь і зайвої конфронтації у випадках, коли документи потребують аналізу без необхідності вжиття екстремальних заходів.

На основі аналізу криміналістичної літератури, можливо сформулювати рекомендації для проведення обшуків у рамках кримінальних проваджень, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, зокрема:

1. При необхідності одночасного обшуку кількох об'єктів (підприємств, установ, організацій) рекомендується організувати їх паралельне обстеження за допомогою кількох слідчо-оперативних груп, що сприятиме оптимізації часу та ресурсів.

2. Керівнику слідчо-оперативної групи слід передбачити детальний розподіл обов'язків між учасниками групи та забезпечити їх повне інформування щодо прав та обов'язків, аби під час обшуку кожен міг діяти самостійно та ініціативно.

3. На об'єкті обшуку необхідно забезпечити контроль над пропускним режимом, що включає обмеження доступу на територію об'єкта та заборону виходу осіб, які вже поінформовані про проведення обшуку та його цілі.

4. Обшук слід розпочинати з детального огляду території об'єкта для виявлення потенційних місць зберігання релевантних речей та документів, зазначених у судовій ухвалі.

5. Важливо заборонити використання всіх радіоелектронних та провідних засобів зв'язку на час обшуку для недопущення витоку інформації про проведення обшуку та можливі знахідки.

6. Учасникам обшуку слід чітко довести інформацію про застосування технічних засобів фото- та відеофіксації, а також надати роз'яснення стосовно порядку та умов використання цих засобів, що допоможе забезпечити прозорість і законність документування проведених дій.

Отже, участь спеціалістів під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності і об'єктивності досудового розслідування. Враховуючи, що кримінальні правопорушення у цій сфері часто мають складний документальний характер із великою кількістю фінансових транзакцій та контрактів, які можуть містити приховані механізми зловживань та корупції, спеціальні знання стають ключовими для розкриття та аналізу цих аспектів.

Залучення спеціалістів, таких як фінансові аудитори, юристи, фахівці з публічних закупівель, технічні експерти, дозволяє слідчим глибше проникати в суть злочинних механізмів, ідентифікувати зловживання та документально зафіксувати докази злочинної діяльності. Спеціалісти можуть надавати необхідні роз'яснення щодо специфіки документів, норм і стандартів у сфері публічних закупівель, а також аналізувати фінансові звіти та контракти на предмет виявлення неправомірних маніпуляцій.

Ефективне використання спеціальних знань значно підвищує якість розслідувань, оскільки дозволяє об'єктивно оцінювати докази, оптимізувати процес збору інформації та забезпечити законність слідчих (розшукових) дій. В контексті обшуків, залучення спеціалістів допомагає впевнено ідентифікувати та оцінювати речові докази, гарантувати їх належне документування та облік, що є критично важливим для подальшого використання цих матеріалів у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного аналізу щодо використання спеціальних знань у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель ми дійшли таких висновків.

1. Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель спеціальні знання відіграють ключову роль у аналізі та інтерпретації зібраної інформації про обставини вчиненого злочину. Ефективне використання спеціальних знань сприяє детальному аналізу слідчої інформації, але й забезпечує належне дослідження та використання доказів під час досудового розслідування і судового розгляду справи про зловживання при здійсненні публічних закупівель.

У кримінальному провадженні, пов'язаному із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, до проведення огляду обов'язково залучаються спеціалісти. Вони надають організаційну, технічну і консультаційну допомогу слідчому у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, здійснюють фіксацію її ходу та результатів. Особливе значення залучених спеціалістів виявляється при огляді документів про здійснення різних господарських операцій при публічних закупівлях. Виявлені під час огляду документи містять складні економічні та правові аспекти, дослідження яких спеціалістом на місці події, дозволяє спрямувати пошуки слідчого на конкретні об'єкти, оперативно висунути версії, спланувати подальші слідчі (розшукові) дії та своєчасно їх провести з метою швидкого збирання доказів. При огляді документів спеціаліст використовує такі технічні засоби, як сканування, фотофіксація, відеозйомка та спеціальне приладдя для виявлення підробок, що допомагає у з'ясуванні ознак зловживань або фальсифікацій. Залучення кваліфікованих спеціалістів до огляду значно підвищує якість та ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

2. Участь спеціаліста у проведенні допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є значущою, оскільки вона забезпечує повноту та об'єктивність отримання показань, уточнення та деталізацію повідомлених обставин про здійснення публічних закупівель у певній галузі. Важливою є попередня участь спеціаліста у вивченні зібраних матеріалів, що можуть містити документальне відображення протиправних дій посадових осіб при укладанні угод щодо надання послугу, постачання товарів тощо.

Висвітлено участь спеціаліста на робочому та завершальному етапах допиту, розкрито види допомоги, яку він надає слідчому, у тому числі у ході тактичних

прийомів, що застосовуються до підозрюваних і свідків, а саме: деталізація показань, пред'явлення документації, пов'язаної із службовими обов'язками, контрольні запитання, пред'явлення сукупності доказів та ін.

Виявлено, що спеціалісти залучаються не у всіх випадках проведення допитів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, при наявності відповідної об'єктивної необхідності. Ігнорування участі спеціаліста у допиті може привести до втрати важливої інформації, слідчих помилок, затягування процесу розслідування. Відповідні недоліки засвідчують необхідність удосконалення кваліфікації слідчих та зміцнення ролі спеціалістів у процесі допиту. З урахуванням цього запропоновано впровадити комплекс заходів щодо відповідної підготовки окремої категорії працівників органів досудового розслідування. Серед цих заходів: розробка та впровадження спеціалізованих навчальних курсів щодо правових основ, типових схем зловживань при здійсненні публічних закупівель, використання методів документального аналізу, особливості тактики проведення допитів у цій категорії кримінальних проваджень. Наголошено на важливості запровадження системи сертифікації спеціалістів, що беруть участь у допитах, що дозволяє забезпечити відповідність високим професійним стандартам.

Мультидисциплінарний підхід, який передбачає залучення фахівців із різних галузей, таких як право, економіка, бухгалтерія та технічні науки, забезпечує багатогранність навчальних програм та допомагає у формуванні комплексного бачення ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Оновлення та уточнення законодавчих норм, які регулюють залучення спеціалістів до допитів, також має важливе значення для забезпечення чіткості процедурної ролі та відповідальності цих учасників кримінального провадження.

3. Забезпеченню оптимальної ефективності у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель сприяє залучення спеціалістів у проведенні обшуку. Залучення спеціалістів забезпечує фіксацію дотримання правових процедур цієї слідчої (розшукової) дії.

При проведенні пошукових дій спеціаліст надає допомогу слідчому щодо виявлення, фіксації та вилучення таких документів: рішення комітету з конкурсних торгів або службових осіб замовника, відповідальних за організацію та проведення закупівель; установчі документи переможця конкурсних торгів; договори, укладені замовником із переможцем торгів, щодо закупівлі товарів, робіт чи послуг; документи, що підтверджують якість закупленого товару, включно із сертифікатами якості; бухгалтерські, фінансові та інші документи.

Забезпечення документальної доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель включає в себе нагальну необхідність проведення обшуку у типових місцях зберігання документів. Слідчий із залученим спеціалістом та іншими учасниками обшуку проводить цю слідчу (розшукову) дію, одночасно або послідовно відповідно до обставин справи в приміщеннях: органів державної влади чи місцевого самоврядування, а також юридичних осіб – підприємства, установи, організації та їх об’єднання; учасника-переможця конкурсу, чия пропозиція була визнана найбільш економічно вигідною і яка отримала офіційне схвалення; офісів інших учасників торгів, які подавали свої заявки та відповідні документи, що містять кваліфікаційні пропозиції або інші дані, пов’язані з конкурсом; банківських установ, через які проводилися платежі за договорами купівлі-продажу товарів, робіт чи послуг. При цьому спеціаліст документує хід та результати обшуку фотографуванням, аудіо- та відеозаписом, складанням схем і планів місць обшуків. Такі дії є незамінними для точної фіксації обставин, що можуть бути використані як докази при судовому розгляді справи про кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель.

Інтеграція спеціалістів у комплекс слідчих (розшукових) дій не тільки покращує якість досудового розслідування правопорушень, пов’язаних із публічними закупівлями, але й відіграє ключову роль у забезпеченні правомірності, об’єктивності та ефективності кримінальної процесуальної діяльності.

РОЗДІЛ 3
ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

3.1 Судово-почеркознавча і технічна експертиза документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Судове почеркознавство становить окремий напрям у системі криміналістичних знань, який охоплює вивчення об’єктивних закономірностей формування, функціонування та еволюції почерку, а також розробку методів і засобів, необхідних для вирішення завдань судово-почеркознавчої експертизи

Вивчення почерку в межах криміналістичного знання має на меті системне осмислення таких аспектів: дефініція поняття «почерк» як результату функціонування письмово-рухового комплексу; розкриття механізмів формування цього комплексу та його впливу на процес написання; визначення ключових характеристик почерку – індивідуальності, динамічної стійкості, варіативності та вибіркової мінливості. Важливим елементом наукового підґрунтя судово-почеркознавчої експертизи є класифікація та систематизація ознак почерку для ідентифікаційних, діагностичних та класифікаційних завдань.

Інформаційний потенціал почерку є надзвичайно обширним. З одного боку, він містить ознаки, що дозволяють встановити індивідуальні особливості особи-виконавця – ці дані є базою для вирішення ідентифікаційних завдань. З іншого боку, почерк відображає психофізіологічний стан суб’єкта, його моторну організацію, а також ситуативні умови, за яких відбувався акт письма. Таким чином, кожен почерковий об’єкт містить у собі закодовану інформацію не лише про виконавця, але й про обставини створення тексту, що має особливу цінність у контексті експертного аналізу.

Співвідношення між поняттями «судове почеркознавство» та «судово-почеркознавча експертиза» є взаємодоповнюючим і взаємозалежним. Теоретичні

напрацювання вчених у сфері почеркознавства слугують підґрунтям для вдосконалення експертної практики. У свою чергу, експертна діяльність забезпечує зворотний зв'язок для розвитку наукових концепцій, сприяючи накопиченню емпіричних даних та уточненню методичних підходів.

Предмет експертизи окреслює межі професійної компетентності судового експерта та визначає коло спеціальних питань, які він уповноважений вирішувати в межах експертного дослідження. У контексті судово-почеркознавчої експертизи (СПЕ) предметом виступає виявлення обставин і фактів, що мають значення для розслідування, шляхом застосування спеціальних знань з галузі почеркознавства та апробованих методичних підходів. Зокрема, у справах, пов'язаних кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель, предмет СПЕ охоплює розв'язання завдань, що потребують глибокого експертного аналізу письмової продукції.

Об'єкти експертизи виконують функцію конкретизації предметного поля дослідження, надаючи йому структурованої форми та визначеності. У широкому значенні об'єктом судово-почеркознавчої експертизи слід вважати матеріали кримінальних проваджень, цивільних або адміністративних справ, які мають потенційне значення для встановлення істини у справі й потребують спеціального почеркознавчого аналізу. У вузькому значенні об'єкт СПЕ репрезентований індивідуальною почерковою реалізацією – рукописним текстом, підписом або цифровими позначеннями, в яких виявляються ознаки письмово-рухової навички конкретної особи.

Конкретизація завдань СПЕ, а також вибір методів дослідження значною мірою залежить від характеру й особливостей об'єкта – виду почеркового зразка, його змісту, обсягу, умов виконання. У зв'язку з цим, систематизація об'єктів експертизи ґрунтується на принципі прогресивної деталізації, тобто спочатку визначаються загальні категорії об'єктів, потім – підвиди, групи та окремі специфічні реалізації письмової діяльності, що підлягають аналітичному вивченню, і в подальшому забезпечується чітке визначення параметрів дослідження та вибір оптимальної методики для досягнення достовірного результату в межах судово-почеркознавчої експертизи.

Процес систематизації об’єктів судово-почеркознавчого дослідження ґрунтується на принципі поетапної конкретизації. У межах такої класифікації виокремлюються родові та видові категорії, що дозволяють більш точно окреслити параметри дослідження, а також визначити оптимальні методики аналізу.

У судовій експертизі, зокрема у сфері судового почеркознавства, розроблено науково обґрунтовану типологію об’єктів експертизи, що найчастіше досліджуються у рамках кримінальних проваджень, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Зокрема, їх можна класифікувати за такими критеріями:

1. За характером рукописного об’єкта: текст – змістовна форма фіксації інформації за допомогою букв і/або цифрових символів; підпис – рукописне відтворення імені, прізвища або ініціалів особи, що має посвідчувальне значення; короткий запис – лаконічний фрагмент письмового повідомлення, що містить один-три слова або одну-сім цифрових позначень.

2. За транскрипційною структурою: буквений склад – переважають буквені позначення; цифровий склад – домінують цифрові символи; змішаний склад – поєднання букв і цифр; підпис з поділом на: *буквена транскрипція* (складається виняткова з букв), *штрихову або безбуквену* (відтворення штрихів без утворення букв), *змішану форму* (поєднання букв і безбуквених елементів).

3. За обсягом та інформативним наповненням: великого обсягу – тексти, що містять усі літери алфавіту (у різних комбінаціях), як правило, на повній сторінці; середнього обсягу – тексти на півсторінки, що охоплюють більшість літер або цифр; малого обсягу – тексти обсягом 4–10 слів або обмеженим числом цифрових комбінацій; короткі записи – зазвичай фрагментарні елементи з кількох слів або чисел, які диференціюються за кількісним наповненням.

4. За умовами виконання: у звичних умовах – стандартне виконання без зовнішніх або внутрішніх перешкод; у незвичних умовах без навмисної зміни – за обставин, які мали вплив на почерк (фізичне або психоемоційне виснаження, погане освітлення тощо); у незвичних умовах із навмисною зміною – випадки спроб приховати або імітувати почерк [175].

Окрім зазначених критеріїв, у практиці почеркознавчої експертизи можуть додатково використовуватися класифікації за ступенем сформованості письмової навички, характером модифікації почерку, ступенем ускладнення виконання тощо.

Відповідно до ст. 242–244 КПК України, судова експертиза проводиться за рішенням органу досудового розслідування або суду. Окрім цього, у випадку реалізації змагального принципу, експертиза може бути ініційована однією зі сторін за договором із експертом. Підготовка матеріалів до експертизи передбачає, зокрема, здійснення процесуально самостійної слідчої дії – відбір зразків підпису, що регламентується ст. 245 КПК України, що мають ключове значення для проведення порівняльного аналізу та формування обґрунтованого висновку [69].

У процесуальному документі про призначення експертизи (ухвалі або постанові) обов'язково мають бути зазначені: фактичні обставини, що зумовили необхідність проведення експертизи; перелік питань, які виносяться на вирішення експерта; опис об'єктів дослідження; зазначення зразків для порівняння [26].

Експерт-почеркознавець здійснює дослідження виключно в межах питань, поставлених у процесуальному документі, та не має права виходити за межі своєї професійної компетенції. Висновок, сформований за результатами експертного аналізу підпису, визнається процесуальним джерелом доказів і набуває доказового статусу в межах кримінального провадження [80].

Об'єктами почеркознавчої експертизи у кримінальних провадженнях щодо порушень у сфері публічних закупівель є рукописні реквізити офіційних документів, зокрема власноручні підписи, які виступають засобом посвідчення волевиявлення та можуть мати доказове значення у встановленні автентичності поданих документів. На відміну від розгорнутого рукописного тексту, підпис характеризується лаконічністю графічного зображення, що зазвичай обмежується ініціалами, прізвищем або символічними елементами, ускладнюючи процес ідентифікації [44, с. 163].

Специфіка підпису як об'єкта експертного дослідження полягає в обмеженій кількості графічних ознак, а також у високій варіативності його виконання навіть в межах одного індивіда. У зв'язку з цим визначальним чинником достовірності

експертного висновку є належний відбір і достатній обсяг порівняльного матеріалу – зразків підпису, репрезентативних за часом, обсягом і умовами виконання [161, с. 53].

Основними ідентифікаційними завданнями є встановлення виконавця підпису, тобто з'ясування, чи належить підпис конкретній особі, або ж його виконано іншою особою. Додатково вирішуються діагностичні питання, пов'язані з виявленням ознак підпису, що можуть свідчити про виконання його в незвичних умовах – під фізичним чи психологічним впливом, у незвичній позі, у стані психофізіологічного напруження, або з ознаками наслідування почерку іншої особи.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель об'єктами експертизи виступають документи, що містять письмову інформацію доказового характеру, яка може свідчити про події або дії певних осіб, зокрема посадових. Такі документи часто використовуються як засіб вчинення злочинів при здійсненні публічних закупівель.

Безпосередні об'єкти судово-почеркознавчої експертизи включають рукописні тексти (буквені, цифрові, змішані); підписи з посвідчувальною функцією; короткі записи, як-от службові резолюції або позначки на документах [16, с. 24].

Проведення судово-почеркознавчої експертизи підписів має на меті ідентифікацію особи, яка виконала підпис, або встановлення факту фальсифікації (імітації) підпису на документах. Ініціатива щодо призначення даного виду експертного дослідження належить уповноваженим суб'єктам кримінального провадження – слідчому, прокурору або суду – та реалізується шляхом винесення відповідної постанови чи ухвали, відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України [175].

У кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями у сфері публічних закупівель особливу увагу слід приділяти правильному формулюванню запитань до експерта. Наприклад, доречним є таке запитання: «Чи виконаний підпис від імені [ОСОБА_1] у документі [Х] безпосередньо [ОСОБОЮ_1], чи іншою особою?». Недопустимим є формулювання питань, що мають правову природу, як-от: «Чи є документ дійсним?» або «Чи має підпис юридичну силу?». Експертний висновок стосується виключно фактичних обставин виконання підпису і ґрунтується на

спеціальних знаннях, методиках і технічних засобах, прийнятих у судовій почеркознавчій практиці [120, с. 74].

Враховуючи високий рівень фальсифікацій документів у сфері публічних закупівель, результати почеркознавчої експертизи набувають особливого значення як джерело процесуальної інформації, що дозволяє ідентифікувати виконавця підпису та виявити факт можливого зловживання службовим становищем чи підробки офіційної документації.

У ході судово-почеркознавчої експертизи підпису, що здійснюється в межах кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями у сфері публічних закупівель, ключове значення має якісний добір порівняльного матеріалу – підписів та зразків почерку особи, яка перевіряється. Відповідно до положень наказу Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», перед направленням матеріалів до експертної установи ініціатор експертизи зобов'язаний вилучити та надати відповідні зразки у належній процесуальній формі, що включає їх нумерацію, посвідчення, пакування окремо від інших матеріалів кримінального провадження [103].

Хоча кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого переліку видів зразків, на практиці сформувалася класифікація, що активно використовується експертами-почеркознавцями. Згідно з нею, зразки поділяються на три основні категорії: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки – це підписи або рукописні тексти, виконані особою до порушення кримінального провадження і не пов'язані безпосередньо з його обставинами. Їх отримують із документів повсякденного або службового характеру, які збереглися в діловодстві установ або особистих архівах. У контексті закупівельних правопорушень такими зразками можуть бути підписи посадових осіб на контрактах, актах виконаних робіт, листах-зверненнях до державних органів, бухгалтерських документах. За відсутності можливості отримати зразки безпосередньо від особи (наприклад, через

її смерть, хворобу або від'їзд), використовуються збережені підписи з офіційних документів – паспорта, банківських формулярів, особових справ тощо.

Умовно-вільні зразки – це підписи, виконані після відкриття кримінального провадження, але не спеціально для експертного аналізу. До цієї категорії відносяться підписи, зроблені особою на процесуальних документах у межах справи, таких як протоколи допиту, пояснення, клопотання, заяви, розписки тощо. Вони є релевантними для дослідження, оскільки створені за природних обставин, хоча й після початку досудового розслідування.

Експериментальні зразки – це рукописи, що відібрані цілеспрямовано з метою проведення експертизи. Відібрання таких зразків здійснюється за ініціативою слідчого або суду з дотриманням процесуальної процедури. Особі пропонується декілька раз виконати підпис у присутності понятих або за участю експерта, при цьому бажано максимально відтворити умови виконання спірного підпису (ідентичні інструменти письма, тип паперу, поза, обстановка тощо). Факт відібрання експериментальних зразків фіксується у відповідному протоколі [175, с. 905].

Отже, з огляду на вивчення нами практики розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, доцільно застосовувати такі *рекомендації щодо забезпечення зразків для експертизи підпису:* 1) насамперед, слід забезпечити максимальне використання вільних зразків підпису посадової особи, що є предметом перевірки. Їх варто вилучати з кадрових документів (особових справ, автобіографій, заяв, анкет), ділового листування, банківських документів, договорів або звітів, що не пов'язані з розслідуваним епізодом; 2) кількість зразків має бути не меншою ніж 15 документів із достовірними підписами (для вільних), та не менше 5–8 аркушів для експериментальних; 3) відібрані зразки мають бути наближені до умов виконання спірного підпису: однаковий тип паперу, аналогічне письмове приладдя, наближена поза та ін.; 4) експериментальні зразки доцільно отримувати під відеофіксацію або в присутності понятих**,** щоб уникнути навмисного викривлення підпису підозрюваним; 5) достовірність кожного зразка має бути підтверджена офіційно (через довідку з архіву, супровідний лист підприємства, на якому виявлено підпис).

У кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, де частими є випадки фальсифікації підписів у тендерній документації, договорах, актах приймання-передачі, правильний добір порівняльного матеріалу для експертного дослідження набуває вирішального значення. Саме належно оформлені, достовірні й різноманітні за контекстом виконання зразки є запорукою об’єктивності експертного висновку, який може мати істотне доказове значення у розслідуванні. Одним із ключових чинників, що обумовлює об’єктивність та достовірність висновку судово-почеркознавчої експертизи, є належна організація етапу добору порівняльних зразків підпису особи, яка підлягає дослідженню. У кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, з огляду на підвищену ймовірність використання підроблених реквізитів в офіційних документах, що засвідчують господарсько-фінансові рішення, вищезазначені питання мають особливе значення. Під відібранням порівняльних зразків розуміється спеціально організована слідча (розшукова) дія або процесуальний захід, спрямовані на формування репрезентативної множини письмових реалізацій підпису досліджуваної особи з метою подальшого застосування ідентифікаційних методик. На основі усталеної експертної практики й положень чинного нормативного регламенту (зокрема Інструкції про призначення та проведення судових експертиз) сформульовано низку вимог до якісних і кількісних параметрів зразків почерку [103].

Передусім, *вільні зразки підпису* мають відповідати критеріям типологічної та хронологічної релевантності. Типологічна релевантність передбачає відповідність виду документа, з якого походять зразки, до спірного об’єкта (наприклад, підписи на фінансових документах, договорах, актах приймання-передачі, службовому листуванні). Хронологічна релевантність зумовлює необхідність забезпечення максимально близької дати виконання зразка до дати створення спірного підпису (оптимально – у межах одного календарного року), що знижує ризик викривлень, пов’язаних з можливою графомоторною еволюцією письмових навичок.

Водночас важливим є забезпечення матеріальної однорідності умов виконання, зокрема, вид письмового приладдя, структури паперу, характер опори при письмі

мають бути співвідносні з тими, в яких створено спірний підпис. Порушення цього принципу може призвести до помилкової атрибуції ознак, зумовлених не особистісними характеристиками почерку, а зовнішніми чинниками.

У разі наявності обґрунтованих підстав припускати, що спірний підпис виконано іншою особою, відомою слідству, необхідним є залучення порівняльного матеріалу обох осіб (як перевірюваної, так і ймовірного виконавця), що є обов'язковою умовою для здійснення якісного диференційного аналізу.

Оптимальним з науково-методичних позицій є здійснення добору зразків за участю судового експерта-почеркознавця, що дає змогу забезпечити відповідність умов виконання зразків до досліджуваного об'єкта, а також унеможливлює свідоме або несвідоме спотворення підпису з боку особи, що його виконує [80; 82].

Неналежне забезпечення цього етапу – зокрема подання зразків, що не відповідають вимогам щодо обсягу, умов виконання, хронологічної наближеності чи репрезентативності – істотно знижує інформативну цінність дослідження. У таких випадках експерт може бути змушений сформулювати ймовірний висновок або взагалі констатувати неможливість вирішення поставленого питання. Особливо критичними є ситуації, за яких експериментальні зразки відсутні об'єктивно (наприклад, у разі смерті особи), що фактично унеможливлює проведення експертної процедури в межах установлених стандартів.

Таким чином, етап добору зразків підпису є не лише технічною процедурою, а фундаментальним елементом методичної валідності судово-почеркознавчої експертизи, зокрема у кримінальних провадженнях, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, де достовірність ідентифікаційних висновків має безпосереднє доказове значення.

Проведення судово-почеркознавчої експертизи підпису у межах кримінального провадження охоплює проходження наступних стадій: підготовчої, оглядової, дослідницької (окреме й порівняльне дослідження), аналітичної оцінки виявлених ознак із подальшим формулюванням висновків.

На підготовчій стадії експерт здійснює ідентифікацію матеріалів, що надійшли на дослідження, перевіряє їх на предмет комплектності, процесуальної придатності та

відповідності поставленим питанням. Особливу увагу приділяється оцінці наданих порівняльних зразків підпису, зокрема встановленню їх автентичності, кількісної та якісної репрезентативності, відсутності ознак штучної зміни чи фальсифікації.

Під час огляду безпосередньо спірного підпису експерт фіксує його морфологічні параметри, зовнішній вигляд і супровідні ознаки, а саме: вид і стан носія (тип паперу, наявність друкованих елементів, печаток), засіб для письма, ступінь збереженості штрихів, наявність підчисток, слідів підготовчих контурів, неприродного натиску, тощо.

На етапі окремого дослідження застосовуються низка методів, серед яких: візуальний і макроскопічний аналіз (за допомогою лупи, мікроскопа, візуального порівняння форм штрихів); графічно-пропорційний аналіз (оцінювання геометричних характеристик підпису – розмір, співвідношення елементів, довжина штрихів); мікроскопічне дослідження із застосуванням оптичних збільшувачів та спеціалізованих пристроїв (зокрема, мікроскопа МБС-10); аналіз за допомогою відеоспектральних приладів типу VSC (Video Spectral Comparator), які дозволяють виявляти приховані або змінені елементи (використання інших чорнил, ознаки домальовування, обводки, переривання штриха, тощо). З метою підвищення доказової сили почеркознавчого висновку у кримінальних провадженнях, пов’язаних порушеннями у сфері публічних закупівель, доцільно проводити попередній аналіз ймовірних способів фальсифікації підпису, зокрема шляхом сканування й вставки у файл, або перенесення на бланк договору після підписання; наполягати на проведенні комплексного дослідження з використанням відеоспектрального компаратора (VSC), що дозволяє встановити ознаки цифрового друку або копіювання, а випадках, коли на документі вже є і підпис, і печатка, ставити експерту питання про послідовність їх виконання, що часто дозволяє викрити фальсифікацію у вигляді монтажу на заздалегідь підписаному бланку.

На порівняльному етапі експерт здійснює зіставлення графічних ознак, виявлених у спірному підписі та в наданих зразках. Встановлення ідентифікаційної тотожності здійснюється з урахуванням загальних та окремих ознак почерку. До *загальних* належать: розмір почерку/підпису, нахил, темп, зв’язність, ритмічність,

характер рухів. *Окремі ознаки* включають специфічні графічні деталі – особливості початку, завершення та конфігурації окремих літер, розчерків, перехідних елементів тощо.

Дослідження здійснюється відповідно до принципу «від загального до індивідуального», оскільки спочатку аналізуються загальні характеристики почерку, далі – специфічні індивідуальні деталі. Методично застосовуються такі прийоми, як: графічне суміщення зображень (шляхом накладання прозорих плівок або цифрового масштабування); поелементне накладення окремих літер; комп'ютерне порівняння із застосуванням спеціалізованих криміналістичних програм [82]. Особливу увагу приділяють виявленню ознак, притаманних імітаційним діям, зокрема наявності тремтячого, нестійкого або уповільненого штриха, а також неприродних пропорцій і деформацій, які свідчать про спробу копіювання підпису іншої особи.

Формулювання експертного висновку є завершальним і концептуально найвідповідальнішим етапом судово-почеркознавчого дослідження, оскільки саме на цій стадії відбувається узагальнення та інтерпретація результатів ідентифікаційного аналізу, здійсненого на основі встановлених загальних і приватних ознак почерку. У процесі порівняння експерт оцінює, чи є виявлена сукупність ознак підпису у спірному документі та наданих зразках достатньою, стійкою і характерною для конкретної особи. У випадку, якщо загальні та окремі ознаки підпису в досліджуваному документі повністю відповідають аналогічним ознакам у зразках, а їх поєднання є стабільним, індивідуалізованим і таким, що не зустрічається у підписах інших осіб, експерт має підстави сформулювати категоричний висновок про тотожність виконавця, тобто про виконання спірного підпису саме досліджуваною особою. Такий висновок вважається обґрунтованим лише за відсутності розбіжностей, які не можуть бути пояснені природною варіативністю письмової навички або зовнішніми чинниками, що впливають на процес письма. Якщо ж у ході аналізу виявлено значні відхилення в конфігурації, морфології та динаміці виконання підпису, які суперечать індивідуальній системі ознак перевірюваної особи і не можуть бути пояснені об'єктивними умовами, експерт сформує висновку про відсутність тотожності виконавця, що свідчитиме про виконання підпису іншою особою, тобто

про факт фальсифікації. У тих випадках, коли сукупність ідентифікаційно значущих ознак є недостатньою або містить взаємовиключні елементи, що унеможливлюють категоричний висновок, експерт формулює імовірнісний висновок із використанням обережних конструкцій, наприклад: «не виключається, що підпис міг бути виконаний особою, зразки почерку якої досліджувалися», або «наявні ознаки не дають підстав однозначно підтвердити чи заперечити тотожність виконавця». Такий формат висновку є допустимим у межах судово-експертної діяльності за умови чіткої аргументації та наявності об’єктивних перешкод для формулювання остаточного судження. Усі результати, отримані в процесі експертного дослідження, фіксуються у письмовому висновку [115].

Таким чином, методологічне забезпечення експертного дослідження підпису ґрунтується на комплексному застосуванні візуально-аналітичних і технічних засобів, структурованій оцінці графічних ознак та дотриманні ідентифікаційних принципів, що забезпечують високий рівень достовірності висновку.

У межах криміналістичного аналізу документів, що використовуються як докази у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, окреме значення має встановлення хронологічної послідовності нанесення окремих реквізитів, зокрема друкарського тексту та власноручного підпису. Це завдання має комплексний характер і потребує залучення як техніко-криміналістичних, так і почеркознавчих методів дослідження. Актуальність його вирішення зумовлена високою ймовірністю маніпуляцій з документами, зміст яких використовується для підтвердження волевиявлення посадових осіб при укладенні правочинів у сфері публічних закупівель. Типовою є ситуація, коли керівник підписує бланк без попереднього ознайомлення з його змістом, а в подальшому цей бланк використовується для друку зміненого тексту документа з умовами, що не були погоджені.

У таких випадках постає завдання встановити, який саме реквізит було нанесено першим, що є критично важливим для визначення автентичності документа. Для цього проводиться мікроскопічне дослідження ділянок перетину штрихів підпису та друкованих символів. Якщо в результаті аналізу виявляються ознаки перекриття

друкованих елементів барвником ручки, деформація структури друкарської фарби або наявність механічного впливу на тонер, це свідчить про те, що підпис виконано після нанесення тексту. У протилежному випадку, коли спостерігається порушення цілісності штрихів підпису через накладення друкарського тонеру, зміщення кольору або провали в зоні друку, можна зробити висновок, що друкований текст було нанесено після виконання підпису [138].

Для підвищення точності досліджень застосовується комплекс спеціальний методів, серед яких інфрачервоний і ультрафіолетовий спектральний аналіз, вивчення об’єктів за допомогою косопадаючого освітлення та використання відеоспектрального компаратора, що дозволяє візуалізувати накладення барвників і виявити хронологічні ознаки послідовності нанесення графічних елементів. Зазначене дослідження дає змогу зробити висновок про справжність або ймовірне редагування документа, що уможливлює виявлення фактів його підроблення або незаконного використання вже наявного підпису для створення нових текстових конструкцій.

Хоча вказане завдання традиційно відноситься до компетенції технічної експертизи документів, участь експерта-почеркознавця є виправданою у випадках, коли досліджуються морфологічні характеристики письмових штрихів, їхній графічний ритм і реакція барвника в умовах механічного або хімічного впливу. Поєднання криміналістичних знань про властивості письма та матеріалів забезпечує комплексність висновку, що підвищує його доказове значення у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

У практиці судово-експертної діяльності, встановлення послідовності нанесення штрихів рукописного підпису та інших реквізитів документа, які перетинаються, належить до предметної сфери техніко-криміналістичного дослідження [139]. Зокрема, йдеться про з’ясування, чи був спірний підпис виконаний до нанесення друкованого тексту або після нього.

Встановлення невідповідної хронології нанесення реквізитів, наприклад у випадках, коли елементи друкованого тексту накладаються на частини штрихів підпису, є ознакою технічного втручання в структуру документа після його

первинного створення. Такий факт, за наявності належної експертної фіксації, може бути інтерпретований як свідчення виготовлення монтажного документа, що суперечить автентичному волевиявленню особи, від імені якої він підписаний. Відповідно, юридичне значення такого документа є сумнівним, а його використання в процесі публічних закупівель може кваліфікуватися як фальсифікація офіційного документа.

У цьому контексті техніко-криміналістична експертиза документів розглядається як окрема галузь судової експертизи, предметом якої є дослідження матеріальної основи документа (паперу, барвників, способу нанесення інформації) та технічних засобів створення його реквізитів. Її об’єктами виступають підписи, штампи, відбитки печаток, друкований текст, графічні зображення, нанесені механічним або електронним способом. У межах техніко-криміналістичної експертизи можливим є встановлення не лише послідовності нанесення елементів, а й факту використання друкарських пристроїв, способів копіювання, внесення змін, дорисовування, використання підготовчих штрихів або оптичного монтажу [31, с. 166].

У структурі судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, техніко-криміналістична експертиза документів виконує функцію одного з ключових інструментів виявлення ознак підробки, зокрема встановлення фактів несанкціонованого редагування змісту офіційних документів після їх підписання уповноваженими посадовими особами. У межах цього виду експертизи під поняттям реквізитів документа розуміють сукупність його окремих структурних елементів, зокрема друкований текст, відбитки печаток і штампів, рукописні записи, підписи, вкладання фотозображень, а також додаткові захисні ознаки [140]. Основними завданнями технічного дослідження документів є встановлення способу їх виготовлення, виявлення ознак технічного втручання, зокрема дописок, підчисток, травлення, механічного або хімічного впливу, а також встановлення факту реконструкції змісту за вицвілими, пошкодженими або частково знищеними текстами. Крім того, техніко-криміналістична експертиза дозволяє визначити ступінь цілісності

документа, тобто встановити, чи є він первинним у своєму вигляді, чи змонтованим із фрагментів, виготовлених у різний час або різними технічними засобами. У певних випадках ставиться також питання про визначення орієнтовного часу виготовлення документа або його окремих частин, що має істотне доказове значення у контексті виявлення фактів документальної фальсифікації [29, с. 7; 91, с. 9].

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель особливе значення має вивчення відбитків печаток і штампів, оскільки ці об’єкти є юридично значущими елементами легітимації змісту господарсько-правових документів і водночас часто стають об’єктами фальсифікації. Експертиза печаток проводиться судовим експертом, атестованим за спеціальністю «технічне дослідження документів», на підставі відповідної процесуальної ухвали слідчого судді або постанови слідчого. Об’єктами дослідження є оригінали документів, які містять спірні відбитки печаток чи штампів. Вимогою до матеріалів є їх надання в первісному вигляді, без ознак фізичного втручання, зокрема ламінування, затирань або підчищень, що унеможливлюють ідентифікаційне дослідження.

Якщо завдання експертизи полягає у встановленні тотожності відбитка певному кліше, доцільним є додаткове надання зразків для порівняння, зокрема оригінальної печатки (кліше), що потенційно могла бути використана, або інших документів із достовірними відбитками цієї ж печатки. У випадку потреби проведення експериментального дослідження експерт має право звернутися до слідчого або суду із клопотанням про надання додаткових матеріалів. Така ініціатива є процедурно передбаченою і відповідає вимогам чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема ст. 244 КПК України [69].

У межах кримінальних проваджень, що пов’язані з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, техніко-криміналістична експертиза печаток виконує важливу функцію щодо встановлення автентичності окремих реквізитів офіційних документів. Проведення такого виду експертизи забезпечує виявлення ознак технічної фальсифікації, у тому числі механічного або електронного дублювання, підробки чи монтажу відбитків печаток, що в остаточному підсумку суттєво впливає на

достовірність досліджуваних документів та дозволяє сформувати обґрунтовану доказову базу в межах відповідного кримінального провадження.

Печатки та штампи у правовій та криміналістичній практиці визначаються як технічні засоби посвідчення, що являють собою спеціальні кліше, призначені для нанесення на поверхню матеріального носія інформації шляхом формування відбитку фарбувальною речовиною. Основне призначення таких реквізитів полягає у посвідченні юридичного значення документа, засвідченні волевиявлення посадової особи або юридичної особи, а також у забезпеченні процедур опечатування приміщень, пломбування товарно-матеріальних цінностей та виконання інших функцій, пов'язаних з уніфікованим документообігом [143, с. 339].

У практиці документообігу підприємств та установ, діяльність яких пов'язана з участю у процедурах публічних закупівель, відбитки печаток, разом із підписами посадових осіб, зберігають своє значення як один із засобів візуального засвідчення справжності та чинності офіційних документів. Законодавчу вимогу щодо обов'язкового використання печаток для суб'єктів господарювання було скасовано Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» від 23 березня 2017 року № 1982-VIII [101]. Зазначений нормативно-правовий акт ініціював комплексні зміни до Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про господарські товариства» та низки інших законодавчих актів, істотно трансформувавши підхід до використання печаток у правовому полі.

Суть законодавчих змін полягає в тому, що використання печаток визначено як право, а не обов'язок суб'єктів господарювання, а отже, наявність відбитка печатки на документах не є обов'язковою умовою їх дійсності. Водночас, згідно з новими положеннями, державні органи, установи та організації не мають права вимагати проставлення печатки або подання нотаріально завірених копій документів із печатками, якщо такої вимоги прямо не передбачено чинним законодавством.

Проте, незважаючи на скасування імперативної норми щодо обов'язковості використання печаток, у господарсько-правовій та фінансовій практиці багатьох юридичних осіб приватного права зберігається традиція їх активного застосування.

Печатки й надалі використовуються в операційному документообігу, зокрема при оформленні контрактів, актів приймання-передачі, тендерної документації, первинних фінансових документів, а також інших правочинів, які можуть набувати статусу доказів у межах кримінального процесу.

Печатка, як технічний засіб посвідчення, являє собою спеціально виготовлене кліше, за допомогою якого на документі формується відбиток фарбувальною речовиною. Вона виконує функцію підтвердження справжності документа, закріплення волевиявлення уповноваженої особи, а також опосередкованого маркування офіційної належності документа до певного суб'єкта. Традиційно в Україні використовувалися круглі печатки зі зображенням Державного Герба – для юридичних осіб публічного права, а також прості негербові печатки — у господарському секторі. Із припиненням дії нормативного порядку централізованого виготовлення печаток (зокрема, у зв'язку з втратою чинності наказу МВС № 17 від 11.01.1999 р.) відсутні регламентовані вимоги до процедури їх виготовлення, що створює передумови для використання кустарних, неофіційних або підроблених печаток у документах договірного характеру.

Штампи як різновид печатних кліше, зазвичай мають прямокутну форму і призначені для нанесення сталого текстового змісту, такого як реквізити підприємства, службові позначки типу «Оплачено», «Копія вірна», календарні дати тощо. Як і у випадку з печатками, особливості графіки штампа – включно зі шрифтами, розмірами символів, конфігурацією рамки, щільністю фарбування – можуть бути предметом судово-експертного аналізу для встановлення факту автентичності або підробки.

У разі фальсифікації відбитків печаток на документах, які фігурують у кримінальних провадженнях, що пов'язані з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, експерт може виявити характерні ознаки кустарного виготовлення кліше. До таких належать нетипова структура штрихів, нечіткість або спрощення зображення, використання неуніфікованих шрифтів, орфографічні помилки в тексті, порушення пропорцій та розмірних характеристик. Ідентифікація цих ознак здійснюється в межах техніко-криміналістичної експертизи, що передбачає

порівняння спірного відбитка з достовірними зразками або автентичними печатками, за умови їх надання. У разі потреби експерт може ініціювати отримання додаткових матеріалів, у тому числі оригінального кліше для виконання контрольного відбитка з метою проведення експериментального дослідження.

Таким чином, за умов відсутності централізованого нормативного регулювання процесу виготовлення та обігу печаток, судово-експертна практика набуває особливого значення у забезпеченні доказової верифікації документів, що використовуються в публічних закупівлях. У кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, техніко-криміналістичне дослідження печаток відіграє важливу роль як засіб виявлення фактів підробки документів, що має безпосереднє процесуальне значення для встановлення обставин вчинення злочину та формування допустимої доказової бази. Експертне вивчення відбитків печаток і штампів охоплює як діагностичні, так і ідентифікаційні завдання. У діагностичному аспекті дослідження спрямоване на встановлення справжності або підробленості відбитка, тобто з’ясування того, чи був він утворений за допомогою оригінального кліше уповноваженої установи, чи має ознаки фальсифікації [143, с. 339].

Підробка може бути реалізована шляхом використання стороннього, неофіційно виготовленого кліше, модифікованого штампа, імітаційного гумового відбитка або навіть друкованого зображення печатки, створеного на основі електронного зразка. У процесі експертизи насамперед проводиться візуальний та мікроскопічний аналіз морфологічних ознак відбитка, включно з формою та розмірами зовнішнього контуру, орфографічною структурою текстового наповнення, типом і характером шрифту, розташуванням елементів, а також співвіднесенням цих ознак із достовірними еталонними зразками, що містяться, наприклад, у попередній службовій документації або офіційних установчих актах. Наявність орфографічних помилок, зміщення графічних елементів, відсутність передбачених законом державних символів або некоректні кодові позначення можуть бути свідченням фальсифікації.

Поряд із контентно-графічним аналізом застосовується вивчення технологічних характеристик відбитка, зокрема визначення товщини штрихів, рівномірності

нанесення барвника, наявності типових мікродефектів (тріщин, зношення, механічних пошкоджень), які можуть бути стабільними для конкретного зразка кліше. У разі, якщо відбиток створено не механічним способом, а шляхом друкування – наприклад, із використанням кольорового принтера, – під мікроскопом виявляється растрова структура, характерна для лазерного або струменевого друку. Також досліджується тип і колір барвника: офіційні штемпелі зазвичай наносяться синім або фіолетовим чорнилом, у той час як застосування чорнила гелевих ручок або тонера може супроводжуватися нетиповим блиском, зміненою щільністю фарбування, а також виявлятися за допомогою ультрафіолетового освітлення [143, с. 339].

У межах вирішення ідентифікаційного завдання експертиза має на меті встановлення конкретного джерела походження відбитка. Якщо слідчим органом надано кліше, вилучене під час слідчих (розшукових) дій, експерт здійснює зіставлення спірного відбитка з експериментальними зразками, одержаними за допомогою цього кліше. У разі збігу індивідуалізувальних ознак – зокрема характерних дефектів обідка, деформацій літер або структурних пошкоджень – експерт може зробити висновок про тотожність знаряддя нанесення. За відсутності таких збігів обґрунтовано формується висновок про ймовірне використання іншого джерела походження.

У деяких випадках ставиться завдання зіставлення кількох документів з відбитками схожих печаток для з’ясування, чи були вони утворені за допомогою одного й того самого кліше. Такий аналіз передбачає порівняння системи сталих індивідуальних ознак усіх відбитків між собою. Якщо вони ідентичні за морфологією дефектів, графікою та конфігурацією, є підстави вважати, що кліше було одне; якщо ж виявляються відмінності – допускається можливість застосування кількох різних печаток [92, с. 72].

Окремим напрямом дослідження є аналіз відбитків факсиміле – штампів, що містять графічне відтворення підпису посадової особи. У таких випадках експерти визначають відповідність відбитка офіційно виготовленому зразку факсиміле, перевіряють фактичну наявність дозволу на його використання, а також вивчають обставини застосування з точки зору можливого перевищення повноважень або

несанкціонованого відтворення підпису [140]. Результати дослідження можуть мати критичне значення для встановлення того, чи підписано документ уповноваженою особою, чи вчинено спробу легітимізувати його через незаконне використання кліше факсиміле.

Таким чином, техніко-криміналістична експертиза печаток і штампів забезпечує виявлення як явних, так і прихованих ознак фальсифікації, що має визначальне значення для достовірного встановлення істотних обставин у кримінальних провадженнях, що пов’язані з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель важливим напрямом техніко-криміналістичної експертизи є встановлення послідовності нанесення на документ окремих реквізитів, зокрема друкарського тексту та відбитка печатки. Від визначення цієї послідовності значною мірою залежить висновок щодо автентичності документа та можливого втручання в його зміст. Зокрема, порушення усталених норм діловодства, закріплених у ДСТУ 4163:2020, таких як розміщення печатки поверх підпису або частини назви посади, але без перекриття самого підпису, може свідчити про фальсифікацію. Якщо встановлено, що друкований текст частково накладається на відбиток печатки, це може вказувати на попереднє нанесення печатки на чистий бланк з подальшим додруковуванням тексту.

Для з’ясування послідовності експерт досліджує зони перетину елементів із використанням мікроскопічного та спектрального аналізу. Характерні ознаки – це напливи тонеру біля штрихів печатки (якщо текст нанесено пізніше) або розриви контурів печатки в місцях проходження друкованих символів (якщо вона нанесена після тексту). У разі потреби застосовуються хімічні реактиви, що дозволяють виявити взаємодію компонентів фарб. Формулювання висновку ґрунтується на чітко встановленій послідовності нанесення реквізитів, що має істотне значення для оцінки достовірності документа. У складних випадках доцільне проведення комплексної експертизи із залученням фахівців з графології та технічного дослідження документів, що дозволяє достовірно реконструювати хронологію формування документального змісту.

З огляду на практику розслідування кримінальних правопорушень у сфері закупівель, рекомендується у кожному випадку, коли підпис або печатку підозрюють як підроблену, формулювати окреме питання про їхню послідовність щодо друкованого тексту (наприклад: «Чи виконано друкарський текст документа до чи після нанесення підпису/печатки?»); надавати експертам документи з чіткими перехрещеннями штрихів, де є візуальна взаємодія між підписом, текстом та печаткою; не обмежуватись лише почеркознавчим дослідженням, якщо постає питання послідовності: необхідне призначення комплексної експертизи (почеркознавчої і технічної).

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, доцільним є формулювання низки практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності призначення та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Зокрема, слід:

- забезпечувати достатній і репрезентативний обсяг порівняльних зразків підпису на всіх етапах досудового розслідування, що є критично важливим для об’єктивності та достовірності почеркознавчих висновків;

- залучати до експертного дослідження виключно оригінали документів, оскільки саме вони містять необхідні для аналізу матеріальні характеристики (структуру штрихів, барвників, рельєфні ознаки), що не відображаються у копіях чи електронних відтвореннях;

- формулювати до експерта чіткі, конкретизовані та релевантні запитання, особливо щодо послідовності нанесення реквізитів документа (друкарського тексту, підпису, печатки), оскільки ці обставини нерідко є ключовими для виявлення фактів фальсифікації;

- у випадках наявності ознак складної або багаторівневої схеми підроблення документів – призначати комплексну судову експертизу, що поєднує методики почеркознавчого та техніко-криміналістичного аналізу, з метою отримання максимально повного висновку щодо автентичності об’єкта дослідження;

– враховувати можливість використання недійсних або несанкціоновано виготовлених кліше печаток, а також ініціювати перевірку їхньої правоспроможності

(юридичного статусу) на момент створення документа, що є важливою умовою кваліфікації діяння як службового підроблення у межах розслідування кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель.

Застосування зазначених положень у процесуальній практиці дозволить оптимізувати механізми документального доказування під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та підвищити рівень методичної забезпеченості судово-експертної діяльності.

3.2 Судово-бухгалтерська та товарознавча експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Закон України «Про судову експертизу» у статті 1 визначає експертизу як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [106]. Цей закон встановлює правові, організаційні та фінансові засади функціонування експертної діяльності, орієнтованої на досягнення принципів незалежності, професійності та об’єктивності. У межах цієї правової парадигми судова експертиза постає як ключовий інструмент реалізації справедливого судочинства, інтегруючи сучасні досягнення науки і техніки у процес доказування. Отже, експертиза у своїй сутності є прикладним дослідженням конкретного об’єкта з метою отримання спеціальних знань, яке має не теоретичне, а переважно практико-орієнтоване значення. Її призначення полягає не у формуванні нових наукових теорій, а у здобутті фактологічних даних, необхідних для вирішення конкретних правових питань у межах судового чи досудового провадження.

З процесуальної точки зору експертиза виступає формалізованим способом одержання доказів, який здійснюється шляхом залучення фахівця (експерта) для самостійного дослідження об’єктів, що мають значення для кримінального провадження. Відповідно до процесуального рішення слідчого, експерт проводить аналіз матеріальних доказів, документів або інших об’єктів, зібраних у межах провадження, з метою встановлення нових фактичних обставин у відповідь на

конкретно сформульовані запитання. Таким чином, експертиза функціонує як спеціальний засіб пізнання прихованих або неочевидних фактів, що мають значення для правової кваліфікації подій та ухвалення обґрунтованих процесуальних рішень.

Відповідно до ст. 69 КПК України, судовим експертом є особа, яка має відповідну кваліфікацію, атестована у встановленому порядку та уповноважена на дослідження об’єктів і явищ, що містять інформацію про обставини кримінального правопорушення, з метою формування обґрунтованого та об’єктивного висновку [69].

У процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель широкого застосування набувають різні види судових експертиз, проведення яких потребує спеціальних знань, зокрема у сфері бухгалтерського обліку та товарознавства [19, с. 394]. Проведення цих експертиз обумовлюється потребою у фаховому аналізі фінансово-господарської документації та дослідженні якісних і кількісних характеристик поставлених товарів, що, у свою чергу, дозволяє достовірно встановити обсяг заподіяних збитків і виявити фактичні обставини вчинення правопорушення, які не можуть бути встановлені без залучення спеціальних знань [106].

Нормативно-правове та методичне забезпечення судових експертиз в Україні ґрунтується на положеннях Закону України «Про судову експертизу», який встановлює загальні правові засади організації експертної діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 7-1 цього Закону, підставами для проведення експертизи є ухвала суду, постанова слідчого, прокурора або договір з експертною установою [106]. Порядок призначення, організації та виконання експертиз регламентується підзаконними актами, насамперед Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз (наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 у чинній редакції), а також відповідними нормативами МВС і Мін’юсту [46].

Судово-бухгалтерська експертиза є різновидом економічної експертизи, що передбачає комплексне дослідження фінансово-господарської діяльності суб’єкта господарювання з метою встановлення фактичного стану бухгалтерського обліку, достовірності фінансової інформації, а також виявлення ознак фальсифікації господарських операцій. Її предметом виступають документально зафіксовані дані

про господарські операції, їх облікове відображення у фінансовій звітності та відповідність установленим нормативам ведення бухгалтерського обліку [25, с. 406].

У контексті розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель судово-бухгалтерська експертиза відіграє ключову роль у з'ясуванні обставин руху грошових коштів і матеріальних ресурсів, визначенні обсягів постачання, відповідності ціни закупівель ринковим умовам, а також встановленні фактів необґрунтованого завищення вартості товарів чи послуг. Особливе значення мають ситуації, коли необхідно перевірити достовірність бухгалтерських даних, виявити порушення у відображенні операцій в облікових регістрах або встановити факти маніпулювання звітністю.

Важливим складником нормативного забезпечення є методичні рекомендації щодо підготовки матеріалів до експертиз, які містять положення про правила відбору зразків, пакування документів та формулювання запитань до експерта. Безпосереднє проведення судових експертиз здійснюється з дотриманням методик, розроблених науково-дослідними установами судових експертиз та Експертно-кваліфікаційною комісією. У сфері судового-економічних експертиз застосовуються, зокрема, «Методика вирішення судово-економічною експертизою питань з оподаткування окремих видів діяльності підприємств» (Дніпро, 2010) [81], методичні рекомендації: «Методичні рекомендації з дослідження судово-економічною експертизою питань, пов'язаних із випуском, розповсюдженням, обміном, використанням та оподаткуванням електронних грошей» (Одеса, 2018) [83], «Вирішення судово-економічною експертизою питання про нанесення матеріальної шкоди Державному бюджету України при здійсненні закупівель за державні кошти» (Київ, 2016) [156], «Окремі аспекти аналізу матеріалів, наданих для проведення судової економічної експертизи за експертною спеціальністю 11.1 "Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» (Київ, 2020) [131], «Дослідження під час судової економічної експертизи операцій з використання бюджетних коштів» (Київ, 2022) [63] і ін.

Дотримання зазначених методик є обов'язковою умовою експертної діяльності та гарантує уніфікованість підходів, об'єктивність та наукову обґрунтованість

висновків. У справах, пов’язаних із підробкою або спростуванням справжності документів, такі експертизи мають доказове значення та неодноразово демонстрували ефективність під час судового розгляду кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Отже, володіння знаннями про правові та методичні основи призначення і виконання судових експертиз є необхідною умовою для слідчих, суддів і адвокатів з метою ефективного використання інструментарію судової експертизи у процесі доказування.

При експертному дослідженні аналізується широкий спектр документів, зокрема платіжні доручення, банківські виписки, договори, накладні, акти виконаних робіт, облікові регістри, бухгалтерська звітність тощо. Такий аналіз дає змогу виявити фактичні невідповідності у відображенні господарських операцій, зокрема завищення обсягів поставки або цін, необґрунтовані витрати чи приховане використання бюджетних коштів [78, с. 110].

Призначення судово-бухгалтерської експертизи здійснюється відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства – за постановою слідчого чи прокурора, ухвалою суду або на підставі договору з адвокатом. У відповідному документі мають бути чітко сформульовані підстави призначення експертизи, перелік питань до експерта, а також зазначені об’єкти дослідження (первинна документація, реєстри, звітні форми). Експерт зобов’язаний провести всебічний аналіз наданих матеріалів і, відповідно до процесуальних норм, у письмовому висновку не лише надати відповіді на поставлені питання, а й зафіксувати усі виявлені факти, що мають значення для встановлення істини у справі [49, с. 124].

У процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель одним із ключових завдань судово-бухгалтерської експертизи є встановлення ознак відхилення у фінансово-господарській діяльності замовників або постачальників товарів, робіт і послуг. Експерт здійснює ретельний аналіз руху грошових коштів на підприємстві, включаючи бюджетні установи, з метою перевірки дотримання умов договорів щодо вартості, строків та обсягів поставок. Окрему увагу приділяють оцінці правильності оформлення фінансових документів (зокрема,

рахунків-фактур), відповідності фактичних витрат затвердженому бюджету та звітності.

Особливе значення надається виявленню ознак фіктивності господарських операцій, таких як укладання удаваних договорів, штучне завищення вартості продукції чи послуг, або взаємодія з неіснуючими контрагентами. У контексті публічних закупівель одним із поширених способів приховування протиправної діяльності є маніпулювання бухгалтерським обліком, наприклад через відображення неякісно виконаних або взагалі не виконаних робіт, а також оплату за товари, що не відповідають заявленим характеристикам [109, с. 722]. Судово-бухгалтерська експертиза в таких випадках дозволяє встановити факти нецільового використання чи розтрати бюджетних коштів, виявити ступінь завищення вартості закупівель, перевірити відповідність обсягів фактично отриманих товарів умовам договору, правильність їх бухгалтерського відображення, а також оцінити розмір заподіяної матеріальної шкоди.

Об’єктом експертного дослідження виступають господарські операції та їх результати, включаючи фактичний рух грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей. Предметом – відповідні бухгалтерські документи, зокрема платіжні доручення, касові книги, договори, товарні накладні тощо [34].

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель безпосередньо залежить від поєднання теоретичного базису та практичного досвіду через впровадження метакогнітивних стратегій. Ці стратегії виступають інструментом саморегуляції слідчого, дозволяючи йому оперативно адаптувати план дій до змінної обстановки та розпізнавати протиправні схеми, замасковані під законну діяльність. Використання метакогніції сприяє впорядкуванню доказової бази, оптимізації версій та точності правової кваліфікації [168, С. 464]. Особливу увагу слід приділяти формуванню версій щодо кола осіб, причетних до публічних закупівель (бухгалтерів, представників замовника, аудиторів тощо). Враховуючи корупційну складову та груповий характер цих кримінальних правопорушень, планування має охоплювати аналіз розподілу ролей усередині злочинних угруповань та виявлення прихованих епізодів діяльності [178].

Ефективність досудового розслідування безпосередньо залежить від системно-структурного підходу до планування слідчих (розшукових) дій. Пріоритетним завданням є раціональне чергування невідкладних заходів, спрямованих на фіксацію та збереження доказової бази (зокрема, захист документів від фальсифікації чи знищення), із тривалими у часі процесуальними діями як от судовими експертизами, зокрема судово-бухгалтерською.

На початковому етапі призначення судово-бухгалтерської експертизи слідчий або прокурор формулює у відповідній постанові конкретні питання, що визначають межі дослідження. До типових завдань належать: встановлення фактичного обсягу поставлених і оплачених товарів або послуг; визначення відповідності вартості закупівель ринковим цінам з метою виявлення можливого завищення; розрахунок суми матеріальних збитків; аналіз дотримання вимог чинного законодавства щодо ведення бухгалтерського обліку.

Для забезпечення повноти експертного дослідження доцільно надати повний комплект документів, які характеризують господарську діяльність у межах конкретного кримінального провадження. До такого пакету належать договори з додатками, рахунки-фактури, платіжні доручення, банківські виписки, оборотно-сальдові відомості, фінансова звітність, акти внутрішніх перевірок, накази про списання, а також розрахункові документи.

Експерт зобов’язаний особисто ознайомитися з усіма наданими матеріалами, здійснити при потребі опитування відповідних осіб у межах встановленої методики, провести необхідні розрахунки та сформулювати висновок. В експертному висновку мають бути чітко висвітлені всі фактичні обставини, встановлені в результаті дослідження, які мають значення для кримінального провадження [49, с. 124].

Особливістю проведення цієї експертизи у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, є необхідність детального порівняльного аналізу умов договорів з фактичним рухом грошових потоків. Судовий бухгалтер аналізує напрями руху коштів відповідно до умов контрактів, фіксує окремо платежі за рахунками, а також відображення поставок і списання товарів у бухгалтерському обліку. У випадках розслідування правопорушень

у бюджетних установах додатково оцінюється відповідність використання коштів бюджетного фінансування затвердженим кошторисам і умовам контрактів.

У разі потреби, з урахуванням складності господарських операцій, до участі в експертизі можуть залучатися фахівці з юридичних або аудиторських питань як консультанти. Результати судово-бухгалтерського дослідження часто слугують підґрунтям для кваліфікації збитків відповідно до ст. 24 ЦК України [148] або для визначення об’єкта злочину за статтями КК України, зокрема щодо привласнення майна (ст. 191) чи службових підроблень (ст. 366) [68].

Комплексне розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель часто передбачає залучення не лише судово-бухгалтерської, а й *товарознавчої експертизи*. Її основним завданням є встановлення автентичності, якісних характеристик та відповідності товарів, що стали предметом правочинів, вимогам нормативно-технічної документації. Товарознавча експертиза передбачає дослідження споживчих, технічних, експлуатаційних і функціональних властивостей продукції, що постачається, з метою її ідентифікації, перевірки відповідності найменування, класифікації, складу, технічного стану та призначення заявленим параметрам і умовам договору [144].

Предметом товарознавчої експертизи є сукупність фактичних даних про об’єкти дослідження, що, як правило, представлені у відповідній первинній документації: договорах із додатками, технічних специфікаціях, рахунках-фактурах, сертифікатах якості, транспортних та товаросупровідних документах, технічних умовах тощо. Об’єктами експертного дослідження виступають матеріальні цінності, що були предметом закупівлі або господарської операції: продукція, обладнання, комплектуючі елементи, сировина, а також еталонні зразки товарів, необхідні для порівняльного аналізу [144].

Як зазначає О. В. Шевченко, об’єктами судово-товарознавчої експертизи виступають вироби товарного походження, зразки (проби), а також матеріали кримінальних проваджень або цивільних справ, які містять інформацію про товарознавчі характеристики досліджуваних об’єктів і обставини, що вплинули на зміну їхніх споживчих властивостей [157, с. 366]. Подібну позицію поділяє й

Т. Артюх, яка зазначає, що до об’єктів судово-товарознавчого дослідження належать як фактично наявні товари (продукція), так і ті, що існували в минулому. Також до цієї категорії відносяться документація й матеріали кримінальних або цивільних справ, які містять відомості про характеристики продукції, а також обставини, пов’язані з її обігом – пакування, маркування, зберігання, транспортування, умови експлуатації та інші аспекти, що можуть мати значення для конкретної справи [3, с. 14]. Об’єктами товарознавчої експертизи не можуть бути предмети, які не мають ознак товарної приналежності, тобто такі, що не можуть бути віднесені до жодної товарної групи в контексті класифікації продукції.

Узагальнюючи наукові підходи, доцільно зазначити, що об’єкт судової експертизи є категорією, яка варіюється залежно від її виду. Відтак, специфіка та унікальність об’єкта виступає однією з ключових ознак, що забезпечують диференціацію між окремими видами судових експертиз.

Окрім безпосереднього аналізу матеріальних об’єктів – товарів, зразків, упаковки, маркування – експерт у ході судово-товарознавчої експертизи залучає й супровідну документацію. Йдеться, зокрема, про документи, що фіксують стан товару та процеси, пов’язані з його обігом (акти приймання, акти бракування, накладні, товарно-супровідні документи, сертифікати відповідності, тощо). Вказані джерела містять релевантну інформацію для оцінки товару й можуть бути розглянуті як самостійні об’єкти експертного дослідження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель товарознавча експертиза спрямована на вирішення комплексу завдань, пов’язаних із визначенням відповідності характеристик товару умовам договору, чинним стандартам та нормативно-технічній документації. Зокрема, експерт-товарознавець оцінює якість, кількісні показники, технічний стан об’єкта експертизи, визначає ринкову вартість, а також встановлює наявність фальсифікацій, некомплектності або заміни продукції.

Товарознавча експертиза вирішує низку завдань:

- ідентифікаційні (визначення виду, типу, призначення продукції),
- діагностичні (оцінка фізико-хімічного стану та властивостей товару),

- класифікаційні (віднесення до певної категорії відповідно до класифікатора продукції),

- ситуаційні (аналіз зовнішніх чинників, які могли вплинути на властивості товару, наприклад, умови транспортування чи зберігання) [19, с. 395].

Наприклад, експерт може встановити наявність сторонніх домішок або дефектів у складі продукції, що впливають на безпечність використання чи придатність до реалізації. Також може бути підтверджено зменшення терміну придатності товару або зміна його якісного стану внаслідок порушення умов транспортування чи зберігання. У випадках, коли встановлено невідповідність між заявленими у контракті характеристиками та фактичними ознаками продукції (наприклад, інший сорт ґрунту, порода деревини, клас медикаменту тощо), це може свідчити про можливе порушення умов закупівлі або факт постачання неякісної чи фальсифікованої продукції.

У процесі товарознавчої експертизи експерт опрацьовує широкий масив супровідної документації, яка містить відомості про властивості, походження, кількісно-якісні характеристики та умови постачання товару. До такої документації належать договори та специфікації, що фіксують номенклатуру продукції, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, сертифікати якості, консерваційні акти, технічні умови, інструкції з експлуатації, сертифікати відповідності, звіти лабораторних випробувань, маркування та штрих-коди, документи щодо митного оформлення імпортованих товарів, а також приймально-здавальні акти. Зазначені джерела дозволяють здійснити комплексну ідентифікацію продукції, оцінити її якість і відповідність договірним умовам.

Об’єктами безпосереднього дослідження виступають товарно-матеріальні цінності у формі окремих одиниць, партій продукції або зразків. Для забезпечення достовірності висновків експерт повинен отримати репрезентативну вибірку постаченого товару, зокрема залишки продукції на складах, зрізи матеріалів, окремі елементи комплектації. У разі, якщо предмет дослідження має складну будову, нестандартну форму або великі габарити (наприклад, електронне устаткування,

будівельні вироби чи автозапчастини), застосовується спеціалізоване лабораторне обладнання [43, с. 172].

Якщо доставка об’єкта до експертної установи є технічно неможливою або пов’язана з ризиками, передбачено проведення експертного огляду за місцем його фактичного розташування. Такий огляд забезпечується органом досудового розслідування відповідно до встановленої процесуальної процедури. Під час дослідження експерт фіксує зовнішні ознаки продукції, стан пакування, наявність і коректність маркування, а також проводить аналіз фізико-хімічних показників, зокрема кольору, щільності, складу, консистенції та функціональних властивостей.

Отримані результати зіставляються з даними нормативної документації, зокрема державних стандартів (ДСТУ), технічних умов (ТУ) або галузевих регламентів. Виявлення розбіжностей між фактичними параметрами товару та нормативно обґрунтованими значеннями може свідчити про фальсифікацію, дефектність або постачання продукції, що не відповідає умовам договору. Таким чином, товарознавча експертиза виконує не лише дослідницьку, а й доказову функцію, будучи важливою складовою розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

У межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель товарознавча експертиза дозволяє вирішувати низку завдань, пов’язаних з обґрунтуванням економічної доцільності та фактичної відповідності закуплених товарів договірним умовам. Насамперед, одним із ключових напрямів є встановлення ринкової вартості товарів на дату укладення контракту або момент поставки. Для цього експерт аналізує ціни аналогічної продукції, користуючись офіційними прайс-листами, даними митних декларацій, державними котируваннями, а також інформацією з відкритих комерційних джерел. На основі такого порівняльного аналізу з’ясовується, чи перевищує контрактна вартість ринкову, що дозволяє обґрунтувати факт переплати та розрахувати розмір збитків, завданих державному бюджету. Методологічно це відповідає завданню «визначення вартості об’єкта на конкретну дату», яке прямо відображене в нормативних актах щодо проведення товарознавчої експертизи [144]. З огляду на це, у разі виявлення істотного

перевищення вартості закупівлі експертиза може бути використана як доказ при кваліфікації правопорушення за ст. 191, 364 КК України.

Другим важливим напрямом є встановлення кількісних характеристик товару та повноти поставки. Якщо у межах справи міститься інформація про зменшення обсягів фактично поставленої продукції при збереженні загальної вартості договору, експерт здійснює зіставлення фактичних та контрактних даних щодо кількості, номенклатури й фізичних характеристик товару. Така класифікаційно-ситуаційна задача дозволяє зробити висновок щодо обґрунтованості використання бюджетних коштів та встановити факт можливого завдання збитків шляхом зміни пропорції «ціна–кількість».

Третій аспект стосується визначення якісних характеристик та функціональної придатності товарів до використання. У разі наявності підозр щодо постачання неякісної, фальсифікованої або простроченої продукції (наприклад, засобів індивідуального захисту, медикаментів чи технічного обладнання), експерт оцінює відповідність продукції встановленим стандартам якості та технічним умовам. Зокрема, з’ясовується наявність дефектів, ступінь їх істотності, а також можливість експлуатації товару за виявлених порушень [144]. При цьому важливим є і питання, чи призвели ознаки товару до введення в оману замовника щодо характеристик продукції. Комплекс питань, що вирішуються в межах експертизи, включає ідентифікацію товару, перевірку документації (накладних, сертифікатів, технічних паспортів), оцінку якості та повноти поставки, аналіз відповідності вартості продукції умовам договору та ринковим орієнтирам.

Призначення товарознавчої експертизи здійснюється відповідно до норм КПК України, а також інструкцій МВС та Міністерства юстиції України. Підставою для призначення є наявність питань, що потребують спеціальних знань для з’ясування обставин справи [19, с. 395]. Постанова (або ухвала суду) має містити відомості про провадження, обґрунтування необхідності експертизи, перелік питань до експерта та опис об’єктів, що підлягають дослідженню. У разі потреби в ідентифікації пошкодженої або втраченої продукції обов’язково надається дозвіл на часткове руйнування об’єкта для цілей хімічного або фізико-механічного аналізу.

Етапи проведення експертизи передбачають отримання об’єктів, відбір зразків, проведення органолептичних, фізико-хімічних, а за потреби – інструментальних та лабораторних досліджень (наприклад, спектрального аналізу). Необхідною умовою є доступ експерта до повного обсягу нормативної інформації – специфікацій виробника, технічної документації, державних стандартів, технічних умов, а також еталонних зразків для порівняння. Експерт зобов’язаний забезпечити збереження речових доказів, задокументувати всі етапи дослідження та правильно упакувати матеріали після завершення експертизи.

У випадках, що стосуються закупівлі технічних засобів або транспорту, у справі можуть призначатися суміжні експертизи, наприклад, автотехнічна – для комплексної оцінки відповідності об’єкта експертизи вимогам контракту.

Ключовою особливістю товарознавчої експертизи у сфері закупівель є її інтеграційна роль, яка нерідко проводиться у взаємозв’язку з судово-бухгалтерським дослідженням. У таких випадках товарознавець аналізує характеристики продукції, а експерт-бухгалтер – відповідну фінансову документацію. Наприклад, якщо виявлено постачання неякісної продукції, бухгалтерська експертиза підтверджує неправомірність її оплати або завищення вартості. Така узгодженість висновків дозволяє формувати стійку доказову базу у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

Експертне дослідження виконується виключно атестованими експертами, які працюють у науково-дослідних установах судових експертиз.

Наявна нормативно-правова база, яка регламентує порядок призначення судових експертиз, включає положення КПК України, Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, а також низка відомчих рекомендацій МВС України, НАБУ та ДБР. Разом із тим у вказаних нормативних документах відсутня деталізація процедур призначення комплексних експертиз у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Така неврегульованість створює передумови для неповного процесуального забезпечення

доказування у цих справах та знижує ефективність судово-експертного супроводу досудового розслідування.

З метою підвищення рівня спеціалізації експертного забезпечення та удосконалення нормативного механізму призначення експертиз пропонується внесення конкретних змін до чинного законодавства. Зокрема, ст. 242 КПК України доцільно доповнити положенням, яке передбачає обов'язковість залучення атестованих судових експертів за спеціальностями 11.00 «Судово-економічна експертиза» та 12.00 «Судова товарознавча експертиза» у кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. У Законі України «Про судову експертизу» слід внести зміни до ст. 13, доповнивши її положенням, згідно з яким експерт має право відмовити у проведенні експертизи у разі, якщо поставлені перед ним питання виходять за межі його атестованої спеціальності, зокрема у випадках, коли йдеться про визначення якості товарної продукції особою, яка має кваліфікацію судового економіста. Крім того, в ст. 10 зазначеного закону доцільно включити норму, що у справах про розтрату, привласнення майна або зловживання службовим становищем під час здійснення публічних закупівель експертне забезпечення повинне здійснюватися із залученням як економічної (бухгалтерської), так і товарознавчої експертиз.

У межах удосконалення підзаконної нормативної бази необхідним є внесення відповідних змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. У пункті 1.3 слід передбачити, що у справах, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, обов'язковому експертному дослідженню підлягають фінансово-господарські документи, первинна звітність, а також зразки продукції, товарні накладні, сертифікати відповідності та технічні паспорти. Крім того, в розділі 2 цієї Інструкції доцільно передбачити новий пункт, який би вимагав, щоб постанова слідчого або ухвала суду про призначення експертизи у таких справах містила обґрунтування необхідності залучення експертів відповідної спеціальності, з визначенням розподілу питань: економічні – для експерта-бухгалтера, техніко-товарознавчі – для фахівця з товарознавчої експертизи.

На рівні методичного забезпечення органів досудового розслідування доцільною є розробка окремого методичного посібника, умовною назвою якого може бути «Методичні рекомендації щодо призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель». Такий документ може бути затверджений й у формі спільного наказу МВС, Міністерства юстиції та НАБУ. Його зміст доцільно структурувати за напрямами: приклади формулювання питань до експертів, зразки правильного опису об’єктів експертизи, таблиці з переліком необхідної документації та речових доказів, а також шаблон постанови про призначення комплексної експертизи із зазначенням типових реквізитів.

Окремої уваги потребує питання коригування опису спеціальностей у Державному класифікаторі спеціальностей судових експертиз. У межах цієї класифікації варто чітко визначити, що спеціальність 11.00 охоплює виключно дослідження бухгалтерських і фінансових документів та не передбачає оцінювання технічних або споживчих властивостей продукції. Натомість спеціальність 12.00 має бути орієнтована виключно на аналіз споживчих, фізико-хімічних, кількісних та якісних характеристик товарів, що закуповуються, а також документального супроводу таких операцій.

Внесення вищезазначених змін до законодавчих, підзаконних та методичних документів сприятиме усуненню дублювання функцій між різними видами експертиз, запобіганню конфлікту інтересів у межах розмежованих спеціалізацій, забезпеченню високого рівня доказовості у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, а також підвищенню якості, достовірності та правової легітимності експертних висновків.

Підвищення ефективності судово-експертної діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає не лише вдосконалення нормативної бази, але й цілеспрямованого впровадження організаційних, кадрових і технологічних змін. Передусім, необхідно вирішити проблему кадрового дефіциту у профільних державних установах, зокрема щодо фахівців із судово-бухгалтерської (спеціальність 11.00) та товарознавчої експертизи

(спеціальність 12.00). Для цього пропонується запровадити окремі спеціалізації для експертів з аналізу державних закупівель, будівельних матеріалів, медичних виробів і техніки. Доцільно також передбачити спільний наказ Міністерства юстиції України та Міністерства освіти і науки України щодо затвердження типових програм підвищення кваліфікації експертів з фокусом на вивчення процедур закупівель у системі Prozorro, аналізу вартості товарів, визначення відповідності продукції специфікаціям і стандартам.

Слід також модернізувати методичну базу експертної діяльності. У наказі Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 внести доповнення, яким передбачити окремі підвиди бухгалтерських і товарознавчих експертиз, що стосуються публічних закупівель. Крім того, необхідно затвердити міжвідомчі методичні рекомендації (Мін'юст, НАБУ, МВС), які міститимуть стандартизовані алгоритми проведення експертизи у справах про порушення закупівельного законодавства, зокрема щодо: 1) визначення ринкової вартості товару на дату укладання договору; 2) порівняльного аналізу ціни за аналогічні товари; 3) виявлення відхилень у кількісних показниках поставок; 4) класифікації дефектів продукції як істотних чи несуттєвих; 5) обґрунтування розміру завданих збитків.

З метою усунення затримок у виконанні експертиз доцільно також внести зміни наказу Мін'юсту № 53/5 від 08.10.1998, доповнивши його положенням про обов'язок слідчого або прокурора інформувати суд про необхідність продовження строків експертного дослідження, якщо результати не можуть бути надані у межах 30–60 діб. Одночасно слід передбачити імперативну норму щодо погодження додаткових завдань до експерта протягом 5 робочих днів із моменту надходження повідомлення про ускладнення виконання експертизи.

Окремим напрямом удосконалення судово-експертного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель у частині використання спеціальних бухгалтерських та товарознавчих знань є цифровізація процесу розподілу експертних завдань. Для цього доцільно внести зміни до ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», де в окремій частині як гарантію забезпечення незалежності судового експерта передбачити використання

автоматизованої інформаційної системи авторозподілу завдань між експертами з урахуванням їх спеціалізації, поточного навантаження та наявності конфлікту інтересів. Така система має бути інтегрована з Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС) та Реєстром атестованих судових експертів. З метою забезпечення достовірної ідентифікації виконавців у реєстр необхідно додати функцію прив'язки до кваліфікованого електронного підпису.

Крім того, доцільно передбачити уніфікований порядок надання експертам доступу до баз даних, пов'язаних із закупівельною діяльністю. У Законі України «Про публічні закупівлі» необхідно передбачити статтю, яка б гарантувала судовим експертам офіційний доступ до інформації в системах Prozorro, e-Data, Clarity Project та інших державних інформаційних ресурсах щодо договорів, специфікацій, актів виконання та оплат. Такий доступ має бути реалізований через особисті електронні кабінети експертів у межах ЄСІТС із належним розмежуванням повноважень.

У сфері безпеки й захисту експертної інформації актуальним є нормативне регулювання зберігання, передачі та архівування експертних висновків в електронній формі. Доцільно внести зміни до Закону України «Про електронні довірчі послуги» в частині введення обов'язкового використання корпоративної пошти та захищених каналів комунікації (VPN, сертифіковані хмарні сховища) для експертних установ. Крім того, слід закріпити вимогу про централізоване зберігання копій висновків експертів у захищеному державному реєстрі.

Комплекс запропонованих заходів має завершитися розробкою та затвердженням Державної цільової програми розвитку судово-експертної діяльності в сфері протидії економічним правопорушенням. Така програма повинна включати правове оновлення, кадрову спеціалізацію, цифрові інструменти для автоматизованого аналізу документів, єдині реєстри завдань і висновків, а також систему моніторингу строків і якості експертиз, що дозволить забезпечити належну швидкість, фаховість і правову легітимність експертних висновків у кримінальних провадженнях, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, та сприятиме реалізації принципу невідворотності відповідальності за економічні злочини.

3.3 Оцінка та використання результатів висновків експертів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Висновок експерта у кримінальному провадженні є одним із законодавчо визначених джерел доказів. Згідно зі ст. 84 КПК України, до процесуальних джерел доказів віднесено, поряд із показаннями, речовими доказами та документами, і висновок експерта [69]. Така законодавча позиція підтверджує, що належним чином отриманий висновок експерта наділений доказовою силою та може використовуватись сторонами кримінального провадження – слідчим, прокурором і судом – для встановлення фактичних обставин учиненого кримінального правопорушення.

У ч. 1 ст. 101 КПК України надається нормативне визначення висновку експерта, який розглядається як письмовий документ, що містить докладний опис проведених експертом досліджень, сформульовані на їх основі висновки, а також обґрунтовані відповіді на поставлені перед ним запитання [69]. Таким чином, висновок експерта виступає результатом застосування спеціальних знань у сфері кримінального судочинства, водночас відображаючи науково-технічну діяльність фахівця відповідної галузі знань.

З огляду на правову природу цього виду доказу, закон передбачає особливості його оцінювання. Як зазначено у ст. 94 КПК України, жоден із доказів не має наперед визначеної сили, що стосується і висновку експерта. Усі докази, включно з висновком експерта, підлягають оцінці з боку слідчого, прокурора, слідчого судді та суду відповідно до принципів всебічності, повноти, об’єктивності та неупередженості, з урахуванням вимог кримінального процесуального закону [69]. Оцінювання висновку експерта також передбачає перевірку його на відповідність критеріям належності, допустимості та достовірності. У науковій і практичній літературі справедливо акцентується на тому, що експертний висновок не є вирішальним або остаточним доказом у справі, а його правове значення визначається виключно у системному контексті сукупності всіх інших зібраних доказів [42, С. 48].

Отже, висновок експерта, будучи самостійним видом доказів, не має пріоритетного характеру в доказуванні. Його зміст має оцінюватися в межах загальної системи доказової інформації, із застосуванням встановлених процесуальних критеріїв, що забезпечують принцип об’єктивності кримінального провадження.

У контексті кримінального процесу експертом може виступати особа, яка відповідає вимогам цього Закону та якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. (ч. 1 ст. 69 КПК України) [69].

Судовий експерт виконує свої обов’язки на основі особистих спеціальних знань, діє від власного імені та несе персональну відповідальність за достовірність наданого висновку. Зокрема, у ст. 384 КК України встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта, що підтверджує важливість дотримання принципів об’єктивності, добросовісності та наукової обґрунтованості при проведенні експертного дослідження [69]. Це положення вказує на те, що висновок експерта не може розглядатися як довідковий або консультаційний документ – він має статус процесуального джерела доказів, складеного з дотриманням вимог законодавства та за наявності потенційної юридичної відповідальності за його зміст.

Процесуальний порядок призначення, отримання, подання та оцінки експертного висновку врегульований нормами КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза призначається ухвалою слідчого судді або постановою слідчого, прокурора, а також може ініціюватися сторонами кримінального провадження за власною ініціативою. Окрім того, кожна зі сторін – як обвинувачення, так і захист – має право подати власний експертний висновок, який підготовлений на їх замовлення. Це прямо передбачено ч. 2 ст. 101 КПК України [69].

Таке нормативне регулювання реалізує засаду змагальності у сфері застосування спеціальних знань у кримінальному процесі. Зокрема, сторона захисту може залучити альтернативного експерта з метою спростування або критичної оцінки висновку, поданого стороною обвинувачення. Отже, експертні висновки, незалежно

від ініціатора їх отримання, підлягають оцінці за критеріями допустимості, належності, достовірності та достатності, що забезпечує баланс інтересів сторін у процесі доказування.

Позиція Верховного Суду України підтверджує необхідність забезпечення рівності процесуальних можливостей сторін у кримінальному провадженні, зокрема у частині реалізації права сторони захисту на спростування висновку експерта, поданого стороною обвинувачення. У відповідному рішенні Верховного Суду акцентовано, що суд зобов'язаний гарантувати стороні захисту право представити альтернативний експертний висновок як інструмент заперечення доказової цінності висновку, підготовленого на замовлення обвинувачення [100].

Таким чином, реалізація принципу змагальності сторін у сфері застосування спеціальних знань передбачає право кожної сторони на ініціювання проведення експертизи, а також використання альтернативних висновків у межах доказової діяльності.

Процесуальна регламентація проведення судової експертизи передбачає дотримання низки процедурних етапів, які включають прийняття мотивованої постанови (або ухвали) про призначення експертизи, чітке формулювання запитань, надання експертові усіх необхідних матеріалів, об'єктів і зразків, які підлягають дослідженню. Відповідно до ч. 5 ст. 69 КПК України, експерт зобов'язаний провести повне, всебічне та об'єктивне дослідження й надати письмовий висновок, що містить обґрунтовані відповіді на поставлені питання [69]. При цьому, згідно з частиною 4 ст. 101 КПК України, зміст запитань, які ставляться експерту, не повинен виходити за межі його професійної компетенції та спеціальних знань [69].

Висновок експерта має бути складений виключно у письмовій формі, із дотриманням встановлених вимог до структури та змісту. Зокрема, у тексті документа мають бути зазначені відомості про експерта (прізвище, посада, рівень кваліфікації), об'єкти дослідження, використані методики, висновки за результатами аналізу та їх обґрунтування. Принциповим є включення у висновок обов'язкового застереження про попередження експерта щодо кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку, а також пряме зазначення того, що експертиза здійснювалася

з метою використання у кримінальному провадженні. Відсутність таких обов'язкових елементів унеможливлює визнання експертного висновку належним і допустимим доказом у справі.

Практика Верховного Суду України засвідчує, що невиконання вищезазначених вимог – зокрема, незафіксований факт попередження експерта про відповідальність або відсутність посилання на процесуальну мету дослідження – є підставою для визнання висновку недопустимим доказом [69].

Велика Палата Верховного Суду у своїй практиці наголошує на критичному значенні дотримання процесуальної форми під час складання висновку експерта. Зокрема, у постанові від 2020 року зазначено, що у разі, якщо в документі експертизи не міститься зазначення про те, що експерт був попереджений про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку (ст. 384 КК України), а також про те, що експертиза виконувалася саме для цілей кримінального провадження (тобто для подання до суду), такий документ не відповідає вимогам до допустимості доказів і підлягає виключенню з доказової бази [98]. Таким чином, процесуальна форма експертного висновку має ключове значення для його легітимного використання в рамках кримінального провадження.

Допустимість експертного висновку як джерела доказової інформації безпосередньо залежить від дотримання встановленого порядку його призначення, проведення та документального оформлення. Відповідно до вимог ст. 86, 87 КПК України, недопустимими визнаються докази, отримані з порушенням закону, у тому числі з порушенням прав і свобод людини та громадянина, або з недотриманням процесуальної процедури [69; 23].

Визнання експертного висновку допустимим можливе лише за умови, що: 1) експертиза була призначена уповноваженим суб'єктом; 2) дотримано процесуальний порядок надання матеріалів для дослідження; 3) експерт не вийшов за межі своєї компетенції; 4) висновок відповідає формальним ознакам, зокрема, містить усі реквізити, передбачені ч. 6 ст. 101 КПК України.

Одним із поширених порушень є призначення експертизи особою, яка не мала на те процесуальних повноважень. У постанові Великої Палати Верховного Суду від

31 серпня 2022 року (у справі № 756/10060/17) чітко наголошено, що якщо постанову про призначення експертизи виніс слідчий, який не входив до складу слідчої групи у відповідному кримінальному провадженні, то висновок, отриманий на підставі такого процесуального документа, не може бути визнаний допустимим доказом [99].

Крім того, експерт не має права використовувати для дослідження відомості або об'єкти, отримані незаконним шляхом або з джерел, не відкритих для перевірки сторонами. У ч. 5 ст. 101 КПК України прямо зазначено, що експертний висновок не може базуватися на доказах, які були визнані судом недопустимими [69].

Отже, недотримання хоча б одного з вищевказаних критеріїв автоматично позбавляє експертний висновок юридичної сили як допустимого доказу у кримінальному провадженні, незалежно від його змістовного наповнення чи фахового рівня виконавця.

У національній правозастосовній практиці сформувалася доктрина так званих «плоди отруйного дерева» (англ. *fruits of the poisonous tree*), відповідно до якої, якщо первинний доказ було здобуто з порушенням закону, усі докази, що є похідними від нього, також визнаються недопустимими та підлягають виключенню з доказової бази [23].

Яскравим прикладом реалізації цього принципу є вирок Вищого антикорупційного суду від 02.11.2022 р. у справі № 52018000000000215, де обвинувачених визнано винними у розтраті бюджетних коштів під час публічних закупівель. У межах кримінального провадження експертом економічного профілю було встановлено завдання збитків державі. Проте суд визнав експертний висновок недопустимим доказом, оскільки його було складено на підставі акта аудиту, який було отримано з порушенням норм кримінального процесуального законодавства – зокрема, поза межами передбачених КПК процедур. У постанові зазначалося, що жодні результати перевірки, здобуті з порушенням законодавства, не можуть легалізуватися через формування висновку експерта [21].

Таким чином, дотримання процесуальних вимог при призначенні експертизи, доборі об'єктів дослідження та обґрунтуванні висновків експерта є не просто формальною вимогою, а необхідною умовою визнання результатів експертизи

допустимими доказами. Порушення на будь-якому з етапів, включаючи використання недопустимих джерел, дискредитує увесь експертний продукт у судовому провадженні.

Відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК України висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора чи суду, такий висновок підлягає оцінюванню поряд з іншими доказами, без надання йому пріоритетного статусу. Законодавець передбачає, що оцінка будь-якого доказу, зокрема й експертного висновку, здійснюється за критеріями належності, допустимості, достовірності та перевіряється у сукупності з іншими доказами на предмет достатності для формування переконання щодо обставин справи (ст. 94 КПК України) [69; 42, с. 48].

Таким чином, навіть за наявності значної потенційної доказової ваги, експертний висновок не визначає автоматично змісту слідчого або судового рішення. Його процесуальне значення зумовлюється не лише змістовною частиною, а й законністю процедури отримання, обґрунтованістю, методологічною відповідністю та кореляцією з іншими доказами в межах кримінального провадження.

Разом з тим, будь-яке відхилення висновку експерта органом досудового розслідування чи судом повинно бути належно вмотивоване у відповідному процесуальному документі – постанові, ухвалі або вироку. Як зазначається в аналітичних матеріалах, незгода з висновком має спиратися на чітко сформульовані аргументи, які свідчать про його необґрунтованість, недостовірність або суперечність [42, с. 49].

До типових підстав для критичної оцінки або відхилення експертного висновку у слідчій та судовій практиці належать наявність внутрішніх суперечностей у змісті; неповнота дослідження; невідповідність висновків фактичним обставинам справи; наявність інших доказів, що прямо спростовують наведені у висновку твердження; порушення встановленої методики дослідження; виявлення фактів непрофесійності або некомпетентності експерта.

У разі виникнення сумнівів щодо висновку або необхідності уточнень сторони кримінального провадження мають право ініціювати допит експерта. Згідно з положеннями ст. 95, 356 КПК України, суд має повноваження викликати експерта з

метою отримання додаткових пояснень або роз'яснень щодо змісту висновку, що забезпечує реалізацію принципу змагальності та повноти дослідження доказів [69].

Під час судового допиту експерта можуть з'ясовуватися ключові обставини, що мають істотне значення для оцінки достовірності та належності експертного висновку. Мова йде, зокрема, про перевірку рівня кваліфікації експерта, коректності використаних методик, обсягу та повноти вихідних матеріалів, наукового обґрунтування висновків, а також логічної зв'язності викладених результатів. Проведення допиту експерта у відкритому судовому засіданні є важливою процесуальною гарантією, яка забезпечує належну перевірку достовірності експертного висновку та реалізацію права сторони захисту на його критичне оцінювання шляхом постановки відповідних запитань, що також сприяє виявленню можливих помилок, непослідовностей або обмежень, які могли вплинути на кінцеві висновки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що процесуальне використання висновків судових експертів у кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, вимагає суворого дотримання встановленої процедури їх призначення з метою забезпечення допустимості доказів, всебічної оцінки змісту експертного висновку для визначення його обґрунтованості та достовірності, а також, у разі необхідності, активного залучення експерта до процесу доказування через його допит у суді або шляхом призначення додаткової чи повторної експертизи. Експертний висновок, безперечно, є потужним доказовим інструментом у встановленні об'єктивної істини, проте його належне використання можливе лише за умови критичної оцінки в контексті всіх інших зібраних доказів і в межах правової процедури.

У практиці досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель типовими є випадки, коли експертні висновки стосуються фактів, що підлягають кваліфікації за ст. 190, 191, 358 та 366 КК України. Ці злочини часто мають комплексний характер і кваліфікуються за сукупністю зазначених статей. Зокрема, основними складами у справах про зловживання в публічних закупівлях виступають шахрайство (ст. 190 КК України) та

привласнення чи розтрата майна, а також заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) [78, с. 110; 68]. Типовими для таких злочинів є випадки завищення вартості товарів і робіт, закупівлі непотрібної або неіснуючої продукції в межах виконання державного замовлення, що є характерними прикладами розтрати бюджетних коштів. Поширеними є також ситуації службового шахрайства або введення в оману під час виконання договорів, коли постачальник отримує аванс і лише імітує виконання контракту. Водночас для реалізації зазначених протиправних схем часто використовуються супутні злочини – підроблення офіційних документів (ст. 358 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України), що проявляється, зокрема, у виготовленні фальшивих ліцензій, довідок, актів приймання виконаних робіт, сертифікатів відповідності тощо [68].

У межах проваджень за кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель експертні висновки часто охоплюють широкий спектр питань – від оцінки ринкової вартості предмета закупівлі та аналізу правомірності витрат до встановлення відповідності змісту договору реальним діям сторін.

Таким чином, у межах кримінальних проваджень щодо правопорушень у сфері публічних закупівель, як правило, спостерігається системна взаємодія кількох кваліфікаційних норм, що утворюють так званий «набір» статей. Основу становлять матеріальні склади злочинів, зокрема привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), а також шахрайство (ст. 190 КК України), які безпосередньо відображають спрямованість умислу правопорушника на незаконне заволодіння бюджетними коштами. У свою чергу, підроблення документів (ст. 358 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України) нерідко використовуються як спосіб прикриття або легітимізації протиправних дій, зокрема шляхом оформлення фальшивих актів виконаних робіт, ліцензій, довідок, специфікацій тощо.

З огляду на багатокомпонентний характер таких злочинів, для повного і об’єктивного дослідження обставин кожного окремого епізоду правопорушення виникає необхідність у застосуванні різних видів спеціальних знань, що обумовлює призначення декількох видів судових експертиз. Зокрема, для встановлення факту

завищення вартості товарів чи послуг потрібна товарознавча або економічна експертиза, для перевірки достовірності фінансових операцій – судово-бухгалтерська, а у випадках підроблення – технічна експертиза документів або почеркознавче дослідження. Отже, доведення кожного зі складових елементів злочину передбачає не лише глибокий аналіз доказів, а й кваліфіковане застосування спеціальних знань, що вимагає комплексного експертного супроводу розслідування.

У практиці досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель можна виокремити найбільш поширені види судових експертиз та типові формулювання висновків експертів, що мають суттєве доказове значення у зазначеній категорії справ. Зокрема, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із підробленням документів (ст. 358 КК України) та службовим підробленням (ст. 366 КК України), ключову роль відіграють судово-технічна експертиза документів і почеркознавча експертиза. Основне завдання експерта у таких випадках полягає у встановленні факту фальсифікації документів, що використовувалися в межах тендерних процедур або звітної документації. Типовим прикладом є експертиза давності виготовлення документа, в ході якої досліджуються довідки, сертифікати, ліцензії, банківські гарантії тощо з метою виявлення ознак монтажу тексту, підчисток, заміни сторінок, підробки печаток або штампів.

У висновках експертів можуть бути наведені такі формулювання: «підпис від імені директора підприємства виконано іншою особою з імітацією почерку» або «відбиток печатки на документі виготовлений не шляхом відтиску офіційної печатки, а з використанням струменевого друку». Такі висновки свідчать про підробку документа та є доказами за ст. 358 або ст. 366 КК України. Практика показує, що недобросовісні учасники тендерів подають фальшиві ліцензії або інші документи, аби штучно відповідати кваліфікаційним вимогам [68].

У разі проведення почеркознавчої експертизи часто встановлюється, що підпис посадової особи на документах (наприклад, актах приймання виконаних робіт) виконано іншою особою. Такий висновок фактично підтверджує факт службового підроблення, оскільки документ був підписаний не уповноваженою особою, а від її імені – що вказує на фальсифікацію.

У кримінальних правопорушеннях, пов’язаних із шахрайством (ст. 190 КК України) або привласненням, розтратою майна (ст. 191 КК України), судово-експертні дослідження зосереджуються переважно на фінансово-економічній та товарознавчій експертизах. Їхнім основним завданням є встановлення факту наявності або відсутності матеріальних збитків, а також визначення обсягу завданої шкоди. Так, судово-економічна експертиза аналізує фінансову документацію (контракти, рахунки, платіжні доручення, бухгалтерські регістри) з метою встановлення, чи було належним чином виконано зобов’язання постачальником, та чи відповідає розмір сплачених коштів ринковій вартості отриманих товарів чи послуг.

Типовий висновок може звучати так: «внаслідок завищення вартості закуплених товарів державі завдано збитків у розмірі ___ грн., оскільки середньо-ринкова ціна товару є значно нижчою за сплачену», що підтверджує факт переплати з державного бюджету й наявність ознак складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України.

Товарознавча експертиза (зокрема щодо якості та вартості продукції) зазвичай проводиться паралельно. Її мета – встановлення відповідності заявленої вартості закуплених товарів їхній дійсній ринковій ціні або виявлення фактичного обсягу поставок. Наприклад, при дослідженні поставок медичного обладнання експерт може встановити: «апарати штучної вентиляції легень, поставлені за договором, відповідають технічним характеристикам моделі, яка є на 40% дешевшою від зазначеної в актах приймання», що свідчить про умисне завищення ціни та підтверджує факт розтрати бюджетних коштів.

У випадках підрядних робіт значущими є будівельно-технічна або оціночно-будівельна експертизи, які дозволяють оцінити обсяг і якість виконаних робіт. Так, експерт може дійти висновку, що обсяг фактично виконаних будівельних робіт є суттєво нижчим, ніж зафіксовано в кошторисі, або що використані матеріали не відповідають задекларованим. Наприклад: «фактично укладено 100 м² бруківки замість 150 м², як передбачено договором, вартість завищена на 30%». Подібні

висновки прямо підтверджують факт заволодіння коштами або шляхом розтрати, або шляхом введення замовника в оману – що відповідає ознакам шахрайства.

У контексті розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель коло можливих експертиз є доволі широким, що зумовлено різноманітністю кримінальних схем. Як зазначають фахівці, найбільш поширеними є: судово-бухгалтерська (економічна), товарознавча, технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна експертиза тощо [8; 67, 291].

Бухгалтерська експертиза зосереджується на аналізі фінансової документації (бухгалтерських звітів, платіжних доручень, первинних облікових документів) і дозволяє виявити факти привласнення, розтрати або нецільового використання бюджетних коштів. Товарознавча експертиза визначає дійсну ринкову вартість товарів або послуг, встановлює невідповідність заявленої і фактичної якості товару, його функціональних характеристик тощо.

Судово-технічна експертиза документів застосовується для виявлення фальсифікацій тендерної документації (наприклад, монтаж тексту, підчистки, недійсні печатки). Комп'ютерно-технічна експертиза набуває особливого значення в умовах цифровізації публічних закупівель через систему Prozorro. Вона дозволяє відновити видалені електронні дані, перевірити електронні підписи, виявити факти несанкціонованого втручання в електронну систему. Наприклад, експертиза може встановити факт незаконного редагування або видалення заявки учасника тендеру, що дало змогу іншим особам здобути перемогу в торгах. Такі дії можуть містити ознаки несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних мереж (ст. 361 КК України) або зловживання службовим становищем у сфері закупівель.

Таким чином, типові висновки судових експертів у кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, концентруються у двох ключових напрямах: по-перше, у доведенні факту фальсифікації документів шляхом застосування почеркознавчих та судово-технічних експертиз; по-друге – у встановленні розміру матеріальної шкоди, завданої бюджетові, що досягається за допомогою судово-економічних, товарознавчих і будівельно-технічних експертиз. Використання спеціальних знань у межах цих

досліджень є необхідною передумовою ефективного розслідування вказаних кримінальних правопорушень, оскільки саме поєднання доказів факту обману (фальсифікація офіційних документів) та доказів заподіяної шкоди (економічні втрати) створює комплексне доказове підґрунтя для формулювання обвинувачення. У цьому контексті судова експертиза набуває статусу провідної форми залучення спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель [19, с. 395].

Аналіз актуальної судової практики, зокрема рішень ВАКС та Верховного Суду, підтверджує як важливість експертних висновків у справах про розкрадання публічних коштів, так і наявність низки проблемних аспектів, пов’язаних із їх процесуальним використанням. З огляду на впровадження європейських стандартів кримінального процесу, суди загальної юрисдикції посилено контролюють дотримання процедурних гарантій отримання та використання результатів експертиз у доказуванні.

У переважній більшості обвинувальних вироків у справах про привласнення, розтрату або шахрайське заволодіння бюджетними коштами центральне місце посідають саме експертні висновки економічного та товарознавчого характеру, які підтверджують об’єктивну сторону злочину – наявність матеріальних збитків. Так, у одному з рішень Апеляційної палати ВАКС зазначено, що висновок судово-економічної експертизи щодо розміру збитків, завданих державі, є ключовим доказом, який у сукупності з іншими даними підтверджує наявність умислу на заволодіння майном з боку обвинуваченого [75]. Разом із тим суди чітко наголошують, що жоден доказ, зокрема й експертний висновок, не має наперед установленої сили. Висновки експертів оцінюються судами в сукупності з іншими доказами та з урахуванням обставин їх отримання. Так, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своїх постановах неодноразово підкреслював, що навіть за наявності висновку ревізії чи іншого супутнього документа, експерт зобов’язаний здійснити самостійне дослідження, а не лише підтвердити вже наявні висновки інших суб’єктів [5, с. 144].

У випадках, коли експертний висновок є похідним або «вторинним», тобто фактично відтворює висновки інших органів без проведення незалежного аналізу, такий висновок може бути визнаний неналежним доказом та не братися до уваги судом, що ще раз підтверджує необхідність дотримання принципів об’єктивності та незалежності при здійсненні експертного дослідження, з метою забезпечення його належної доказової сили у кримінальному процесі.

Прецедентним для формування сталої судової практики у справах про корупційні правопорушення у сфері публічних закупівель стало рішення ВАКС, в якому ухвалено виправдувальний вирок у зв’язку з недопустимістю ключових доказів. Згідно з матеріалами справи, підставою для початку досудового розслідування став акт фінансового аудиту, який зафіксував факти дроблення контрактів з метою обходу тендерних процедур [23].

Обвинувачення намагалося легітимізувати зміст цього акта через призначення судово-економічної експертизи, поставивши перед експертом запитання, які фактично вимагали підтвердження висновків аудиторської перевірки та розрахунку збитків. Експерт ДНДЕКЦ МВС України виконав поставлені завдання та встановив, що державі спричинено збитків на суму близько 1,799 млн. грн. [23]. Проте суд дійшов висновку, що сам акт аудиту був отриманий з порушенням процесуального законодавства. Зокрема, ревізія була призначена слідчим суддею за клопотанням детектива НАБУ, хоча чинна редакція КПК України (після змін 2015 року) не передбачає можливості проведення ревізій у межах досудового розслідування. У зв’язку з цим суд визнав результати аудиту джерелом «отруєного дерева», а сам експертний висновок – «отруєним плодом», оскільки він був заснований на недопустимих первинних даних [23].

У мотивувальній частині вироку ВАКС наголосив, що експертиза, здійснена на підставі незаконно отриманих або процесуально недопустимих матеріалів, не може визнаватися належним і допустимим доказом. Такий підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини щодо похідних доказів та був підтверджений Верховним Судом. Таким чином, судова практика демонструє послідовну тенденцію до посиленого контролю за джерельною базою експертного

дослідження. У разі використання даних фінансової перевірки стороною обвинувачення, вона має бути проведена із дотриманням процесуальних вимог, наприклад, через участь аудитора як спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій або у формі належного документального оформлення за участі уповноважених осіб.

Окремої уваги потребує також питання розмежування правового статусу висновку експерта та висновку спеціаліста. Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель на досудовому етапі часто залучаються фахівці – зокрема працівники ДАСУ чи інспектори – які складають відповідні акти перевірок. Однак КПК України чітко визначає функціональні межі участі спеціаліста: він може брати участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, консультувати слідчого, допомагати з фіксацією інформації, однак письмові висновки спеціаліста не є самостійним джерелом доказів [5, с. 146].

Незважаючи на наявні законодавчі ініціативи, зокрема проєкт Закону України № 10075 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування, який передбачає можливість прирівняння висновків спеціалістів до експертних за доказовим значенням [102], правнича спільнота та Головне науково-експертне управління Верховної Ради України висловили обґрунтовані застереження. Аргументи стосуються, насамперед, відсутності у спеціалістів кваліфікаційного відбору, стандартизованої професійної атестації та процесуальної відповідальності за надання недостовірної інформації. У зв’язку з цим прирівнювання довідок спеціалістів до експертних висновків розглядається як фактор, що потенційно знижує стандарти доказування у кримінальному процесі [102].

Суттєве значення у доведенні факту підроблення документів відіграє висновок судового експерта. У кримінальних провадженнях за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 366 КК України, вирішальне значення мають висновки почеркознавчих та технічних експертиз, які дозволяють встановити неавтентичність підписів або печаток, а також факт оформлення документа з порушенням часових параметрів (наприклад, заднім числом). Судова практика підтверджує, що за

наявності таких експертних висновків обвинувачення за ст. 366 КК України у переважній більшості випадків визнається обґрунтованим.

Так, у вироку ВАКС у справі № 991/6646/20 від 11 листопада 2022 року, який стосується посадових осіб державного підприємства, обвинувачених у зловживанні службовим становищем та службовому підробленні суд визнав доведеною їхню вину, посилаючись, зокрема, на висновок почеркознавчої експертизи. Згідно з ним, акти приймання виконаних робіт були підписані не інженером з технічного нагляду, а іншою особою під час його відсутності, що засвідчувало факт фальсифікації офіційного документа та утворювало склад службового підроблення. Спроби сторони захисту поставити під сумнів достовірність експертного висновку були відхилені судом з огляду на відсутність альтернативних доказів автентичності підпису, а також на обґрунтованість і методологічну послідовність експертизи, проведеної із застосуванням наукової методики дослідження підписів [22].

Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що судові експертизи є незамінним інструментом доказування у кримінальних провадженнях, пов’язаних із публічними закупівлями. Водночас їх ефективне використання вимагає суворого дотримання процесуальних стандартів. Суди, зокрема антикорупційної юрисдикції, вимагають від сторони обвинувачення забезпечення належності, допустимості та об’єктивності експертних висновків. Будь-які спроби підміни експертного дослідження довідками або уникнення належного процесу призначення експертизи можуть призвести до визнання доказів недопустимими, що, у свою чергу, ставить під загрозу результативність кримінального провадження.

Натомість експертний висновок, отриманий у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, та оформлений із дотриманням вимог, є вагомим доказом, який у разі відсутності належних спростувань може слугувати основою для встановлення наявності складу злочину та винуватості конкретних осіб поза межами розумного сумніву. У багатьох вироках ВАКС прямо вказується, що «сукупність зібраних доказів, зокрема висновки експертів, є достатньою для висновку про винуватість», що засвідчує провідну роль спеціальних знань у викритті складних злочинних механізмів у сфері публічних закупівель.

З метою виявлення актуальних проблем практики та формулювання обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель у межах даного дослідження було проведено анкетне опитування фахівців, безпосередньо залучених до кримінального провадження за відповідною категорією справ. Зокрема, респондентами виступили слідчі (включно з детективами НАБУ), прокурори, судові експерти та судді, які мають досвід розслідування або розгляду кримінальних проваджень за ст. 190, 191, 358, 366 КК України.

Проведений комплексний аналіз теоретичних положень, законодавчого регулювання, практики застосування та емпіричних даних, отриманих у процесі анкетного опитування, дає підстави для формулювання узагальнених висновків і практично орієнтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності залучення спеціальних знань (зокрема, висновків судових експертів) у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

1. **Висновок експерта є провідним джерелом у доказуванні в справах про правопорушення у сфері публічних закупівель.** Висновок судового експерта забезпечує встановлення спеціально-фактичних обставин, які не можуть бути з’ясовані без застосування фахових знань – зокрема, розміру заподіяних збитків, факту підроблення офіційних документів, способу реалізації злочинної схеми тощо. Його правова природа як самостійного процесуального доказу закріплена у положеннях чинного Кримінального процесуального кодексу України, а практична значущість підтверджується судовою практикою та професійною позицією представників слідства, прокуратури й суддівського корпусу. Жоден інший доказовий засіб, включаючи документи ревізій чи довідки спеціалістів – не здатен повноцінно замінити експертний висновок у складних економіко-правових спорах, що виникають у зв’язку з розслідуванням тендерних злочинів.

2. Дотримання процесуальної законності є необхідною умовою допустимості експертного висновку як доказу. Призначення та проведення судової експертизи повинно здійснюватися з суворим дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства. Залучення експерта має супроводжуватися належним

процесуальним актом (постановою слідчого, прокурора або ухвалою слідчого судді), чітким і коректно сформульованим переліком запитань, а також повним пакетом матеріалів, необхідних для об'єктивного проведення дослідження. Водночас сторони мають дотримуватись положень ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів іншій стороні для забезпечення змагальності та рівності у доступі до доказів.

Неприпустимим є використання альтернативних (неформальних) джерел інформації – таких як акти внутрішніх перевірок або висновки спеціалістів, отримані без дотримання процесуальної форми. Судова практика засвідчує, що такі матеріали часто визнаються недопустимими доказами та виключаються з доказової бази у судовому. Тому під час планування стратегії доказування на досудовій стадії рекомендується чітко орієнтуватися на вимоги допустимості доказів.

Зокрема, у випадках, коли виникає необхідність у фінансово-аналітичному дослідженні (наприклад, аудиті), доцільно залучати фахівців як спеціалістів (для консультацій та участі в слідчих діях), однак усі висновки, що мають набути процесуального статусу доказу, мають оформлюватися у формі судової експертизи, проведеної акредитованим експертом відповідної спеціальності.

3. Підвищення якості експертних висновків у кримінальних провадженнях, пов'язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Одним із ключових напрямів удосконалення є забезпечення більшої обґрунтованості, чіткості та доступності висновків судових експертів для їх належного використання у процесі доказування. З цією метою доцільним є реалізація наступних заходів:

- розробити та впровадити міжвідомчі методичні рекомендації щодо формулювання запитань до експерта, з урахуванням специфіки найбільш поширених видів експертиз (економічна, товарознавча, почеркознавча тощо) у справах про порушення у сфері публічних закупівель. Чітка типологізація прийнятних запитань дозволить уникати як надто загальних формулювань (які унеможливлюють точну відповідь), так і надмірно вузьких (що обмежують експерта в межах релевантного дослідження);

- нормативно врегулювати можливість попереднього (неформального) консультування слідчого з експертною установою до винесення постанови про

призначення експертизи, що дозволяє узгодити обсяг матеріалів, необхідних для дослідження, та правильно сформулювати перелік питань. Оскільки експерт на цьому етапі не володіє інформацією про обставини справи в цілому, змагальність процесу при цьому не порушується;

- на рівні Міністерства юстиції України доцільно оновити нормативну базу, зокрема Інструкцію про проведення судових експертиз, передбачивши обов'язковість логічної структури викладу результатів дослідження. Рекомендується запровадити спеціальний розділ «Резюме для слідчого/суду», в якому у доступній формі підсумовуються основні результати експертизи. Така ініціатива була позитивно оцінена самими експертами в ході емпіричного дослідження.

4. Забезпечення своєчасного і повного використання спеціальних знань у процесі розслідування. Ефективне залучення спеціальних знань значною мірою залежить від своєчасності їх ініціювання та широти застосування у межах досудового розслідування. Слідчим органам рекомендовано забезпечувати своєчасне призначення судових експертиз одразу після встановлення відповідної потреби. Відкладення ініціювання експертного дослідження (наприклад, економічного аналізу) до завершальної стадії досудового розслідування підвищує ризик втрати доказової інформації або порушення процесуальних строків. Доцільно активно використовувати механізм залучення спеціаліста (аудитора, ІТ-фахівця, кошторисника тощо) під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуків та виїмки документації. Присутність фахівця забезпечує кваліфіковане вилучення релевантних доказів і може слугувати підґрунтям для подальшого проведення експертизи. У разі належного процесуального оформлення та дотримання процедурних вимог, такий спеціаліст може бути залучений і як експерт у межах того самого кримінального провадження.

Таким чином, інтеграція спеціальних знань у процес розслідування на ранніх стадіях, а також нормативне забезпечення якості та доступності експертних висновків, становить важливу умову підвищення ефективності кримінального провадження у сфері публічних закупівель.

5. Забезпечення змагальності сторін при використанні експертиз. З огляду на провідну роль висновків судових експертів у доказуванні у справах про правопорушення у сфері публічних закупівель, важливо забезпечити реалізацію принципу змагальності, зокрема шляхом гарантування реальної можливості для сторони захисту перевіряти та спростовувати висновки експертів обвинувачення. У зв'язку з цим доцільним є активніше застосування судами положень ч. 1 ст. 101 КПК України щодо допиту експерта за ініціативою сторони захисту.

У випадках, коли захист заявляє клопотання про виклик експерта для допиту, суди мають, за загальним правилом, задовольняти такі клопотання, оскільки саме допит у судовому засіданні дозволяє поставити уточнюючі запитання щодо методики дослідження, обраної бази порівняння, логіки обґрунтування висновку тощо. Це є єдиним інструментом практичної перевірки експертного доказу в умовах судового розгляду.

Крім того, суди повинні повноцінно враховувати альтернативні експертні дослідження, подані стороною захисту. Згідно з ч. 2 ст. 101 КПК України, висновок експерта, наданий стороною захисту (так званий «приватний» висновок), не може бути відкинутий лише з огляду на його походження. Він підлягає оцінці на загальних засадах допустимості, належності, достовірності та достатності, як і будь-який інший доказ. У зв'язку з цим, забезпечення реальної процесуальної рівності у використанні спеціальних знань передбачає створення умов для участі експертів обох сторін, а також надання їм можливості критично перевіряти висновки один одного в межах судового процесу.

6. Розмежування процесуальних ролей спеціаліста і експерта та вдосконалення правового регулювання. З огляду на актуальність дискусій щодо прирівняння висновків спеціалістів (ревізорів, аудиторів, консультантів тощо) до експертних висновків, підтримує позицію про збереження чіткого розмежування між цими процесуальними фігурами. Доказовий статус має мати виключно висновок судового експерта, оформлений відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України.

Надання доказового статусу довідкам спеціалістів, отриманим поза межами експертної процедури, містить потенційні загрози процесуальним гарантіям – передусім через відсутність перевірки кваліфікації таких осіб, не регламентованість методик, а також обмежену підконтрольність і відсутність кримінальної відповідальності за недостовірні висновки.

Натомість пропонується альтернативний підхід, зокрема вдосконалити процесуальну процедуру використання матеріалів спеціалістів без надання їм статусу доказу у вузькому значенні. Насамперед, доцільно внести зміни до ст. 99 КПК України, якими дозволити визнавати акти перевірок та аудиту як документи у значенні джерела фактичних даних. У цьому випадку вони підлягатимуть оцінці судом разом з іншими доказами, проте без надання їм пріоритетного статусу експертизи.

Крім того, у межах Закону України «Про судову експертизу» доцільно передбачити можливість залучення як експертів осіб, які мають відповідну сертифікацію та досвід у суміжних сферах, зокрема – сертифікованих аудиторів. У разі укладення договору з таким фахівцем та надання йому статусу експерта, його висновок зможе відповідати процесуальним вимогам, а сам експерт – нести відповідальність за ст. 384 КК України. Такий механізм дозволить перетворювати результати позапроцесуальних фінансових досліджень на повноцінні експертні висновки без необхідності дублювання роботи в державних експертних установах.

Таким чином, запропоновані зміни сприятимуть як забезпеченню процесуальної дисципліни, так і зменшенню навантаження на державну експертну систему, не порушуючи при цьому принципу допустимості та достовірності доказів.

7. Підвищення професійної підготовки кадрів, залучених до розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель. Важливим елементом підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є розвиток професійної компетентності всіх учасників процесу, зокрема слідчих, детективів, прокурорів та суддів.

З метою підвищення рівня обізнаності щодо можливостей і меж застосування спеціальних знань доцільно запровадити спеціалізовані навчальні модулі для слідчих

та детективів, які розслідують правопорушення у сфері публічних закупівель. Обов'язковим компонентом таких програм має бути тема «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні». Програма навчання повинна охоплювати типові алгоритми дій: визначення необхідних документів для збору доказів, своєчасне та обґрунтоване призначення експертиз, правильне формулювання запитань, а також базові підходи до аналізу та інтерпретації отриманих експертних висновків.

Крім того, для суддів, насамперед новопризначених до Вищого антикорупційного суду або тих, хто спеціалізується на справах щодо економічних злочинів, доцільним є проведення тематичних семінарів, присвячених оцінці складних експертиз. Під час таких заходів експерти можуть презентувати сучасні методики досліджень, рівень їх точності, типові помилки та межі застосування конкретних методів, що сприятиме підвищенню обізнаності щодо судової експертизи та зменшить кількість процесуальних помилок, пов'язаних з неправильним використанням або оцінкою експертних висновків.

8. Моніторинг і узагальнення судової практики щодо використання спеціальних знань. Верховному Суду доцільно продовжити практику формування і поширення правових позицій, які стосуються допустимості, оцінки та доказової сили висновків експертів. Зокрема, у рамках оглядів судової практики або Постійно діючих роз'яснень можуть бути висвітлені наступні ключові аспекти: 1) критерії визнання експертного висновку недопустимим доказом, зокрема, якщо експерта призначено неналежним суб'єктом, якщо висновок базується на матеріалах, які не були відкриті іншій стороні, або порушено вимоги до процедури експертного дослідження; 2) алгоритм дій суду у випадках існування двох суперечливих експертиз (наданих стороною обвинувачення та захисту відповідно), з тим щоб забезпечити єдиний підхід до вирішення конфлікту доказів; 3) стандарти обґрунтування судового рішення у разі відхилення експертного висновку, тобто, які саме мотиви вважаються достатніми для визнання висновку необґрунтованим або непереконливим.

Водночас доцільним є систематичне узагальнення відповідної практики Вищого антикорупційного суду України. У рамках внутрішньої аналітичної роботи,

НАБУ та САП доцільно здійснити аналіз виправдувальних вироків ВАКС, у яких причиною не встановлення вини стало визнання експертизи недопустимою або неналежною. На основі такого аналізу можуть бути розроблені внутрішні інструктивно-методичні рекомендації, спрямовані на запобігання повторенню типових помилок у майбутньому.

Таким чином, інституційне забезпечення єдності судової практики та її інтеграція в професійну підготовку усіх суб'єктів кримінального провадження є важливою умовою підвищення якості застосування спеціальних знань у справах про правопорушення у сфері публічних закупівель.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що ефективне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, є неможливим без належного залучення спеціальних знань у формі судових експертиз та використання експертних висновків як повноцінних процесуальних доказів. Особливості правової природи експертного висновку зумовлюють необхідність відповідального й обґрунтованого підходу з боку слідчих, прокурорів і суддів до його призначення, проведення та оцінки.

Судові експертизи виступають ефективним інструментом встановлення складних економіко-правових обставин, у тому числі викриття механізмів розкрадань і підроблень, притаманних сфері публічних закупівель. Утім, результативне використання цього інструменту передбачає високий рівень професіоналізму усіх учасників кримінального провадження, а також забезпечення нормативної, організаційної та методичної підтримки процесу.

Реалізація сформульованих у дослідженні пропозицій – від організаційних (скорочення строків проведення експертиз, зміцнення кадрового потенціалу експертних установ) до нормативно-процесуальних (удосконалення механізмів взаємодії зі спеціалістами, забезпечення змагальності при використанні експертиз, стандартизація висновків) – сприятиме підвищенню ефективності використання спеціальних знань у розслідуванні та судовому розгляді справ зазначеної категорії.

У результаті це забезпечить не лише зміцнення доказової бази сторони обвинувачення, а й належну реалізацію процесуальних гарантій сторони захисту, що

відповідає принципам справедливого судочинства та орієнтує українську практику на дотримання кращих міжнародних стандартів правосуддя у сфері протидії корупції та кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель.

Висновки до розділу 3

1. Судово-почеркознавча та технічна експертиза документів, в основі яких знаходиться міждисциплінарний синтез криміналістичних та спеціальних технічних знань, становлять ключові засоби у системі доказування під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Визначено, що в умовах зростання кількості фальсифікацій у сфері публічних закупівель, зокрема шляхом підроблення підписів, монтажу текстів або фальсифікації печаток, об'єктивне документальне підтвердження факту втручання можливе лише за умов належної організації почеркознавчого й технічного дослідження, з обов'язковим забезпеченням методичної валідності та дотриманням стандартів відбору зразків.

Уперше науково обґрунтовано, що у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, при призначенні технічної експертизи документів обов'язковим є формулювання окремих питань щодо хронології нанесення підпису, друкованого тексту та печатки, що дозволяє встановити обставини підготовки документа сфери публічних закупівель. Конкретизовано положення щодо комплексного підходу до судово-експертного супроводження розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель з обґрунтуванням призначення комплексних почеркознавчих та технічних експертиз документів з можливістю встановлення змішаних способів фальсифікації, характерні для корупційних схем при публічних закупівлях.

2. Судово-бухгалтерська та товарознавча експертизи є визначальними процесуальними інструментами при виявленні, кваліфікації та доказуванні фактів порушення законодавства у сфері публічних закупівель. При їх проведенні забезпечується комплексне дослідження як фінансово-господарської документації, так і фізичних характеристик поставлених товарів, що дозволяє поряд з фіксацією

факту кримінального правопорушення розраховувати розмір заподіяних збитків, які підлягають відшкодуванню.

Встановлено, що ефективність судово-бухгалтерської експертизи значною мірою залежить від повноти документального забезпечення, що охоплює всі етапи бюджетного фінансування, закупівельних процедур і виконання договорів. У межах таких експертиз експерт здійснює реконструкцію фактичного руху грошових коштів, перевірку правомірності операцій, аналіз відповідності витрат умовам договорів та кошторисів, а також встановлення ознак фіктивності фінансових операцій при здійсненні публічних закупівель.

Розкрито експертні завдання щодо встановлення обсягу переплат, визначення невідповідностей між первинними та звітними документами, а також доведення причинно-наслідкового зв’язку між кримінально-протиправними управлінськими рішеннями під час організації публічних закупівель та завданням збитків державному бюджету.

Доведено ключову роль товарознавчої експертизи у підтвердженні чи спростуванні автентичності та якості товарів, що були предметом публічних закупівель. Досліджено специфіку застосування ідентифікаційного, класифікаційного та діагностичного підходів для оцінки закупленої продукції, а також процедурні особливості експертизи залежно від можливості доступу до фізичних зразків, сертифікатів відповідності, технічної документації та ін.

Визначено, що комплексне проведення судово-бухгалтерської та товарознавчої експертиз дозволяє з’ясувати механізм вчинення кримінального правопорушення при здійсненні публічних закупівель: від виявлення неякісного або невідповідного товару – до фінансового підтвердження безпідставного витрачання коштів. Наголошено на доцільності комплексного підходу до призначення експертиз у кримінальних провадженнях, а також на потребі чіткого нормативного розмежування компетенцій експертів за спеціальностями 11.00 і 12.00.

Доведено необхідність удосконалення нормативної бази призначення експертиз, розширення методичних засад їх проведення та впровадження уніфікованого підходу до формулювання запитань, що уможливлює отримання

релевантних і криміналістично значущих висновків. У такому контексті особливого значення набуває розробка інтегрованих алгоритмів взаємодії між слідчим, прокурором і судовими експертами на етапах планування, призначення й реалізації експертного дослідження у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

3. У процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель висновок експерта виступає ключовим інструментом доказування, що дозволяє встановити важливі обставини, які неможливо з'ясувати без залучення спеціальних знань. Разом із тим, ефективність використання експертних висновків у процесі доказування безпосередньо залежить від дотримання процесуальної форми призначення судових експертиз, оформлення висновку та його оцінки. Недотримання вимог щодо належного процесуального оформлення, компетентності залученого експерта чи допустимості об'єктів, які досліджувалися, спричиняє втрату доказової сили цього джерела доказів.

Аналіз практики ВАКС та Верховного Суду підтверджує необхідність чіткого дотримання встановлених законом критеріїв допустимості, належності та достовірності експертних висновків. Особливої уваги потребує перевірка об'єктивності та самостійності дослідження експерта, що є запорукою визнання висновку допустимим доказом. Судова практика демонструє критичне ставлення до висновків, що базуються на документах, отриманих поза встановленого процесуального порядку, зокрема висновків спеціалістів різних контролюючих органів.

Проведене узагальнення результатів опитування респондентів підтверджує типові проблеми судово-експертного супроводження розслідування правопорушень у сфері публічних закупівель: затягування строків проведення експертиз, нечіткість формулювань запитань до експерта, надмірну спеціалізованість формулювань у висновках та ризики упередженості експертів. Встановлено, що більшість респондентів виступають за збереження доказового статусу лише за висновками експертів, визнаючи висновки і довідки спеціалістів як допоміжні документи, що

можуть слугувати підставою для призначення експертизи, але не мають самостійної доказової сили.

Ураховуючи виявлені проблеми при призначенні і проведенні судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, сформульовано низку практичних рекомендацій, зокрема: доцільність розширення кадрового потенціалу експертних установ, розроблення методичних рекомендацій щодо формулювання запитань до експерта, запровадження попередніх консультацій між слідчими та експертами, удосконалення нормативного регулювання процедури використання висновків спеціалістів; оновлення інструкцій щодо призначення і проведення судових експертиз Міністерства юстиції України з метою забезпечення доступності викладу експертних висновків для їх ефективного використання в судовому процесі.

Таким чином, використання висновків судових експертів у кримінальних провадженнях щодо публічних закупівель вимагає не лише належного процесуального оформлення, але й високої якості фахової роботи експертів, їхньої незалежності, чіткості та методологічної обґрунтованості висновків. Забезпечення змагальності сторін, дотримання вимог допустимості доказів, своєчасне призначення експертиз та підвищення комунікативної взаємодії між органами досудового розслідування й експертами є передумовою успішного викриття злочинів у сфері публічних закупівель.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що в комплексі вирішують важливе наукове завдання розроблення теоретичних положень і рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Найсуттєвішими з них є наступні:

1. Проаналізовано сучасний стан наукових досліджень щодо використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Установлено, що інститут спеціальних знань є об'єктом системного наукового опрацювання, зокрема у контексті їх нормативно-правового регулювання, процесуального застосування та криміналістичного осмислення. Визначено, що наукові дослідження концентруються навколо чотирьох ключових напрямів: теоретико-методологічного осмислення поняття, завдань та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; вивчення їх ролі у розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень; використання конкретних видів спеціальних знань у кримінальних провадженнях; розробки методичних положень застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері економіки, зокрема у сфері публічних закупівель. Доведено, що, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, практичне використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає подальшої наукової розробки. Встановлено необхідність поглиблення досліджень щодо систематизації форм використання спеціальних знань, удосконалення процесуальної взаємодії між суб'єктами їх застосування, а також узгодження міждисциплінарних підходів до інституту спеціальних знань для забезпечення їх доказової ефективності у кримінальному провадженні.

Результати емпіричного дослідження за участю 120 респондентів (50 слідчих, 30 прокурорів, 20 судових експертів і 20 суддів) підтвердили визначальне значення спеціальних знань у доказуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Необхідність використання судових експертиз визнали 97,5% опитаних

(117 із 120), при цьому жоден респондент не заперечив важливості спеціальних знань у цій категорії проваджень.

2. Розглянуто поняття і сутність використання спеціальних знань у контексті принципів здійснення публічних закупівель і встановлено кореляцію змісту спеціальних знань із такими їх принципами як прозорість, об'єктивність, компетентність та наукова обґрунтованість, що забезпечує ефективне розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. З'ясовано, що спеціальні знання у сфері розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями, становлять багатовимірний феномен, що поєднує наукові уявлення, професійну компетентність та галузеву специфіку правозастосування. Аналіз підходів науковців засвідчив відсутність єдності у трактуванні самого терміну, що обумовлено міждисциплінарним характером феномена та недостатньою чіткістю його законодавчого закріплення. Особливе значення має впровадження комплексного та водночас диференційованого підходу до змісту таких знань, який охоплює неправові, частково правові та прикладні галузі.

Сформульовано авторське визначення спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, як інтегрованого комплексу теоретичних знань та практичних навичок, заснованих на фундаменті відповідної освіти та професійного досвіду, що охоплюють правові, фінансові, технологічні та управлінські аспекти, та забезпечують кваліфікацію для розробки, оцінки, виконання, аудиту та моніторингу тендерних процедур, ідентифікації та вирішення конфліктів і зловживань відповідно до чинного законодавства, етичних стандартів та кращих практик галузі, як єдиного інструментарію, що в сукупності забезпечує ефективне виявлення корупційних схем та попередження розкрадання публічних коштів, сприяючи ефективному використанню бюджетних ресурсів і зниженню корупційних ризиків.

3. Визначено суб'єкти та форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. У кримінальному процесі існує широке коло суб'єктів, які можуть бути залучені для

реалізації функції пізнання при розслідуванні: слідчі, прокурори, слідчі судді, суди, адвокати, а також спеціалісти, експерти, ревізори, перекладачі, аудитори, психологи та інші обізнані особи.

Сформована в результаті дослідження класифікація форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель дозволила виокремити процесуальні (залучення експерта, участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, допит експерта в суді), непроцесуальні (ревізії і перевірки, попередні дослідження слідів кримінального правопорушення та речових доказів) та змішану форми – консультаційно-довідкова діяльність обізнаної особи (може бути процесуальною або непроцесуальною – залежно від наявності письмового оформлення наданої консультації спеціаліста і залучення до матеріалів кримінального провадження). Визначено, що непроцесуальні форми потребують додаткового нормативного врегулювання з метою мінімізації ризиків втрати доказової інформації та підвищення легітимності відповідних дій. Найбільш важливе значення у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель, має судова експертиза як найбільш формалізована та доказово значуща форма використання спеціальних знань, що дозволяє кваліфіковано інтерпретувати результати документальних перевірок тендерної документації, а також факти можливого завищення цін і порушення умов публічних договорів. Встановлено, що найбільш затребуваними є економічна (понад 90%) та товарознавча (близько 77%) експертизи, тоді як почеркознавча і судово-технічна експертизи документів застосовуються приблизно у 60% випадків. Водночас 70% судових експертів відзначили зростання кількості комплексних експертиз, що свідчить про ускладнення механізмів вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

4. Досліджено використання спеціальних знань під час проведення огляду як однієї з ключових елементів слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Встановлено, що ефективність і результативність огляду документів, вилучених під час слідчих (розшукових) дій, значною мірою залежить від залучення спеціалістів, які володіють

криміналістичними і спеціальними знаннями у сферах документознавства, економіки, фінансів, будівництва та інформаційних технологій. Участь залучених спеціалістів є необхідною для кваліфікованого аналізу зовнішніх ознак, реквізитів, змісту документів, виявлення слідів можливих фальсифікацій, а також оцінки їх доказового значення у кримінальному провадженні, пов’язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

Окреслено специфіку документів, що підлягають огляду під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, зокрема таких їх видів як бухгалтерські, казначейські, проектно-кошторисні матеріали та банківські виписки. Визначено, що для встановлення матеріального або інтелектуального підроблення документа необхідним є комплексний аналіз не лише текстової складової документа, а й графічних елементів, матеріалів виготовлення, ознак втручання в їх структуру. Підтверджено, що лише залучення спеціальних знань дає змогу слідчому сформулювати слідчі версії, ідентифікувати осіб, причетних до вчинення злочину у сфері публічних закупівель та запланувати подальші слідчі (розшукові) і процесуальні дій.

Таким чином, огляд як слідча (розшукова) дія є інтегрованою формою реалізації спеціальних знань, а його результати істотно впливають на формування доказової бази, забезпечуючи достовірність, юридичну значущість і процесуальну повноту зібраних матеріалів у кримінальних провадженнях, пов’язаних з правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

5. Охарактеризовано участь спеціаліста у проведенні допиту як невід’ємний компонент ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Встановлено, що з огляду на складність і латентність зазначених злочинів, наявність значного обсягу спеціалізованої інформації, пов’язаної з фінансовими операціями, конкурсною документацією та службовими повноваженнями, залучення спеціалістів дозволяє якісно посилити аналітичний потенціал допиту. Спеціаліст сприяє як формуванню цілей допиту та підготовці тактичної схеми його проведення, так і глибшому розумінню технічних, економічних або юридичних аспектів отриманої інформації.

Розкрито участь спеціаліста на підготовчому, робочому та завершальному етапах допиту, досліджено види допомоги, яку він надає слідчому, у тому числі у ході тактичних прийомів, що застосовуються до підозрюваних і свідків: деталізація показань, пред'явлення документації, пов'язаної із службовими обов'язками, контрольні запитання, пред'явлення сукупності доказів. Особливе значення участь спеціаліста має під час допиту представників бюджетних установ, суб'єктів господарювання, банківських установ та інших учасників процедур державних закупівель, чиї дії з оформлення правочинів часто є юридично завуальованими та потребують кваліфікованого тлумачення.

Підкреслено, що відсутність фахового супроводу з боку спеціаліста під час допиту призводить до втрати релевантної інформації, тактичних помилок, пом'якшення або уникнення відповідальності підозрюваними, а також ускладнює формування належної доказової бази. З огляду на це, участь спеціаліста у проведенні допиту слід розглядати не як факультативну опцію, а як інструмент забезпечення повноти, об'єктивності й професійного рівня розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

6. Охарактеризовано участь спеціаліста у проведенні обшуку як ключову умову забезпечення повноти, ефективності та процесуальної легітимності цієї слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Встановлено, що така участь не обмежується суто технічною чи консультативною підтримкою, а набуває комплексного змісту, де спеціаліст забезпечує кваліфіковане виявлення та ідентифікацію доказів, фахове оцінювання складних фінансових документів, а також сприяє мінімізації ризиків втрати доказового матеріалу через недотримання вимог процесуального законодавства.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель спеціаліст виступає як інтегрований учасник слідчої групи, здатний надати допомогу в розпізнаванні документальних фальсифікацій, технічних засобів підроблення, прихованих місць зберігання речей і електронних носіїв, що можуть містити сліди протиправної діяльності. Його роль набуває особливого значення під

час проведення обшуків у приміщеннях органів державної влади чи місцевого самоврядування, фінансово-господарських структурах, де без використання спеціальних знань слідчий ризикує втратити критично важливі докази або допустити процесуальні порушення.

7. У кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, судово-почеркознавча і технічна експертиза документів вирішують питання щодо встановлення автентичності письмових реквізитів у документах, складених при здійсненні відповідних закупівель. Визначено, що об’єктами дослідження у такій експертизі є рукописні тексти, підписи, короткі записи, що мають значення для встановлення фактів підробки або підтвердження достовірності різних договорів при здійсненні публічних закупівель.

Окремо наголошено на значенні технічної експертизи документів, яка дозволяє встановити послідовність нанесення реквізитів (тексту, підпису, печатки), способи виготовлення документа, ознаки втручання в його структуру, а також ідентифікувати джерело походження відбитків печаток чи штампів. Підкреслено, що в умовах поширеності фальсифікацій у сфері публічних закупівель призначення комплексних судово-почеркознавчих і технічних експертиз документів забезпечує всебічний аналіз об’єктів дослідження та досягнення високого доказового значення експертного висновку. Такі комплексні експертизи додатково виконують превентивну функцію, сприяючи виявленню і фіксації механізмів фальсифікації при здійсненні публічних закупівель.

8. У кримінальних провадженнях, пов’язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель, судово-бухгалтерська і товарознавча експертизи реалізують функцію отримання фактичних даних спеціального економічного змісту, що не можуть бути здобуті слідчим або судом без залучення осіб, які володіють відповідними спеціальними знаннями.

Судово-бухгалтерська експертиза встановлює відповідність фінансово-господарських операцій нормативно визначеним процедурам бухгалтерського обліку, дозволяє виявити ознаки фіктивності контрактів, необґрунтованого завищення вартості товарів, послуг чи робіт, а також нецільового використання бюджетних

коштів при здійсненні публічних закупівель. Об’єктами цієї експертизи виступають фінансові документи, первинна звітність, облікові регістри, а предметом – спеціальні питання, що стосуються змісту, достовірності та правомірності господарських операцій. Її висновки мають вагоме значення для кваліфікації злочинних діянь як розтрати, привласнення або зловживання владою й службовим становищем, особливо в частині аналізу руху бюджетних коштів і відповідності вартості товарів ринковим цінам.

Товарознавча експертиза виконує функцію ідентифікації, технічної оцінки, встановлення відповідності та класифікації матеріальних об’єктів – товарів, сировини, обладнання, продукції, – що були предметом правочинів у сфері закупівель. Її предметом є визначення якісних, кількісних, технічних і функціональних характеристик продукції у співвіднесенні з умовами договору, вимогами нормативно-технічної документації та чинними стандартами. Об’єкти експертизи репрезентовані зразками продукції, технічною і супровідною документацією, а також результатами її експлуатації. Здійснюючи аналіз автентичності, якості, комплектності та стану поставленої продукції, експерт-товарознавець сприяє виявленню фальсифікатів, недопоставок, підміни або постачання продукції, що не відповідає умовам договору.

Встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель доцільним є призначення комплексних судово-бухгалтерських і товарознавчих експертиз. Взаємодоповнюваність цих експертиз полягає в інтеграції результатів бухгалтерського аналізу з висновками щодо фактичних характеристик продукції, що підвищує доказову цінність експертного висновку при доказуванні винуватості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель.

Однак чинне нормативне регулювання судово-експертної діяльності потребує системного вдосконалення, зокрема щодо визначення спеціалізацій експертів, алгоритмізації процедур комплексного призначення судових експертиз у справах закупівельного характеру, уніфікації вимог до формулювання експертних питань та обґрунтування процесуального рішення про залучення спеціаліста певної галузі

знань. Відсутність чітких критеріїв розмежування юрисдикційних повноважень між експертами різних спеціальностей (економістів, бухгалтерів, товарознавців, тощо) створює загрозу порушення принципу належності спеціальних знань, що може вплинути на легітимність висновку експерта, у тому числі в кримінальному провадженні, пов'язаному з правопорушеннями у сфері закупівель.

9. У межах проведеного дослідження здійснено цілісну науково-практичну оцінку теоретичних засад, нормативно-правового регулювання та механізмів використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Доведено, що експертний висновок становить повноцінне процесуальне джерело доказів, яке характеризується самостійною доказовою цінністю, за умови дотримання вимог кримінального процесуального законодавства щодо його допустимості, належності, достовірності та достатності.

Схарактеризовано основні проблеми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель: тривалі строки проведення експертиз (72%); недостатня ясність окремих висновків (40%); труднощі під час формулювання запитань експертам (28%) та ризики забезпечення їх незалежності (17%). Якість експертних висновків позитивно оцінили 63% респондентів, ще 31% вказали на потребу додаткових роз'яснень, тоді як лише близько 11% висловили критичні зауваження. Більшість опитаних (61%) підтримує використання висновків спеціалістів лише як допоміжного джерела інформації, 29% заперечують надання їм самостійного доказового статусу, а 10% підтримують таку законодавчу новацію. Понад 90% респондентів пов'язують підвищення ефективності розслідування з удосконаленням судово-експертного забезпечення. Загалом від 90% до 100% опитаних підтвердили ключову роль спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що забезпечує належне емпіричне підтвердження сформульованих у дисертації теоретичних положень і практичних рекомендацій.

Встановлено, що саме експертний висновок дозволяє сформулювати ключові положення обвинувачення у кримінальних провадженнях про розкрадання бюджетних коштів, службове підроблення або шахрайство в межах процедур публічних закупівель, виступаючи незамінним інструментом у формуванні доказової бази.

Наголошено на доцільності впровадження цілісного комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення процедур призначення та використання експертиз: оновлення нормативної бази, розроблення типових алгоритмів формулювання запитань до експерта, посилення кадрового потенціалу експертних установ, налагодження міжінституційної комунікації між органами досудового розслідування та експертами, а також забезпечення повноцінної реалізації сторонами кримінального процесу принципу рівності у доступі до спеціальних знань.

Результативність розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель безпосередньо залежить від повноцінної інтеграції спеціальних знань у процес доказування у кримінальному провадженні. Висновок експерта, підготовлений і отриманий відповідно до встановлених процесуальних вимог, відіграє провідну роль у встановленні об’єктивної істини у справі, а отже, є важливим елементом судово-експертного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов Р.К. Проблемні питання діяльності оперативних підрозділів із запобігання економічним кримінальним правопорушенням. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2015. № 1. С. 108–115. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/88/1/19.pdf.
2. Антонюк П.Є., Пясковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66, С. 332–341. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.33.
3. Артюх Т.М., Григоренко І.В. Теоретичні основи товарознавства: навчальний посібник. Київ: НУХТ, 2014. 263 с.
4. Атаманчук В., Шнайдер К., Теплицький Б. Методика та тактика розслідування корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, 2025. С.152-160. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.24.
5. Ахтирська Н.М. Правова регламентація електронних доказів та практика їх використання в судочинстві України. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. № 75(2), С. 141-150. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.23.
6. Бахін В. П. Роль криміналістики в підготовці фахівців у боротьбі з кримінальними правопорушеннями. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 2-3, с. 205-211. http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_2-3_42.
7. Березняк В. С. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері нерухомості. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. юридична наука.* 2020. № 11(113), С. 35-41. DOI: https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-113-11.05

8. Бешуля І. В., Гевлич Л. Л. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник. Донецьк: ДонНУ, 2013. 144 с.
9. Бідняк В. А., Бідняк Г. С., Чаплинський К. О. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я: монографія. Одеса : «Гельветика», 2021. 260 с.
10. Бідняк В.А. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2020. 264 с.
11. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2019. 152 с.
12. Боднар А.В. Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 238 с.
13. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 244 с.
14. Бондаренко О.О. Поняття та класифікація обізнаних осіб у кримінальному провадженні. *Право і суспільство.* № 2. Частина 3. 2020. С. 88-92. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_3/16.pdf
15. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 260 с.
16. Бондар М.Є., Ковальчук З.О., Сукманова Т.О. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку. *Судова експертиза.* 2014. № 1, С.19-29.
17. Булулуков О. Ю. Алгоритми при прийнятті тактичних рішень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. № 17, С. 76–86.

18. Василинчук В. І., Сливенко В. Р. Удосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері державних закупівель. *Наук. вісник НАВС*. 2014. № 1, С. 112-119.
19. Виноградов В. І. Окремі види експертиз при розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель. *Проблеми розслідування кіберзлочинів, корупційних та інших злочинів у сфері публічних закупівель : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2023. С. 394–396. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d8bb7e79-55b9-474c-992d-8cd9ad249016/content (дата звернення: 12.01.2025).
20. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 15.07.2024 р. у справі № 120694966. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98276903. (дата звернення: 11.12.2024).
21. Вирок Вищого антикорупційного суду України від 02.11.2022 р. у справі № 52018000000000215. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111684345. (дата звернення: 19.05.2025).
22. Вирок Вищого антикорупційного суду від 11.11.2022 р. у справі № 991/6646/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/991664620. (дата звернення: 17.01.2025).
23. Вирок Вищого антикорупційного суду від 21.09.2022 р. у справі № 991/7639/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106361385
24. Вирок Жовтневого районного суду міста Полтави від 23.09.2021 р. у справі № 541/2260/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99815921. (дата звернення: 07.07.2023).
25. Вітер Д.В. Судово-економічна експертиза у доведенні обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню при розслідуванні злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. № 20. 2019. С. 403-414, с. 406

26.Галаган В.І., Козак О.В. Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні: монографія. 2-е вид., перероб. і допов. Краматорськ: ТОВ «Каштан», 2015. 224 с.

27.Гарасимів О. І., Дуфенюк О. М., Захарова О. В. та ін.Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

28.Головко М.Б., Осипенко І.П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник. Чернігів : ЧНТУ, 2015. 126 с.

29.Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 21 с.

30.Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2(9), С. 22– 34 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2007_2_5.

31.Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. Актуальні питання судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. № 75, С. 163–169. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.26.

32.Горин В.П. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Науковий журнал «Світ фінансів»* 2013. № 2, С. 69-80. URL: https://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/721.

33.Гусєва В. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *National Law Journal: Teory And Practice*. 2019. № 3, С. 151-156. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6079

34.Гуцаленко Л.В. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011. 352 с.

35. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2017. 224 с.
36. Дараган В. В. Щодо стану наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у галузях економіки / В. В. Дараган, С. М. Балабан // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). - Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 267-270. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6318.
37. Демидова Є. Є. Тактика допиту обізнаних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2013. 22 с.
38. Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері: дис. …канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпро, 2024. 236 с.
39. Дондик Н.Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.15
40. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров’я: дис. … канд. юрид. наук: спец 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права», НУ «Львівська політехніка», Львів, 2018. 258 с.
41. Дроздова Н. Г. Інституціональні проблеми задоволення державних потреб в умовах ринкових взаємовідносин: теоретико-методологічний аспект. *Теорія і практика державного управління.* 2012. № 3 (38), С. 163–170.
42. Ждумінський В.П. Механізм оскарження та способи перевірки висновку експерта у кримінальному провадженні. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. №3, С. 46-54. DOI: 10.15804/CPLS.20223.06

43. Забаштанський М., Суржик В., Борисенко Л. Сучасні аспекти проведення судово-бухгалтерської експертизи в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2017. №. 17, С. 169–175. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/126912

44. Забуга А. В., Лилова Ю. Ю. До питання дослідження підписів, виконаних із наслідуванням. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. № 2. С. 158–167. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.18

45. Зінов П. І. Типові слідчі ситуації розслідування злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів. *Теоретичні і практичні проблеми кримінального судочинства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, 19 жовтня 2012 р. Донецьк : ДЮІ МВС України. 2013, С. 239-240.

46. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

47. Іщенко А.В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Українська академія внутрішніх справ. 1996. 36 с.

48. Калиновська Я. О. Сучасні види організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості. *Форум права.* 2017. № 5, С. 164–168. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.1202284 с. 167-168

49. Карпенко Є. А., Копайгора І. С. Теоретичні основи судово-бухгалтерської експертизи. *Economics and Region*. 2023. № 1 (88), С.121-127. DOI: 10.26906/EiR.2023.1(88).2882

50. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 216 с.

51. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец.: 12.00.09. Дніпро, 2014. 252 с.

52. Кікінчук В.В., Степанюк Р.Л., Юхно О.О. та ін. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях: науково-методичні рекомендації. Харків : ХНУВС. 2018. 48 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3544.
53. Клименко Н.І. Криміналістика як наука: монографія. Київ: НВТ Правник, 1997. 83 с.
54. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: ЛДУВС, 2007. 248 с.
55. Ковальов К. М. Спеціальні знання в судовій експертизі визначення давності документа. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2 (75), С. 140-151. DOI: https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-75-2-140-152
56. Ковбаса В. М. Криміналістична характеристика спеціальних знань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2, С. 224-229.
57. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури України.* 2015. Т. 12 / 2 (33), С. 112 123.
58. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон, Верховна Рада України від 29.10.2022 р. № 8073[1]-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19970711#Text (дата звернення: 02.10.2022).
59. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.01.2023).
60. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Гельветика, 2022. 286 с.
61. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика: монографія. Одеса: «Юридика», 2023. 244 с.

62. Копча Н.В. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій як одна із форм використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. *Історико-правовий часопис: Волинський національний університет імені Лесі Українки.* 2021. № 1(16), С. 94–98.

63. Корницька О. Ф., Заріцька А. Л., Шевчук Г. В. Дослідження під час судової економічної експертизи операцій з використання бюджетних коштів: методичні рекомендації. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 26 с.

64. Коряк В. В. Виявлення злочинів під час здійснення державних закупівель / В. В. Коряк, В. Р. Сливенко. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 532-539. URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/13/58.

65. Коцюба С. А., Чаплинський К. О. Особливості використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1(91). С. 57–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2018_1_13.

66. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2012. 20 с.

67. Криміналістика і судова експертиза: міжвідомчий наук.-метод. зб. *Київський НДІ судових експертиз.* Вип. 69. Київ, 2024, 783 с. https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.

68. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341- 14#Text. (дата звернення: 19.10.2023).

69. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 21.05.2025)

70. Критенко О.О. Сутність та особливості функціонування системи державних закупівель. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2012. № 9, С. 42–53.

71. Кулик С.С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1, С. 233.
72. Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2017. 245 с.
73. Лисенко В. В., Петросян В. Г. Фіктивні підприємства у механізмі злочинної діяльності. *Кримінальне право, кримінальний процес і криміналістика.* 2012. №1, С. 204-210. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199742
74. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б.Є., Петряєв С.Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2019. № 4 (44), С. 125-130. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199742
75. Мамченко М. Верховний Суд. Суд апеляційної інстанції зобов'язаний проаналізувати й зіставити з наявними у справі матеріалами всі доводи, наведені в апеляційній скарзі, і дати на кожен вичерпну відповідь *Судово-юридична газета*. 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/331384-sud-apellyatsionnoy-instantsii-obyazan-proanalizirovat-i-sopostavit-s-imeyuschimisya-v-dele-materialami-vse-dovody-privedennye-v-apellyatsionnoy-zhalobe-i-dat-na-kazhdyy-ischerpyvayuschiy-otvet-verkhovnyy-sud (дата звернення: 30.05.2025)
76. Марушев А. Д. Консультація як одна із форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4, С. 307–310. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/74.
77. Марущак О. А. Залучення спеціаліста при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Форум права.* 2014. № 2, С. 253-257. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index. htm_2014_2_45.pdf.
78. Меденцев А. М. Експертизи при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель. *Наук. вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту*. 2015. № 13, С. 109-111. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc13/part_2/32.pdf

79. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність». Одеса: МГУ, 2015. 204 с.
80. Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І. Судовопочеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. Київ: Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.
81. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань з оподаткування окремих видів діяльності підприємств [Текст]: звіт про НДР (заключ.): Дніпропетровський НДІСЕ; кер. Н. Водоп'ян; викон.: Н. Кушакова, В. Федчишина, В. Світлоока [та ін.]. – Дніпропетровськ, 2010. – 363 арк. – Бібліогр.: с. 354. – N ДР 0109Г001301.
82. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) /Меленевська З.С., Ковальов К.М., Шпакович Н.Г. – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2008. – 34 с.
83. Методичні рекомендації з дослідження судово-економічною експертизою питань, пов'язаних із випуском, розповсюдженням, обміном, використанням та оподаткуванням електронних грошей: звіт НДР (заключ) / МЮУ, ОНДІСЕ; керівник: В. Ф. Світлоока; викон: О. В. Пашковська, І. Б. Новикова. - 0117U001892. - Одеса. - 2018. - 81 с.
84. Мотлях О.І., Костюк В.Л., Куценко Д.В. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів: методичні рекомендації. Київ: Освіта України, 2016. 86 с.
85. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь: ДПАУ, 2011. 20 с.
86. Нагачевський С. В. Економіко-правова характеристика сфери державних закупівель товарів, робіт і послуг / С. В. Нагачевський. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2013. Вип. 1. С. 386-394. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2106.

87. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні: станом на 1 верес. 2016 р. / за заг. ред. С.С. Чернявського. Київ: Центр учб. літ., 2016. С. 150–170.

88. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: у 4 т. / за ред. О. В. Стовби : Харків, 2015. Т. 2. 329 с.

89. Неганов В. В. Ревізія у кримінальном процесі: генезис, теорія, практика: монографія. К.: НАВС, 2021. 216 с. С. 69

90. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1. 926 с.

91. Олефір, А. О. Problems of protection of the rights of participants in public procurement. *Theory and Practice of Jurisprudence*, 2018. № 1(13), С. 9. https://doi.org/10.21564/2225-6555.2018.13.120978

92. Пелюшок В.Г. Проблемні питання дослідження технічних зображень документів (копій). *Криміналістичний вісник.* 2018. № 2(30), С. 71–77.

93. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 140 с.

94. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: КНУВС, 2006. 201 с.

95. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

96. Пілюков Ю. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесу. *Актуальні проблеми правознавства.* 2020. № 4(24), С. 158-163 DOI: 10.35774/app2020.04.158

97. Полуніна Л., Шамрай О., Михалюк А. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування контрабанди. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 7(21), С. 96-104. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-96-104

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2019 р. у справі № 522/1029/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/87144996 (дата звернення: 17.03.2025 р.)

99. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 р. у справі № 756/10060/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457 (дата звернення: 19.05.2025).

100. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.08.2020 у справі No753/10028/18. *Єдиний державний реєстр судовий рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906049

101. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами - підприємцями: Закон України від 23.03.2017 р. № 1982-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-19#Text

102. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування від 20.09.2023 р. № 10075. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42822

103. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

104. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні: Наказ Служби Безпеки України від 19.03.2016 р. № 138. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/a20160319.

105. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text

106. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

107. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2(18), С. 48-52. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24933a16-9be6-44fa-a52b-fbd3d4cdd570/content

108. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Самодін А. В. Криміналістика: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Право, 2020. 752 с. URL:https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/19880.

109. Разборська О. О., Даценко Г. В., Ксьоншка А. В. Особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій із грошовими коштами. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2, С. 720–724. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/128.pdf

110. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2006. 20 с.

111. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 31.08.2023 р. у справі № 904/2893/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113143474

112. Рогатинська Н., Підгородецька Ю. Процесуальний статус спеціаліста в кримінальному провадженні. *Наукові записки*. 2022. № 12, С. 147—151. DOI: 10.36550/2522- 9230-2022-12-147-151.

113. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2002. 222 с.

114. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навчальний посібник. Київ: Аванпост-Прим, 2010. 304 с.

115. Рувін О.Г. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

116. Савченко А.В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: file:///C:/Users/K_/Downloads/vaau_2009_1_45.pdf

117. Садчикова К. А. Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект): дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: ОДУВС, 2017. 233 с.

118. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. К.: Кондор, 2023. 594 с.

119. Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва : дис. ... д-ра філософії: 081. Одеса, 2023. 248 с.

120. Свобода Є.Ю., Захаркина А.Ю. Судова почеркознавча експертиза: сучасний стан і актуальні питання. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. № 61, С. 72–80.

121. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2006. 18 с.

122. Сидоров О.А., Тишлек Д.П., Бабанін С.В. та ін. Алгоритм дій під час огляду документів та особливості призначення окремих видів експертиз при розслідуванні економічних злочинів: методичні рекомендації. Дніпро: ДДУВС, 2018. 25 с.

123. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 40 с.

124. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. К.: Атіка, 2005. 496 с.

125. Словник української мови. В 11 томах. Т.9. К.: Наукова думка, 1978, 916 с.

126. Словник української мови: в 11 т. Т. 10. К.: Наукова думка, 1979. 658 с.

127. Спіцина Г.О., Бідняк Г.С. Форми використання спеціальних знань. *Теорія і практика судової експертизи*: зб. наук. праць. Харків: Право.2018. № 18, С. 240-248.

128. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з проведенням державних закупівель: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К.: НАВС, 2019. 258 с.

129. Степанюк Р.Л., Заяць Д.Д. Удосконалення процесуальної форми діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні. *Вісник Пенітенціарної служби асоціації України.* 2025. № 2(32), С. 206-216. DOI: 10.34015/2523-4552.2025.2.23.

130. Степанюк Р.Л., Перлін В.С. Форми використання спеціальних знань у галузі цифрової криміналістики в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2025. № 77, С. 78-82. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.16.

131. Стецюкевич З. П., Корницька О.Ф., Заріцька А.Л., Шевчук Г.В. Окремі аспекти аналізу матеріалів, наданих для проведення судової економічної експертизи за експертною спеціальністю 11.1 "Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності": методичні рекомендації. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2020. 26 с.

132. Стратегія реформування системи публічних закупівель («дорожньої карти») та План заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 175-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80.

133. Страшок А. А. Поняття обізнаних осіб та форми їх залучення у кримінальному судочинстві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. №3, С.138-142. DOI: https://doi.org/10.32782/3922109.

134. Тальянчук Л.С. Способи перевірки документів як окремого виду доказів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 8, С. 433-436, с. 434

135. Таранова А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником: дис. … канд. юрид. наук. Київ. 2020. 228 с.

136. Таранова А.М. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання спеціальних знань медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 10, С. 198–203. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.34.

137. Теплицький Б.Б., Шрамко О.М., Юсупов В.В. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: методичні рекомендації. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 72 с.

138. Технічна експертиза документів. КЕДЦ – центр експертиз. URL: https://kedc.org.ua/ru/ekspertyza-dokumentiv/tekhnichna-ekspertyza/#:

139. Технічна експертиза документів. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: https://kndise.gov.ua/expertise/handwriting-examination

140. Технічна експертиза документів. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. https://kndise.gov.ua/tehnichna-ekspertyza-dokumentiv/#:

141. Тимчишин А.М. Особливості використання спеціальність знань під час досудового розслідування. Нове українське право. 2023. № 2, С. 176-184. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.24

142. Тимчишин А.М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика: дис. д-ра юрид. наук. Кропивницький, 2023. 438 с.

143. Ткаченко Я. В., Іванко Є. Б. Дослідження печаток і штампів. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93), С. 338-340. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-65

144. Товарознавча експертиза. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: https://kndise.gov.ua/tovaroznavcha/#:

145. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами: Закон, Верховна Рада України від 27.06.2014. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a11#Text

146. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон: ВД «Гельветика», 2018. 244 с.

147. Хижняк Є. С. Тактичні прийоми проведення слідчого огляду документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3, С. 207–211. URL: https://apnl.dnu.in.ua/3_2017/49.pdf

148. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 01.03.2025)

149. Цимбал П.В. Попередження, виявлення, розкриття та розслідування податкових злочинів: монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. 408 с. С. 163.

150. Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів при підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми розслідування злочинів*: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф., К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 116-118.

151. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010, 560 с.

152. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 34 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13910.

153. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Пресс, 2010. 624 с.

154. Чигирина Г. Л. Форми використання спеціальних знань у процесі збирання документів на стадії досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1–2(10–11), С. 251–257.

155. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування

кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 1. 2023. С. 477-480 DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112

156. Шаповалов Р.А. Вирішення судово-економічною експертизою питання про нанесення матеріальної шкоди Державному бюджету України при здійсненні закупівель за державні кошти: методичні рекомендації. К.: Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, 2016. 39 с.
157. Шевченко О.В. Поняття судово-товарознавчої експертизи. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірн. матер. кругл. столу. Київ : ННІПФЕКП НАВС, 2013. С. 365–370. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/669/1/14.pdf
158. Шепітько В.Ю. Допит: наук.-практ. посіб. Харків: КримАрт, 1998. 35 с.
159. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник. Х.: Право, 2001. 560 с.
160. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. 5-те вид., перероб. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 649 с.
161. Шкарабо В.М., Біла А.В., Воронін В. В. Правові аспекти проведення почеркознавчого дослідження. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. 2022. № 1(4), С. 50-56. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5.
162. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL:https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.
Retrievedfrom https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1382
163. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143.

164. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/35432.

165. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103 .

166. Шнайдер К.Б. Особливості використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. — Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С.210-214.

167. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

168. Шнайдер К.Б., Теплицький Б.Б. Роль метакогнітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 89. Ч.3., 2025. С.462-467. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.66.

169. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень: дис. … д-ра філософії за спец. 081

– Право (канд. юрид. наук). Київ. 2021. 272 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/19544.

170. Шрамко О. Можливості судово-економічних експертиз при розслідуванні окремих корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1 (17), С. 162-165 URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/635.

171. Щербаківський М. Застосування спеціальних знань під час розкриття та розслідування злочинів. Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. 78 с.

172. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: У Паливода, 2015. 560 с.

173. Щербаковський М.Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судо-вих експертиз у кримінальному процесі: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с.

174. Щодо етичної поведінки під час здійснення публічних закупівель: Лист Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 01.04.2019 № 3304-04/13647-06. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ME190402

175. Юсупов В.В. Особливості судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов’язаних з корупцією. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 904–906.

176. Яремчук В.О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: монографія. Харків: Апостиль, 2015. 228 с.

177. Яремчук В. О. Роль новітніх науково-технічних засобів та криміналістичних знань у діяльності слідчого. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. № 67, С. 342–344. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.64

178. Bürgler, S., Kleinke, K., Hennecke, M. (2022). The Metacognition in Self-Control Scale (MISCS). *Personality and Individual Differences*, 199, 111841, https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111841

179. Bosio, E., Djankov, S., Graser, E., Shleifer, A. (2022). Public Producement in Law and Practice. *American Economic Review,* 112 (4), 1091-1117. Doi: 10.1257/aer.20200738

180. Chusu, H., Milne, A., Ataullah, A. (2023). What explains delays in public procurement decisions? *Economic Modelling*, 121. Doi: https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106201.

181. Fazekas M, Sberna S, Vannucci A (2021) The extra-legal governance of corruption: tracing the organization of corruption in public procurement. Governance 35(4):1139

182. Gnaldi, M., Del Sarto, S. (2024). Measuring Corruption Risk in Public Procurement over Emergency Periods. *Soc Indic Res,* 172, 859–877. Doi: https://doi.org/10.1007/s11205-024-03331-w

183. Gross Hans. Handbuch fur Untersuchungsrichter Polizeibeamte, Gendarmen us.w. Graz, 1893. VII, 620 s. URL : https://www.academia.edu/24622511/Hans_Gross_Werke_des_Wissenschaftlers_und_Arbeiten_%C3%BCber_ihn_aus_den_B%C3%BCcherbest%C3%A4nden_der_wissenschaftlichen_Bibliothek_der_Nationalen_Jurij_Fedkowytsch_Universit%C3%A4t_Czernowitz_Zum_100_Todestag_Bibliografisches_Verzeichnis

184. Hoekman, B., Taş, B. (2024). Discretion and public procurement outcomes in Europe. *European Journal of Political Economy*, 82, doi: https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2024.102525.

185. Karttunen, E., Pesu, J, Immonen, M. (2025). Cross-disciplinary perspectives on problem-based learning approach in public procurement in the European Union. Journal of Purchasing and Supply Management. Doi: https://doi.org/10.1016/j.pursup.2025.100992

186. Littlejohn, C. (2020). Truth, knowledge, and the standard of proof in criminal law. *Synthese*, 197, 5253–5286. Doi: 10.1007/s11229-017-1608-4

187. Lyra et al. Fraud, corruption, and collusion in public procurement activities, a systematic literature review on data-driven methods. *Applied Network Science* (2022) 7:83. P. 1-30 https://doi.org/10.1007/s41109-022-00523-6

188. Waxenecker, H., Prell, C. (2024). Corruption dynamics in public procurement: A longitudinal network analysis of local construction contracts in Guatemala. *Social Networks,* 79, 154-167. Doi: https://doi.org/10.1016/j.socnet.2024.07.001.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

для працівників правоохоронних органів, судових експертів та суддів щодо практики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель

І. Професійний профіль респондента

1. Ваш професійний статус:

- Слідчий / детектив
- Прокурор
- Судовий експерт
- Суддя

2. Стаж роботи за посадою

- До 3 років
- Від 4 до 10 років
- Понад 10 років

3. Чи маєте Ви досвід участі в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель (ст. 191, 358, 366, 190 КК України)?

- Так, маю значний досвід
- Так, стикався/лась з окремими справами
- Ні, не маю такого досвіду

ІІ. Використання спеціальних знань у розслідуванні

4. Чи вважаєте Ви використання судових експертиз критично важливим у справах про публічні закупівлі?

- Так
- Скоріше так, але не завжди
- Ні

(За бажанням: _____)

5. Які види судових експертиз Ви найчастіше призначаєте / зустрічаєте у відповідних справах? (можна обрати кілька варіантів)

- Економічна
- Товарознавча
- Почеркознавча

- Судово-технічна експертиза документів

- Будівельно-технічна

- Комп’ютерно-технічна

Інші: _____

6. Чи часто призначаються комплексні (комісійні) експертизи у таких справах?

- Часто
- Іноді

- Рідко / майже ніколи

III. Оцінка якості експертних висновків

7. Як Ви оцінюєте загальний рівень якості експертних висновків у справах про публічні закупівлі?

- Переважно якісні та обґрунтовані
- Якість різна, є проблемні випадки
- Часто неповні або незрозумілі
- В основному незадовільні

8. Які труднощі Ви найчастіше фіксували у роботі з експертними висновками?

- Нечітке формулювання висновків
- Надмірна термінологія
- Відсутність відповіді на запитання слідчого
- Інше: _____

IV. Проблеми у практиці призначення та використання експертиз

9. З якими проблемами Ви стикалися при призначенні або використанні експертиз? (можна обрати кілька)

- Тривалі строки проведення
- Недостатня ясність/повнота висновків
- Труднощі з формулюванням запитань
- Сумніви в об’єктивності експерта
- Інше: _____

V. Правовий статус висновків спеціаліста

10. Як Ви оцінюєте доцільність використання висновків спеціалістів (аудиторів, ревізорів) як доказів?

А — Слід прирівняти до доказів для спрощення процедури

B — Можуть бути допоміжними, але основне — судова експертиза

C — Лише висновок судового експерта може бути доказом

(Аргументація, якщо бажаєте: _____)

VI. Пропозиції щодо вдосконалення

11. Що, на Вашу думку, слід змінити для покращення використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо публічних закупівель? (відкрите запитання, наведіть до 3 пропозицій)

1. _____
2. _____
3. _____

Щиро дякуємо за участь у дослідженні!

Ваші відповіді є цінним внеском у формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення процесуального використання спеціальних знань.

Додаток Б

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатами узагальнення відповідей опитаних респондентів за тематикою розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

Анкету для опитування було розроблено автором самостійно. Опитування проводилося в анонімній формі з використанням Google Форми.

Загалом у дослідженні взяли участь 120 респондентів, серед яких 50 слідчих (у тому числі детективи НАБУ, які спеціалізуються на розслідуванні корупційних злочинів), 30 прокурорів, 20 судових експертів (представників економічної, товарознавчої та почеркознавчої спеціалізацій) та 20 суддів (з них 5 – судді ВАКС, решта – судді місцевих загальних судів).

У межах першого блоку анкети респондентам було запропоновано оцінити свій професійний досвід і ступінь обізнаності з тематикою розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Серед слідчих розподіл стажу роботи виявився таким: до 3 років – 40%, від 4 до 10 років – 45%, понад 10 років – 15%. Аналогічна тенденція спостерігається серед прокурорів, де молоді фахівці зі стажем до 3 років становлять приблизно 30% вибірки, тоді як фахівці з понад 10-річним досвідом – 20%.

При цьому переважна більшість слідчих (94%) та прокурорів (90%) засвідчили обізнаність з особливостями розслідування злочинів, пов’язаних із порушеннями у сфері публічних закупівель, а також наявність практичного досвіду ведення відповідних кримінальних проваджень. Лише незначна частка респондентів (6%) вказала на відсутність такого досвіду або на ознайомлення лише з окремими епізодами.

Серед суддів усі респонденти (100%) підтвердили наявність досвіду розгляду кримінальних справ, пов’язаних з розкраданням бюджетних коштів чи службовим підробленням у сфері державних закупівель, причому 25% суддів зазначили, що розглядали понад п’ять таких справ. Отже, вибірка респондентів репрезентує

фахівців, обізнаних зі специфікою досліджуваної проблематики, що забезпечує належний рівень достовірності отриманих відповідей.

На запитання: «Чи вважаєте Ви використання спеціальних знань (судових експертиз) критично важливим під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель?» переважна більшість респондентів одностайно дали позитивну відповідь. Так, 100% суддів, 98% прокурорів та 96% слідчих визнали застосування спеціальних знань необхідним. Лише окремі учасники опитування (двоє слідчих і один судовий експерт) висловили думку, що це є «скоріше важливо, але не завжди обов'язково». Жоден респондент не обрав варіант відповіді «ні».

Аргументуючи свої відповіді, учасники анкетування зазначали, що проведення експертизи є необхідною умовою для встановлення обсягу завданих збитків та виявлення фактів фальсифікації документів, без чого неможливо забезпечити завершеність досудового розслідування. На основі отриманих даних, можемо констатувати, що у правозастосовній практиці спеціальні знання сприймаються як невід'ємний та системоутворюючий елемент механізму доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель.

Крім того, у межах анкети було поставлено запитання з множинним вибором: «Які види судових експертиз Ви призначаєте або зустрічаєте найчастіше у провадженнях щодо злочинів у сфері публічних закупівель (ст. 191, 358, 366 КК України)?». Найбільш поширеними видами експертиз респонденти назвали економічну (вказали 88% слідчих, 100% прокурорів, 95% суддів) та товарознавчу (75% слідчих, 80% прокурорів), які застосовуються майже в кожному кримінальному провадженні в зазначеній категорії справ. Третє місце за поширеністю займають почеркознавча та судово-технічна експертизи документів – їх призначення відзначили приблизно 60% слідчих і прокурорів.

Менш регулярно, але теж досить часто у практиці трапляються будівельно-технічні експертизи (особливо у провадженнях щодо проведення ремонтних робіт або будівництва), на що вказали 30% респондентів. Комп'ютерно-технічні експертизи згадали 20% респондентів, переважно детективи НАБУ, які розслідують правопорушення, пов'язані з електронними торгами.

Судово-медичні експертизи, як очікувано, не набули поширення у зазначеній категорії справ (виняток – випадки, пов’язані з травмуванням чи загибеллю внаслідок використання неякісної продукції, що у межах даного опитування не зафіксовано).

Отримані результати узгоджуються з науковими положеннями про пріоритетність економічної та товарознавчої експертизи у провадженнях щодо порушень у сфері публічних закупівель [19].

Визначено, що 70% опитаних судових експертів вказали на значне поширення комісійних (комплексних) експертиз, зокрема економічно-товарознавчих або почеркознавчо-технічних, що свідчить про ускладнення завдань, які ставляться перед експертами, та про прагнення слідства отримати всебічно обґрунтований комплексний висновок.

З метою оцінки якості експертних висновків респондентам було поставлено запитання: «Чи задовольняє Вас, як практичного працівника, якість висновків судових експертів у справах про публічні закупівлі?». Отримані відповіді свідчать про помірно позитивну оцінку.

Так, 60% слідчих і 55% прокурорів вказали, що у більшості випадків експертні висновки є обґрунтованими та належної якості. Ще 30% респондентів визнали, що рівень якості варіюється: окремі висновки є проблемними або незрозумілими. Водночас 10–12% слідчих і прокурорів оцінили якість критично, обравши варіант «нерідко висновки є неповними або складними для розуміння». Жоден респондент не обрав відповідь «переважно незадовільні», що свідчить про відсутність загального негативного сприйняття, хоча окремі недоліки були виявлені.

Оцінки суддів виявилися дещо позитивнішими, оскільки 70% із них зазначили, що експертні висновки загалом мають професійний рівень і є корисними для судового розгляду, а 30% наголосили на необхідності додаткового роз’яснення висновків під час допиту експерта у зв’язку зі складністю або неясністю формулювань.

У зв’язку з цим, отримані показники узгоджуються з відповідями самих експертів, де 45% підкреслили, що мали труднощі з формулюванням висновків у доступній для слідства та суду формі, а 20% вказали на недостатню чіткість формулювання запитань з боку слідчих, що ускладнювало надання однозначних

висновків. Таким чином, виявлено проблему комунікативної взаємодії між слідчим та експертом на етапі постановки запитань, що безпосередньо впливає на зміст і якість експертного висновку.

Загалом більшість респондентів висловила задоволення рівнем експертної діяльності, однак звернула увагу на окремі недоліки – зокрема, недостатнє обґрунтування висновків, перевантаженість спеціалізованою термінологією, відсутність чітких відповідей на поставлені запитання у формі стверджувального чи заперечного висновку. Ці зауваження засвідчують потребу в підвищенні якості комунікації між органами досудового розслідування та експертною спільнотою.

Одним із ключових блоків анкетування було з'ясування проблем, з якими найчастіше стикаються практичні працівники під час призначення та використання судових експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних із публічними закупівлями. Респондентам було запропоновано обрати кілька відповідей із запропонованого переліку.

Серед найактуальніших проблем було визначено:

- **Тривалі строки проведення експертиз (**68% слідчих і 80% прокурорів). Затягування строків дослідження в експертних установах було охарактеризовано як один із найбільш деструктивних чинників для слідства. За словами респондентів, очікування на результати економічної експертизи може тривати 2–3 місяці, а будівельно-технічної – до шести місяців. Причинами цього називалися перевантаження експертних установ (насамперед НДЕКЦ МВС) та дефіцит фахівців певного профілю (зокрема кошторисників). Така ситуація корелює із загальною проблемою кадрового забезпечення судово-експертної діяльності, яка навіть стала підставою для законодавчих ініціатив щодо альтернативних форм залучення спеціальних знань.

- Недостатня ясність або повнота експертних висновків, відзначили 45% слідчих, 40% прокурорів і 30% суддів. Респонденти вказували на те, що висновки іноді формулюються надто обережно або складно для сприйняття, що утруднює їх правову інтерпретацію. Як приклад, замість чіткого зазначення суми завданих збитків експерт-економіст формулював висновок як «економічно необґрунтоване завищення

вартості», або почеркознавча експертиза обмежувалася фразою «не виключається, що підпис виконано іншою особою», без категоричного висновку. Практики розцінюють подібну невизначеність як фактор, що знижує доказову вагу документа. Водночас слід зауважити, що експерт зобов'язаний дотримуватися наукової об'єктивності та не виходити за межі своєї компетенції, тому уникнення категоричності може бути обґрунтованим з позицій методології судової експертизи.

- **Складнощі формулювання запитань та інтерпретації результатів.** Таку проблему відзначили 30% слідчих і 25% прокурорів. Вона полягає в труднощах правильної постановки питань, особливо у разі призначення комплексних експертиз. Респонденти наголошували, що не всі слідчі користуються можливістю попередньої консультації з експертними установами, внаслідок чого запитання формулюються занадто загально (наприклад: «чи є порушення закону?» - що виходить за межі компетенції експерта) або надто технічно, без урахування прикладного характеру очікуваних результатів для суду. У зв'язку з цим було висловлено потребу у методичному супроводі формулювання завдань експертного дослідження.

- Сумніви щодо незалежності або неупередженості експертів. На цю проблему звернули увагу 15% слідчих і 20% прокурорів, які засвідчили, що в окремих випадках стикалися з ситуаціями тиску на експертів або отримання так званих «замовних» висновків. Зокрема, було зазначено, що захист іноді надає альтернативні висновки, виконані на приватне замовлення, які значно занижують суму збитків або суперечать офіційній експертизі. Водночас окремі слідчі висловили недовіру і до частини державних експертів, які, на їхню думку, «традиційно підтримують сторону обвинувачення». Незважаючи на порівняно низьку частку таких відповідей, проблема об'єктивності експертного дослідження залишається актуальною, що узгоджується з позицією фахівців щодо існування запиту на «зручні» висновки в умовах конфлікту інтересів.

Отже, можна констатувати наявність комплексу факторів, що ускладнюють ефективне використання експертиз у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері публічних закупівель. Мова йде як про інституційні (кадрові, організаційні) проблеми, так і про недоліки комунікації між слідчими та експертами, а також

виклики щодо забезпечення неупередженості експертної діяльності. Подолання цих проблем потребує як удосконалення нормативного регулювання, так і розвитку практичної взаємодії між органами досудового розслідування, прокуратурою та експертними установами.

Одним із дискусійних аспектів, розглянутих у межах анкетування, стало ставлення практичних працівників до можливості використання висновків спеціалістів (аудиторів, ревізорів тощо) як доказів у кримінальному провадженні. Респондентам було запропоновано обрати одне з трьох тверджень, яке найбільше відповідає їхній позиції:

Варіант А – «Висновки спеціалістів слід прирівняти до доказів, це б прискорило розслідування і розвантажило експертні установи»;

Варіант В – «Висновки спеціалістів можуть бути допоміжними, але ключові факти мають підтверджуватися саме судовими експертизами»;

Варіант С – «Категорично, доказом має бути лише висновок атестованого судового експерта; залучення спеціалістів для доказування є неприпустимим».

Отримані результати засвідчили переважно зважену позицію респондентів. Зокрема, **61%** усіх опитаних підтримали **варіант В**, визнаючи доцільність використання висновків спеціалістів як орієнтовної допоміжної інформації, але за умови, що вирішальне доказове значення повинно мати саме висновок судового експерта, оформлений відповідно до вимог процесуального закону.

Лише **10%** респондентів, переважно серед слідчих, підтримали **варіант А** про можливість прирівнювання висновків спеціалістів до судових доказів. Основною мотивацією цієї позиції є прагматичний підхід – спеціалісти (наприклад, аудитори) нерідко першими виявляють фінансові порушення, ще до початку досудового розслідування, їхні матеріали часто є готовими до використання, тож повторне призначення судової експертизи видається респондентам як надлишкове та таким, що затягує процедури.

Натомість **29%** опитаних, переважно судді та судові експерти, висловилися на підтримку **варіанту С**, категорично виступивши проти надання доказового статусу документам, підготовленим спеціалістами, які не є атестованими експертами. Усі

опитані судді Вищого антикорупційного суду України однозначно заявили про неприпустимість визнання актів ревізій чи аудитів належними та допустимими доказами. Судові експерти, у своїх коментарях, підкреслювали, що спеціалісти, які не входять до системи судово-експертних установ, не зобов'язані дотримуватися методичних стандартів, їх кваліфікація не підлягає перевірці у встановленому порядку, а також вони не несуть кримінальної відповідальності за надання недостовірної інформації. Такі аргументи цілком узгоджуються з висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо ризиків законопроєкту № 10075, який передбачав надання висновкам спеціалістів процесуального статусу доказу.

Таким чином, результати анкетування засвідчують, що у правозастосовній практиці переважає думка про доцільність реалізації спеціальних знань виключно через інститут судової експертизи. Попри наявність окремих прагматичних підходів до спрощення процедури доказування (особливо серед слідчих), більшість респондентів наголошують на необхідності забезпечення об'єктивності, кваліфікованості та процесуальної легітимності експертного висновку як доказу у кримінальному провадженні.

У завершальній частині анкети респондентам було запропоновано висловити власні пропозиції стосовно удосконалення практики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, пов'язаних із правопорушеннями у сфері публічних закупівель. Аналіз відкритих відповідей дозволив виокремити кілька ключових напрямів пропонованих змін:

1. Розширення кадрового складу та фінансового забезпечення експертних установ. Цю пропозицію було висловлено у понад 30 відповідях, переважно від слідчих та прокурорів. Серед сформульованих ініціатив – створення додаткових підрозділів з економічного профілю, підвищення рівня оплати праці експертів з метою залучення нових фахівців, а також зменшення черг на проведення експертиз. Респонденти наголошували, що вирішення кадрової проблеми має безпосередній вплив на строки розслідування та ефективність експертного забезпечення процесу.

2. Розроблення уніфікованих методичних рекомендацій для слідчих щодо призначення експертиз підтримали як слідчі, так і експерти. Насамперед підкреслювали, про доцільність створення нормативно закріплених рекомендацій (у вигляді настанов МВС або Офісу Генерального прокурора), що містили б зразки типових запитань до експерта, алгоритми підготовки матеріалів для експертизи, приклади постанов про призначення. Такі рекомендації сприяли б підвищенню якості процесуальних рішень та забезпеченню більшої конкретності у завданнях, що ставляться перед експертами.

3. **Покращення взаємодії між слідчими органами та експертами на досудовому етапі.** Респонденти, зокрема прокурори, пропонували ширше впроваджувати практику попередніх (неформальних) консультацій між слідчим і експертом до моменту офіційного призначення експертизи. Зокрема, йшлося про проведення спільних нарад для узгодження формулювання запитань та визначення обсягу необхідної документації. Також пропонувалося залучати експерта як спеціаліста на початковому етапі огляду документів з метою попереднього відбору матеріалів, які потребують подальшого дослідження, що сприятиме інтеграції спеціальних знань уже на етапі збирання доказів.

4. **Підвищення контролю за якістю експертиз та відповідальністю експертів.** Деякі респонденти (здебільшого прокурори й судді) наголосили на необхідності активнішого застосування передбаченої законодавством відповідальності за надання свідомо неправдивого висновку або неякісного експертного дослідження (ст. 384 КК України). Запропоновано запровадити внутрішній аудит якості в експертних установах, рецензування висновків досвідченими експертами, а в разі виявлення істотних порушень – повідомляти Міністерство юстиції України з метою дисциплінарного реагування (включно з можливістю позбавлення права на проведення експертиз). На думку респондентів, такі заходи сприятимуть зміцненню професійної дисципліни та довіри до інституту судової експертизи.

5. **Удосконалення кримінального процесуального законодавства.** Окрема частина респондентів (30%), переважно слідчі, висловилася за необхідність внесення

змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою надання слідчим і прокурорам повноважень щодо призначення документальних ревізій (перевірок) на досудовому етапі. Мотивом цього була потреба у швидкому отриманні доказової інформації до моменту призначення експертизи. Водночас судді виявили категоричну незгоду з такою ініціативою, вказуючи на ризики використання ревізій як інструменту тиску, а також на відсутність належного процесуального статусу подібних документів.

Декілька респондентів (10%) підтримали ідею надання доказового статусу висновкам спеціалістів – за умови їх сертифікації та введення для них відповідальності, аналогічної до тієї, що покладається на судових експертів. Водночас експертне середовище таку пропозицію здебільшого не підтримує, обґрунтовуючи це ризиком зниження стандартів доказування.

Таким чином, результати анкетування свідчать про наявність запиту на як організаційне, так і нормативне вдосконалення механізмів залучення спеціальних знань у кримінальних провадженнях, що стосуються публічних закупівель. У центрі уваги респондентів – питання кадрового забезпечення, методичного супроводу, взаємодії між учасниками процесу, а також гарантій об’єктивності та професійної відповідальності експертів. Позиції респондентів щодо окремих законодавчих новацій виявилися неоднозначними, що свідчить про потребу в подальшому професійному та науковому обговоренні зазначених ініціатив.

Додаток В

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
_____ 2026 року

АКТ

18.03.2026 м. Київ №61-оп

Впровадження результатів дисертації Шнайдер К.Б. «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу старшого лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента майора поліції Антощука Андрія Олександровича;

– завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННЕКІ, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Атаманчука Володимира Миколайовича;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», а також наукові праці в яких опубліковані основні положення наукової праці, зокрема:

1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. URL:

https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143;

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

5. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

На основі проведеного аналізу наданих матеріалів комісія зробила висновок, що наукові праці К.Б. Шнайдер містять обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації й можуть бути впроваджені до використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при підготовці підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань та дидактичних матеріалів з курсів криміналістики, участь спеціаліста при проведенні процесуальних дій, а також під час проведення занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю D8 «Право», у системі підвищення кваліфікації працівників органів МВС і Національної поліції України.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Андрій АНТОЩУК

Володимир АТАМАНЧУК

Людмила ГАЙДАР

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Героїв Майдану вул., буд. 8, м. Хмельницький, 29013, тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
e-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35426001003979 в ГУДКУ у Хмельницькій області
МФО 815013, Код ЄДРПОУ 14163438

31.12.2025 № 01639/25

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Ректор університету,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, професора Сергія КРУШИНСЬКОГО, професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента, Заслуженого юриста України Юрія ТУРОВЦЯ та професора кафедри кримінального права та процесу, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, професора Олега КРАВЧУКА, склала цей акт про те, що теоретичні, методологічні та практичні положення й висновки дисертаційного дослідження Шнайдер К.Б. впровадились Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова.

Рекомендації авторки використовуються у освітньому процесі, навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Судова

експертологія», «Кримінальне процесуальне право», «Теорія та практика кримінального судочинства».

Зокрема, враховано результати досліджень, викладених у наукових працях Шнайдер К.Б. при підготовці навчально-методичного забезпечення проведення відповідних занять використовуються такі публікації:

1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143;

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

5. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

Члени комісії: **Сергій КРУШИНСЬКИЙ**

Юрій ТУРОВЕЦЬ

Олег КРАВЧУК

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Олег ТАРАСЕНКО

_____ 2026 року

АКТ

18.03.2026 м. Київ №62-нд

Впровадження результатів дисертації Шнайдер К.Б. «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;

– завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННІПД, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни, та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що в роботі узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу щодо формування методологічних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правозастосовної практики суб'єктів сторони обвинувачення.

Проаналізовано основні результати дослідження Шнайдер К.Б., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації

1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143;

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

5. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження К.Б. Шнайдер системно використовуються у науковій діяльності НАВС під час підготовки монографій, підручників і навчальних посібників, розроблення методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, а також при обґрунтуванні пропозицій до чинних проектів нормативно- правових актів, підготовка яких передбачає здійснення наукових досліджень.

Члени комісії: **Ольга АНТІПОВА**

Андрій ВОЗНЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Київського науково-
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
заслужений юрист України,
доктор філософії з права

Максим КИСЕЛЬОВ

22.04.2026

АКТ

впровадження у наукову діяльність Київського науково-дослідного інституту судових експертиз матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель»

Комісія у складі:

заступника директора з наукової роботи, доктора юридичних наук Агапової О.В. (голова комісії) та завідувача відділу організації підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії наукової діяльності, підготовки експертів та міжнародного співробітництва, доктора юридичних наук, професора Юсупова В.В., ученого секретаря Голікової Т.Д., заступника завідувача лабораторії економічних досліджень, доктора філософії з фінансів, банківської справи та страхування Маркіної О.О., заступника завідувача лабораторії почеркознавчих досліджень та технічних досліджень документів, доктора філософії з права Красюка І.П.,

вивчивши матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер К.Б. на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель», опубліковані у виді наукових статей і тез доповіді на засіданні круглого столу:

1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441–445.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо

правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Вип. 39/2023. С. 647–653.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 6. 2024. С. 857–861.

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник УжНУ.* Серія «Право». Вип. 85. Ч. 4. 2024. С. 162–167.

5. Шнайдер К.Б., Теплицький Б.Б. Роль метаконгітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник УжНУ.* Серія «Право». Вип. 89. Ч. 3. 2025. С. 462–467.

6. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 442–446,

вважає, що вони містять обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, які можуть бути використані під час виконання тем науково-дослідних робіт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз за напрямами економічних і почеркознавчих експертиз та технічних досліджень документів.

Голова комісії
заступник директора з наукової роботи
доктор юридичних наук **Олена АГАПОВА**

Члени комісії:
завідувач відділу організації підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії наукової діяльності, підготовки експертів та міжнародного співробітництва
доктор юридичних наук, професор **Володимир ЮСУПОВ**

учений секретар **Тетяна ГОЛІКОВА**

заступник завідувача лабораторії економічних досліджень, доктор філософії з фінансів, банківської справи та страхування **Оксана МАРКІНА**

заступник завідувача лабораторії почеркознавчих досліджень та технічних досліджень документів, доктор філософії з права **Ігор КРАСЮК**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник Департаменту
Бюро економічної безпеки України
Олексій ДРОЗД
_____ 2025

АКТ
про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України результатів дисертаційного дослідження Шнайдер Катерини Богданівни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель»

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, доктора юридичних наук, професора В. В. Арешонкова; старшого оперуповноваженого в ОВС Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, старшого дослідника К. В. Шкарупи, старшого аналітика відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, кандидата економічних наук А. В. Коваленка склала цей акт щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження К. Б. Шнайдер.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки та пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. 1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143;

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

5. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової*

експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

Зазначені результати дисертаційного дослідження К. Б. Шнайдер мають високий науковий та практичний рівень розробки, який є достатнім для використання в роботі підрозділів Бюро економічної безпеки України з метою підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель, а також під час проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов'язаних із даним напрямом.

Члени комісії: **Віталій АРЕШОНКОВ**

Костянтин ШКАРУПА

Артем КОВАЛЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Євгеній КОЛЕСНИК

28.01.2026

АКТ

29.01.2026 м. Київ

впровадження в практичну діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель»

Комісія у складі: голови комісії – заступника директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидата юридичних наук, доцента Олега Керевича та членів комісії: завідувача лабораторії криміналістичного дослідження транспортних засобів та ведення реєстру Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктора технічних наук, кандидата юридичних наук Андрія Бичкова та завідувача лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидата юридичних наук Дарії Гуріної, вивчивши матеріали дисертаційного дослідження на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Шнайдер Катерини Богданівни, вважає, що вони підготовлені на високому методологічному рівні, містять ґрунтовні теоретичні і практичні висновки та рекомендації, можуть бути використані під час проведення окремих видів судових експертиз за експертними спеціальностями: 1.1 «Дослідження почерку і підписів», 2.1. «Дослідження реквізитів документів», 11.1. «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» тощо.

Для практичної діяльності важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені як у дисертаційному дослідженні так і в тезах та статтях здобувача, а саме:

1. Шнайдер К.Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

2. Шнайдер К.Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

3. Шнайдер К.Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143;

4. Шнайдер К.Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

5. Шнайдер К.Б., Теплицький Б.Б. Роль метаконгітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 89. Ч.3., 2025. С.462-467. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.66.

6. Шнайдер К.Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.

Голова комісії
заступник директора ДНДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук, доцент **Олег КЕРЕВИЧ**

Члени комісії:
завідувач лабораторії
криміналістичного дослідження
транспортних засобів та ведення реєстру
ДНДЕКЦ МВС, доктор технічних наук,
кандидат юридичних наук **Андрій БИЧКОВ**

завідувач лабораторії
науково-організаційного забезпечення
судово-експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук **Дарія ГУРІНА**

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Атаманчук В., Шнайдер К., Теплицький Б. Методика та тактика розслідування корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, 2025. С.152-160. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.24.

2. Шнайдер К. Б. Окремі напрями використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С.441-445. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/103.

3. Шнайдер К. Б. До питання форм використання спеціальних знань під час проведення слідчого огляду в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* Серія: юридична. Випуск 39/2023. С.647-653. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923607.

4. Шнайдер К. Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. фахове вид. №06, 2024. С.857-861. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143.

5. Шнайдер К. Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 85. Ч.4., 2024. С.162-167. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.23.

6. Шнайдер К. Б., Теплицький Б. Б. Роль метакогнітивних стратегій у плануванні та проведенні слідчих дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Право».* Випуск 89. Ч.3., 2025. С.462-467. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.66.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Шнайдер К. Б. Стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп.2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 236-239.

8. Шнайдер К. Б. Особливості використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С.210-214.

9. Шнайдер К. Б. Особливості проведення товарознавчої експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 421-423.

10. Шнайдер К. Б. Значення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали XII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 01 грудня 2023 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С.263-267.

11. Шнайдер К. Б. Оцінка висновку експерта при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 липня 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С.527-531.

12. Шнайдер К. Б. Залучення спеціаліста до проведення слідчого огляду документів у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 446 с., С.442-446.